

EĞİTİM
yayınevi

COVID VE ÇALIŞMA HAYATI

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Elif YAZGAN

COVID VE ÇALIŞMA HAYATI

Editör: Ayşe Elif YAZGAN

COVID VE ÇALIŞMA HAYATI

Editör: Ayşe Elif YAZGAN

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Ziya Aydođan (yza@egitimyayinevi.com)

Genel Yayın Koordinatörü: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)

Sayfa Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi

Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yayıncı Sertifika No: 47830

E-ISBN: 978-625-8468-49-6

1. Baskı, Aralık 2021

Kütüphane Kimlik Kartı

COVID VE ÇALIŞMA HAYATI

Editör: Ayşe Elif YAZGAN

131 s., 165x240 mm

Kaynakça var, dizin yok.

E-ISBN: 978-625-8468-49-6

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM

yayınevi

Yayınevi Türkiye Ofis: İstanbul: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Atakent mah. Yasemen sok. No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye

Konya: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
+90 332 351 92 85, +90 533 151 50 42, 0 332 502 50 42
bilgi@egitimyayinevi.com

Yayınevi Amerika Ofis: New York: Egitim Publishing Group, Inc.
P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America
americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
sevkiyat@egitimyayinevi.com

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye
+90 332 499 90 00
bilgi@egitimkitabevi.com

İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr
+90 537 512 43 00
bilgi@kitapmatik.com.tr

 kitapmatik
İnternetteki kitapçınız
kitapmatik.com.tr

İÇİNDEKİLER

COVID 19 VE RUH SAĞLIĞI	5
Abdullah KARABEY	
COVID 19 PANDEMİSİNİN İŞSİZLİK VE İSTİHDAMA ETKİLERİ	15
Ahmet Tayfur AKCAN	
COVID 19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE MEVDUAT BANKALARININ CRITIC-COPRAS YÖNTEMİ İLE FİNANSAL PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	25
Ayşe Elif YAZGAN	
COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ GELİŞMELER	41
Erkan KARA	
COVID-19 PANDEMİSİNİN ÖRGÜTSEL DAVRANIŞA YANSIMALARI	49
Mehtap ARAS	
COVID-19 PANDEMİSİNİN TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNDEKİ ROLÜ	61
Murat ÇAKIRKAYA	
SALGIN MI, EKONOMİK KRİZ Mİ? DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE COVID-19 SALGINININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ	85
Sevilay KONYA	
EŞİTSİZLİKLER BAĞLAMINDA COVID 19 SALGINININ SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ	109
Uğur ADIGÜZEL, Selim KAYHAN, Kübra AKTEPE	
COVID-19 PANDEMİSİNİN ÇALIŞMA HAYATINA ETKİSİ	121
Yasemin TELLİ ÜÇLER	

COVID 19 VE RUH SAĞLIĞI

Abdullah KARABEY¹

GİRİŞ

COVID-19 virüsü, 2019 yılında ortaya çıkmış olup, betacoronavirus (beta-koronavirüs) ailesi içinde yer almaktadır. COVID-19 virüsü çok kısa bir süre içerisinde büyük bir hızla bütün dünyayı etkisine almış ve durum küresel bir salgın yani “pandemi” olarak nitelendirilmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020; Karabey, 2021a). Koronavirüsler (CoV), Orta Doğu Solunum Sendromu (Middle East Respiratory Syndrome, MERS) ve Ağır Akut Solunum Sendromu (Severe Acute Respiratory Syndrome, SARS) gibi ciddi enfeksiyon tablolarına neden olabilen büyük bir virüs ailesidir. COVID-19 salgını küresel düzeyde bir salgın olmakla beraber bireylerin hayatlarını tehdit eden ve toplum için ciddi düzeyde sıkıntıya neden olan bir travmadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2020; Karabey, 2021b). COVID-19 aynı zamanda toplumları ekonomik, endüstriler, tarım, insan sağlığı ve sağlık hizmetleri vb. gibi yaşamın çeşitli alanlarında olumsuz yönde etkilemektedir (Cole, 2020; Abbruzzese vd., 2020).

İnsan hayatını tehdit eden bir hastalık olan COVID-19 sadece fizyolojik bir tehdit değil aynı zamanda psikolojik ve sosyolojik bir tehdit haline gelmiştir (Karabey vd, 2021). COVID-19, enfekte olan birçok insanda mevsimsel grip şeklinde hafif seyirli bir hastalığa neden olurken, yaşlı insanlar ve diyabet, akciğer hastalığı ve diğer kronik durumlar gibi komorbiditesi olan bireylerde daha şiddetli belirtiler göstermektedir. İmmün sistemin ve proinflamatuvar sitokinlerin etkisinin azalmasına neden olan kronik hastalıklar, pandemi sürecindeki bireyleri daha savunmasız hale getirmektedirler (Karabey ve Aybek, 2021). Şu anda devletlerin ve Dünya Sağlık Örgütünün odak noktası, enfekte kişileri belirleyerek, test ederek, ilaçlar, aşılar ve tedavi protokolleri geliştirerek bu pandeminin etkisini kontrol etmek ve hafifletmektir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020).

COVID-19 pandemisi açısından virüsün biyolojik karakteristiklerinden ziyade insanların bu salgın hastalığı nasıl algıladıkları, hastalığa yönelik sergiledikleri

¹ Uzman Hemşire, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tıp Fakültesi, ORCID:0000-0002-3507-7599, abduallahkarabey58@hotmail.com

davranışları ile tepkilerinin niteliği, üzerinde durulması gereken asıl konulardır (Cole, 2020). COVID-19, dünya çapında sağlık sistemlerini çökertebilecek nitelikte bir salgın hastalık olduğunu belirtilmiştir. Bu bağlamda, pandemi ile mücadele sürecinde kilit noktayı, insanların gerçek ve algılanan risklere yönelik verdikleri tepkiler oluşturmaktadır (Cole, 2020; Abbruzzese vd., 2020).

COVID-19 pandemi sürecinde insanların yaşadıkları fiziksel semptomlar kadar insanların bu salgın hastalığa yönelik sergiledikleri davranış ve tepkileri de önem arz etmektedir (Martinez-Garcia vd., 2021). Bu süreçte Dünya Sağlık Örgütü'nün almış olduğu kurallara ek olarak her ülke, toplumlarının özelliklerine göre ek tedbirleri uygulamaya koymaktadır (European Centre for Disease Prevention and Control—ECDC, 2020). Pandemi ile birlikte sokağa çıkma kısıtlamaları, kamu hizmetlerinin kapatılması, sosyal mesafe, sosyal izolasyon, karantina durumu, okullar ve insanların sosyal etkileşim yaşadığı alanların kapanması şüphesiz birey ve ailenin dinamiklerini etkilemekte ve psikolojik birçok problemi de beraberinde getirmektedir (Gostin ve Wiley, 2020; Fishcher vd., 2020; Garcia vd., 2020). Enfeksiyon korkusu, hayal kırıklığı, pandemi sürecine ve tedavisine ilişkin bilgi yetersizliği, aşı konusundaki bilinmezlik, sosyal mesafe, sosyal izolasyon, mali kayıplar, damgalanma ve karantinanın yapılan çalışma sonuçlarına göre bireylerde anksiyete, depresyon, şiddet, öfke ve madde kullanımını artırdığı saptanmıştır (Rubin ve Wessely, 2020; Zhang ve Holmes, 2020; Jiao vd., 2020; Mota, 2020).

Bireylerin sosyal ortamlarından ve arkadaş gruplarından soyutlanıp uzun süre evde kalmaları sosyal izolasyona sebep olmaktadır. Aynı zamanda Covid-19 tanısı almak, karantinada kalmak, internet ve sosyal medyanın aktif kullanım süresinin artması, anksiyete, uykusuzluk, finansal kaygılar ve COVID-19 nedeni ile yakınlarını kaybetmek bireylerin sosyal ilişkilerini olumsuz yönde etkilemekte ve ciddi sorunlara yol açmaktadır (Asmundson ve Taylor, 2020; Fegert vd., 2020). Dokunduğu her ülkeyi sarsan bu pandemi, günümüz ve gelecek için yıkıcı ve derin izler bırakacak ekonomik, politik ve sosyal krizlere yol açma potansiyeline sahip küresel bir sağlık sorunudur. Bu pandemi nedeniyle insanlar gelir kaybı yaşamalarının yanı sıra pandemiden önce ki hayatlarına ne zaman dönebileceği konusunun belirsiz oluşu COVID-19 pandemisinin küresel ölçekte bırakmaya devam ettiği ve devam edeceği zorluklara işaret etmektedir (UNDP Türkiye, 2020). COVID-19 pandemisi yakın tarihte meydana gelen diğer küresel acil durumlardan farklı bir niteliğe sahiptir. Dünya çapında milyonlarca insan, her zamanki normal hayatlarına ne zaman devam edebileceklerine dair net bir bilgiye sahip olmaksızın evlerine kapanmış durumda yaşamaktadırlar. Bu noktada ise esas sorun “normal yaşamın” geri dönüp dönmeyeceğidir (Abbruzzese vd., 2020). Bu durum belirsizliğini korurken bir yandan da pandemi nedeniyle dünya çapında devletlerin aldıkları ve vatandaşlarından da almalarını istedikleri tedbirlerin bireylerin psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkileri de tartışma konusu olmaktadır. Dünya çapındaki araştırmalar, devam eden COVID-19 pandeminden kaynaklanan

depresyon ve anksiyetede ciddi bir artış olduğunu bildirmiştir (Abbott, 2021; Feter vd., 2021). Yine literatürde dünya genelindeki karantınalar, aile içi şiddetle yaşayan kadın ve çocukların karantina sırasında istismarcılarından kaçışlarının olmadığı aile içi şiddet vakalarında artışa neden olduğu bildirilmiştir (Kumar ve Nayar, 2021; Sacco vd., 2020; World Health Organizasyon, 2020). Hint Psikiyatri Derneği tarafından yapılan bir çalışmada Hindistan'daki koronavirüs salgınından bu yana akıl hastalıklarında yüzde yirmi artış olduğu saptanmıştır (Loiwal, 2020).

Psikologlar ve ruh sağlığı uzmanları, COVID-19 nedeniyle küresel olarak bildirilen diğer semptomların yanı sıra, pandeminin depresyon, intihar ve kendine zarar verme vakalarındaki artışa ve beraberinde nüfusun ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyeceğini tahmin etmektedir (Sahoo vd., 2020; John vd., 2020; Lob, Steptoe ve Fancourt, 2020). Yine yapılan bazı çalışmalarda rapor edildiğine göre, alkol satan satış noktalarının kapatılması da alkol bağımlıları tarafından yoksunluk semptomlarına ve intiharlara yol açtığı bildirilmiştir (Jayakumar, 2020).

Yine pandemi sürecindeki kısıtlamalar ve virüsten korunmaya yönelik hijyen önerileri farklı bir boyut olarak bireylerde obsesif kompulsif bozukluk konusunu gündeme getirmektedir. Böyle bir senaryoda, OKB ve ilgili özellikle koronavirüs enfeksiyonunu hafifletmek için el yıkamanın tutarlı bir şekilde teşvik edilmesi nedeniyle tekrarlı ve takıntılı davranışların oluşması endişe vermektedir. Tüm bunların yanı sıra bireylerin ruh hali ile ilgili duygusal patlamalar özellikle panik, korku, kaçınma ve diğer insanlarla tanışmaktan korkma, ölüm korkusu (Thanatofobi), tecrit edilme korkusu, damgalanma, korku temel öğeleri, yiyecekleri vb. alamama gibi durumlarda söz konusu olabilmektedir.

COVID-19 pandemisinde bireylerin hastalığa yönelik belirtileri bilmeleri ve kendilerini neden izole etmeleri gerektiğinin anlaşılması son derece önemlidir. Bireyler pandemiye bağlı oluşan belirsizlik ve rutin alışkanlıkların bozulması ile birlikte çeşitli düzeylerde kaygı, korku ve öfke yaşamaktadır. Bireyler, normal hayatlarına ne zaman döneceklerine dair net bir bilgiye sahip olmaksızın evlerine kapanmış şekilde yaşamaktadır (Gittings vd., 2021). Bu süreçte bireylerin özellikle yaşlıların fiziksel sağlık sorunlarının artması izolasyonun psikolojik yükünü daha da ağırlaştırmakta olup, bireylerin ruhsal durumu da fiziksel sağlık durumunu doğrudan etkilenmektedir. Bu bağlamda bireyler açısından evde izolasyon süresince iyilik hali bir bütün olarak ele alınmalı ve profesyonel destek sistemleri ile güçlendirilmelidir.

COVID-19 pandemi sürecinde insanların yaşadıkları fiziksel semptomlar kadar insanların bu salgın hastalığa yönelik sergiledikleri davranış ve tepkileri de önem arz etmektedir. Tüm dünyada sağlık sistemlerini zorlayan, sıkıntıya sokan pandemi ile mücadelede insanların gerçek ve algılanan risklere yönelik verdikleri tepkiler ve nedenleri incelenmeli, bireylerin tedbirlere ilişkin açıklamaları doğru anlayıp anlamadıkları sorgulanmalıdır (Cole, 2020).

COVID-19 pandemisinde yüksek riske sahip bireylerin hastalığa yönelik belirtileri bilmeleri ve kendilerini neden izole etmeleri gerektiğinin anlaşılması son derece

önemlidir (Cole, 2020). Buna ilişkin olarak Golby (2020) ise, insanların çoğunun 2019-nCoV'un yayılmasını durdurmak ve pandemi eğrisini düzleştirmek için içeride kalınması gerektiğinin farkında olduğunu, ancak birçok insanın bunu bir başkasının sorunu olarak gördüğünü belirtmektedir. Tüm dünyayı esir alan pandemiye yönelik koruma ve kontrol işlemlerinde birtakım önlemler alınmaktadır. Söz konusu bu önlemlerin ekonomik, siyasal ve sosyal olduğu kadar psikolojik birtakım etkileri de olmaktadır. Bireyler pandemiye bağlı oluşan belirsizlik ve rutin alışkanlıkların bozulması ile birlikte çeşitli düzeylerde kaygı, korku ve öfke yaşamaktadır (Demirutku, 2020). Bireyler, normal hayatlarına ne zaman döneceklerine dair net bir bilgiye sahip olmaksızın evlerine kapanmış şekilde yaşamaktadır (Abbruzzese vd., 2020). Bu dönemin sağlıklı bir şekilde atlatılabilmesi için pandemi sürecinin olağandışı bir durum olduğu ile bu duruma bağlı olarak alınan önlemlerin bireysel kontrol mekanizmaları dışında geliştiği kabul edilmelidir. (Demirutku, 2020).

COVID-19 virüsü olumsuz özelliklerini bireyler üzerinde iki farklı şekilde göstermektedir. Birincisi, virüsün bireyin fiziksel sağlığı üzerinde oluşturduğu bedensel sağlık problemleridir. Diğer etkilenen boyutta ise ruhsal problemler yer almaktadır. Bu problemler anksiyete, panik ve endişe gibi ruh sağlığı sorunlarını içermektedir. Covid-19 sadece bir medikal sağlık krizi olarak değil, aynı zamanda akıl sağlığı için de acil durum olarak düşünülmelidir. Bulaşıcı hastalıklar genel olarak tarihten günümüze sadece bireylerin fiziksel sağlığını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda toplumun genelinin ruhsal sağlığını da çeşitli boyut ve düzeylerde olumsuz etkilemiştir. Pandeminin ilk dönemlerinde virüsün neden olduğu fiziksel sağlık sorunları daha fazla ön planda tutulmuş bireylerin olumsuz etkilenen ruhsal sağlık problemleri üzerinde yeteri kadar durulmamıştır.

İnsanın biyopskikososyal bir varlık olduğu düşünüldüğünde bu küresel salgının bireylerin tüm yaşamsal süreçleri üzerinde meydana getirdiği olumsuz etki yadsınmaz. COVID-19'un neden olduğu travmatik etkiler sınıfsal yapısı, sosyoekonomik durumu, kültürel özellikler gibi birçok faktörden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir. Bu bağlamda pandemi sürecinde verilen tepkiler çok boyutlu şekilde farklılık göstermektedir. Örneğin bu süreçte bireylerde hastalanma korkusunun yanı sıra hastalığın yakınlarına veya ailesine bulaşacağı korkusu, çevreye karşı güvensiz bir tutum ve tüm bunların akabinde ciddi düzeyde kaygı yaşanmaktadır. Yine pandemi sürecinde bireylerin sevdiği insanlardan uzak olma, özgürlüğünün kısmen kaybolması, hastalığın yıkıcı etkileri gibi faktörler bireylerin ruhsal yapı üzerinde dramatik etkilere neden olmaktadır. Ayrıca bunun yanı sıra bireylerde öfke sorunları, davranış sorunları ve iletişim güçlükleri yaşanmaktadır. Literatür incelendiğinde ABD'de yapılan bir çalışmada, Amerikalıların %40'ının COVID-19'a yakalanma veya ölme konusunda endişeli olduğunu; psikiyatrik semptomlar arasında en sık %19 oranında uykusuzluk problemi olduğu, bireylerin alkol tüketimi %8 oranında ve kişilerarası çatışmanın ise %12 oranında arttığı saptanmıştır (New Poll, 2020). Yine Wang vd., (2019) ve Cao et vd., (2020) yapmış

oldukları çalışmalarında Çin’de, pandemi boyunca sıkıntı ve travma sonrası stres, kaygı ve depresyon semptomlarında artış olduğu saptanmıştır.

Karantina uygulamasının ilk günlerinin bireyler üzerinde daha çok strese neden olduğuna dair bulgular bildirilmiştir (Mazza vd., 2020). Bu dönemde depresyon ve anksiyete bulguları bireylerde sık olarak gözlenmektedir (Özdin vd., 2020).

Karantina uzadıkça ve hastalık belirtileri daha da arttıkça, çevrelerinde hastalığı yaygınlaşması ve seyrindeki olumsuzluklarla beraber depresyon, akut stres bozukluğu, travma sonrası stres bozuklukları, yaygın anksiyete bozukluğu, panik bozukluk, somatik belirti bozuklukları, diğer duygu durum bozuklukları gibi problemlerin görülme sıklıkları da bun bağlı olarak artmaktadır (Woods vd., 2020; Shi vd., 2020; Jurblum vd., 2020). Yine bu süreçte bireylerde yalnızlık ve depresyona bağlı olarak alkol, madde ve ilaç kullanımına yönelme sorunları da yaşanmaktadır. Pandeminin ilk zamanlarında akut olarak meydana gelen bu semptomlar süreç uzadıkça kronik bir duruma dönüşmektedir (Fegert vd., 2020). Bunun sonucu olarakta bireylerde umutsuzluk artmakta intihar düşünceleri ve girişimleri gözlenebilmektedir (Wasserman vd., 2020).

Pandemi süreci ile beraber normal ruhsal duruma sahip bireyler farklı boyut ve düzeylerde etkilenmelerinin yanı sıra hali hazırda ruhsal sorunu olan bireyler, uzun süre evde kalma, sosyalleşememe, sağlık hizmetlerine pandemi öncesinde ki dönemde olduğu kadar aktif erişmeme gibi nedenlerden dolayı ciddi problemler yaşamaktadırlar (Ornell vd., 2020).

COVID-19 pandemisi ile birlikte toplumların yapısal özellikleri ve ekonomik durumları çeşitli boyutlarda olumsuz etkilenmiştir (Aras, 2021; Phillipson vd., 2020; Karabey, 2021b). Yine bu duruma sebep olarak, belirsizlik ve korkunun hakim oluşu gösterilebilir. Bu korkunun bir sebebi de virüsün ortaya çıkış nedeni ve şekli ile ilgilidir (Vasileiou, 2021). Virüsün gözle görülememesi ve toplumun tüm kesimindeki bireylerin risk altında olması salgını küresel bir travma olarak algılanmasına sebep olmuştur. Bu süreçte virüsün oluşturduğu fiziksel salgının yanı sıra yaşanan belirsizlikle birlikte hastalığa yakalanma ve virüs nedeniyle hayatını kaybetme endişesiyle yaşanan korku, mutsuzluk, ümitsizlik, çaresizlik gibi çeşitli duygular da bireyler arasında salgın haline dönüşmüştür (Collins, O’Driscoll, ve Lyons, 2021).

Pandemi sürecinin bireyler üzerindeki çeşitli düzeylerde olumsuz etkilerinden bahsedilmiştir. Ancak bir birey olmanın yanı sıra kutsal bir görev olarak sağlık bakım ortamlarında hasta ile günün 24 saati bir arada olan, hastanın bakıma aktif olarak katılan, ayrıca hasta/ sağlıklı bireye devamlı bakım sunan sağlık personellerine bu süreçte ciddi sorumluluk ve yük düşmüştür (Webb vd., 2021). Bu süreçte gerek acil servislerde, gerekse pandemi kliniklerinde enfekte kişilerle yakın temas halinde bulunmak sağlık çalışanları için farklı boyutlarda problemlere neden olmaktadır (Wu vd., 2021). Özellikle yoğun bakım ve acil servislerde çalışan sağlık

çalışanlarının ruh sağlığı ciddi düzeyde olumsuz yönde etkilenmektedir. Dünyamız tarih boyunca çeşitli salgın hastalıklar ile karşı karşıya kalmıştır (Greenberg vd., 2021). Bunlardan biri olan SARS salgını ile olarak yapılan bir çalışmada bu salgın sürecinde aktif olarak görev alan sağlık çalışanlarının salgın bittikten sonraki süreçte de pandemi döneminde yaşanan yoğun stres ve umutsuzluk durumunun devam ettiği bildirilmiştir. Bu nedendir ki o dönem sağlık çalışanları “SARS mağduru” olarak nitelendirilmiştir (France vd., 2021). Enfekte olmuş kişilere doğrudan bakım ve sürekli aynı ortamda bulunma nedeniyle normal bireylere göre sağlık çalışanlarında yüksek düzeyde depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres semptomları gösterdikleri bildirilmiştir (Lee vd., 2007). COVID-19 salgını sırasında farklı ülke ve kültürlerde birçok çalışma yürütülmüştür. Literatür incelendiğinde Pan, Zhang ve Pan, (2020) Çin’de yapmış oldukları çalışmalarında sağlık çalışanlarının kaygı düzeyinin önemli ölçüde arttığını saptamıştır. Yine Lai vd. (2019) tarafından yapılan bir başka çalışmada sağlık çalışanlarının kaygı düzeyindeki artışın nedenleri incelendiğinde bu kişilerin enfekte olma riskinin yüksek olması, kurumun yeterli psikolojik destek programı sunmaması, kişinin acil müdahale planları hakkında bilgi sahibi olmaması ve yüksek iş yoğunluğu ile ilgili olduğu bildirilmiştir. COVID-19 tanısı almış hastaların teşhisi, tedavisi ve bakımı ile yakından ilgilenen ve temas halinde olan sağlık çalışanlarının diğer bireylere göre daha yüksek oranlarda depresyon, uykusuzluk ve stres belirtileri gösterdiği belirtilmektedir. Yine literatürde Park vd, (2018) MERS salgını sürecinde hemşireler üzerinde yapılan bir başka çalışmada hemşirelerin yüksek düzeyde kaygı yaşadıkları ve bu süreçte toplum tarafından damgalanma endişesi yaşadıkları bildirilmiştir. Yine salgın ile ilgili olarak yapılan bir başka çalışmada 57 sağlık çalışanının SARS salgını nedeniyle karantinaya alınmasından kısa bir süre sonra, sağlık çalışanlarının tepkileri araştırılmıştır. Sonuçlara göre, katılımcıların %20’si hastane çalışmaları nedeniyle mahallelerinde damgalandığını, dışlandığını ve reddedildiğini bildirirken, %9’u işe geri dönme konusunda isteksiz olduğunu veya işten ayrılma düşüncesi olduğunu ifade etmiştir. Literatürdeki tüm bu bilgiler göz önüne alındığında, salgının sağlık çalışanlarını fiziksel boyutun yanı sıra ruhsal yönden de olumsuz yönde etkilediği, olumsuz etkilerle sadece pandemi süreci ile sınırlı kalmadığı sonraki süreçlerde kronikleşen etkilerle kendini gösterdiği bildirilmiştir. Bu sonuçlara göre öncelikle bu kişilere salgın esnasında ve sonrasında psikolojik müdahale programları sunulması kritik önem taşımaktadır.

SONUÇ

COVID-19 pandemisinde bireylerin hastalığa yönelik belirtileri bilmeleri ve kendilerini neden izole etmeleri gerektiğinin anlaşılması son derece önemlidir. Küresel çaptaki COVID-19 salgın sürecinin insan psikolojisi üzerindeki etkileri birçok bireysel farklılığı da içermektedir. Kişilerin hayatlarını tehdit eden ve küresel boyutta olan COVID-19 salgını boyunca ve sonrasında strese bağlı ve travmatik etkilerin, kişinin sahip olduğu sosyal ve kültürel özelliklere, sosyoekonomik

koşullara, psikolojik iyi oluşuna ve bireysel özelliklerine göre farklılık göstermesi muhtemeldir. Bireylerin koronavirüs pandemi sürecindeki güvenlik, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarının yetersizliği, yaşananlara dair eksik veya yanlış bilgilendirmeler, karantina süresinin uzaması, sosyal destek anlamında eksiklik hissetmeleri, salgında maddi kayıplar yaşanması, COVID-19 semptomları geliştirmek veya koronavirüs pozitif bireylerle temasta bulunulması gibi değişkenler, kişileri salgın sürecinde psikolojik açıdan daha riskli konuma getirmektedir. Bireyler pandemiye bağlı oluşan belirsizlik ve rutin alışkanlıkların bozulması ile birlikte çeşitli düzeylerde kaygı, korku ve öfke yaşamaktadır. Ayrıca süreç uzadıkça umutsuzluktaki artışla bağlantılı olarak ruhsal belirtilerin kronik nitelik kazanması, intihar düşünceleri ve girişimleri gözlenebilmektedir

COVID-19 sürecinde yaşanan ruhsal problemlerin önüne geçilebilmesi ve etkisinin azaltılabilmesi sadece bireysel düzeyde farkındalıkla değil aynı zamanda kamusal bir sorumluluk gerektirmektedir. Bu bağlamda COVID-19 pandemi sürecinde bireyler ruhsal problemler yönünden yakından takip edilerek gerekli ve doğru müdahalelerde bulunulması oldukça önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbott, T. (2021). *Social and personality development*. Routledge.
- Abbruzzese, J., Ingram, D., Click, S., (2020). The coronavirus pandemic drove life online. It may never return. NBC News. url: <https://www.nbcnews.com/tech/internet/coronavirus-pandemic-drove-life-online-it-may-never-return-n1169956>
- Aras, M. (2021). Leadership and Leadership Qualities in Chaos Management, İçinde Yönetim – Strateji – Organizasyon: Teoride ve Uygulamada (Ed. Şahin Karabulut), ss. 35-48. Ankara: Gazi Yayınevi.
- Asmundson, G. J., & Taylor, S. (2020). How health anxiety influences responses to viral outbreaks like COVID-19: What all decision-makers, health authorities, and health care professionals need to know. *Journal of anxiety disorders*, 71, 102211.
- Cao W, Fang Z, Hou G, et al.: The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Res* 2020; 287:112934.
- Cole, J., (2020). Coronavirus: why changing human behaviour is the best defence in tackling the virus. The Conversation. url: <https://theconversation.com/coronavirus-why-changing-human-behaviour-is-the-best-defence-in-tackling-the-virus-134500>.
- Collins, A., O’Driscoll, E., & Lyons, D. (2021). Perspective Chapter: Fallout from the Pandemic—A Social and Psychological Description of COVID-19 Related Traumatic Sequelae.
- Eurosurveillance Editorial Team. (2020). Updated rapid risk assessment from ECDC on the novel coronavirus disease 2019 (COVID-19) pandemic: increased transmission in the EU/EEA and the UK. *Eurosurveillance*, 25(10), 2003121.
- Fegert, J. M., Vitiello, B., Plener, P. L., & Clemens, V. (2020). Challenges and burden of the Coronavirus 2019 (COVID-19) pandemic for child and adolescent mental health: a narrative review to highlight clinical and research needs in the acute phase and the long return to normality. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, 14, 1-11.
- Feter, N., Caputo, E. L., Doring, I. R., Leite, J. S., Cassuriaga, J., Reichert, F. F., ... & Rombaldi, A. J. (2021). Sharp increase in depression and anxiety among Brazilian adults during the COVID-19 pandemic: findings from the PAMPA cohort. *Public health*, 190, 101-107.
- Fischer, F., Raiber, L., Boscher, C., & Winter, M. H. J. (2020). COVID-19 and the elderly: who cares?. *Frontiers in public health*, 8, 151.
- Franca, R. A., Ugga, L., Guadagno, E., Russo, D., & Del Basso De Caro, M. (2021). Neuroinvasive potential of SARS-CoV2 with neuroradiological and neuropathological findings: is the brain a target or a victim?. *Apmis*, 129(2), 37-54.
- Garcia, P. J., Alarcón, A., Bayer, A., Buss, P., Guerra, G., Ribeiro, H., ... & Atun, R. (2020). COVID-19 response in Latin America. *The American Journal of Tropical Medicine and Hygiene*, 103(5), 1765.
- Gittings, L., Toska, E., Medley, S., Cluver, L., Logie, C. H., Ramalho, N., ... & Mbithi-Dikgole, J. (2021). ‘Now my life is stuck!’: Experiences of adolescents and young people during COVID-19 lockdown in South Africa. *Global Public Health*, 16(6), 947-963.
- Gostin, L. O., & Wiley, L. F. (2020). Governmental public health powers during the COVID-19 pandemic: stay-at-home orders, business closures, and travel restrictions. *Jama*, 323(21), 2137-2138.
- Greenberg, N., Weston, D., Hall, C., Caulfield, T., Williamson, V., & Fong, K. (2021). Mental health of staff working in intensive care during COVID-19. *Occupational Medicine*, 71(2), 62-67.
- Iob, E., Steptoe, A., & Fancourt, D. (2020). Abuse, self-harm and suicidal ideation in the UK during the COVID-19 pandemic. *The British Journal of Psychiatry*, 217(4), 543-546.
- Jayakumar, N., Kennion, O., Villabona, A. R., Paranathala, M., & Holliman, D. (2020). Neurosurgical referral patterns during the coronavirus disease 2019 pandemic: a United Kingdom experience. *World neurosurgery*, 144, e414-e420.
- Jiao WY, Wang LN, Liu J, Fang SF, Jiao FY, Pettoello-Mantovani M et al. (2020) Behavioral and emotional disorders in children during the COVID-19 epidemic. *J Pediatr*, 221:264-266e1.

- John, A., Eyles, E., Webb, R. T., Okolie, C., Schmidt, L., Arensman, E., ... & Gunnell, D. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on self-harm and suicidal behaviour: update of living systematic review. *F1000Research*, 9.
- Jurblum, M., Ng, C. H., & Castle, D. J. (2020). Psychological consequences of social isolation and quarantine: Issues related to COVID-19 restrictions. *Australian journal of general practice*, 49(12), 778-783.
- Karabey T. (2021a). Diyabet, Obezite ve Covid-19 İlişkisi. Güncel Hemşirelik Çalışmaları (ed. Fatma Eti Aslan). Akademiyan Kitabevi.
- Karabey, T. (2021b). Determination of Nursing Students' Opinions on Covid-19 Vaccine. *J Basic Clin Health Sci* 2021; S1: 204-1006.
- Karabey, T., Aybek S.D. (2021). Oxidative Stress, COVID-19 And Nursing Care. *International Journal of Caring Sciences*, September -December 14 (3).
- Karabey, T., Mumcu, A., & Aras M. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Koronavirüs Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi. *TOĞU Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 50-61.
- Lai, J., Ma, S., Wang, Y., Cai, Z., Hu, J., Wei, N., Wu, J., du, H., Chen, T., Li, R., Tan, H., Kang, L., Yao, L., Huang, M., Wang, H., Wang, G., Liu, Z., & Hu, S. (2020). Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019. *JAMA Network Open*, 3(3), e203976. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2020.3976>.
- Loiwal, M. (2020). 20% increase in patients with mental illness since coronavirus outbreak: Survey. *India Today*, 31.
- Martinez-Garcia, M., Rabasa, A., Barber, X., Polotskaya, K., Roomp, K., & Oliver, N. (2021). Key factors affecting people's unwillingness to be confined during the COVID-19 pandemic in Spain: A large-scale population study. *Scientific reports*, 11(1), 1-18.
- Mazza, C., Ricci, E., Biondi, S., Colasanti, M., Ferracuti, S., Napoli, C., & Roma, P. (2020). A nationwide survey of psychological distress among Italian people during the COVID-19 pandemic: immediate psychological responses and associated factors. *International journal of environmental research and public health*, 17(9), 3165.
- Mota, P. (2020). Avoiding a new epidemic during a pandemic: The importance of assessing the risk of substance use disorders in the COVID-19 era. *Psychiatry research*, 290, 113142.
- New Poll: COVID-19 Impacting Mental Well-Being: Americans Feeling Anxious, Especially for Loved Ones; Older Adults are Less Anxious. [04/13/2020]; Available from: <https://www.psychiatry.org/newsroom/news-releases/new-poll-covid-19-impacting-mental-wellbeing-americans-feeling-anxious-especially-for-loved-ones-older-adults-are-less-anxious>.
- Ornell, F., Moura, H. F., Scherer, J. N., Pechansky, F., Kessler, F. H. P., & von Diemen, L. (2020). The COVID-19 pandemic and its impact on substance use: implications for prevention and treatment. *Psychiatry research*, 289, 113096.
- Özdin, S., & Bayrak Özdin, Ş. (2020). Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(5), 504-511.
- Park, B. K., Kim, J., Park, S., Kim, D., Kim, M., Baek, K., ... & Kwon, H. J. (2021). MERS-CoV and SARS-CoV-2 replication can be inhibited by targeting the interaction between the viral spike protein and the nucleocapsid protein. *Theranostics*, 11(8), 3853.
- Phillipson, J., Gorton, M., Turner, R., Shucksmith, M., Aitken-McDermott, K., Areal, F., ... & Shortall, S. (2020). COVID-19 salgını ve kırsal ekonomiler üzerindeki etkileri. *Sürdürülebilirlik*, 12 (10), 3973.
- Rubin, G. J., & Wessely, S. (2020). The psychological effects of quarantining a city. *Bmj*, 368.
- Sahoo, S., Rani, S., Parveen, S., Singh, A. P., Mehra, A., Chakrabarti, S., ... & Tandup, C. (2020). Self-harm and COVID-19 Pandemic: An emerging concern—A report of 2 cases from India. *Asian journal of psychiatry*, 51, 102104.

- Shi, L., Lu, Z. A., Que, J. Y., Huang, X. L., Liu, L., Ran, M. S., ... & Lu, L. (2020). Prevalence of and risk factors associated with mental health symptoms among the general population in China during the coronavirus disease 2019 pandemic. *JAMA network open*, 3(7), e2014053-e2014053.
- UNDP Türkiye. (2020). COVID-19 pandemisi: İnsanlık COVID-19 ile baş edebilmek için liderlik ve dayanışmaya ihtiyaç duyuyor. url: COVID-19 VE ONLINE YAŞAM 25 <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/coronavirus.html>.
- Wang C, Pan R, Wan X, et al.: Immediate Psychological Responses and Associated Factors during the Initial Stage of the 2019 Coronavirus Disease (COVID-19) Epidemic among the General Population in China. *Int J Environ Res Public Health* 2020; 17(5).
- Wasserman, D., Iosue, M., Wuestefeld, A., & Carli, V. (2020). Adaptation of evidence-based suicide prevention strategies during and after the COVID-19 pandemic. *World Psychiatry*, 19(3), 294-306.
- Webb, E., Winkelmann, J., Scarpetti, G., Behmane, D., Habicht, T., Kahur, K., ... & Karanikolos, M. (2021). Lessons learned from the Baltic countries' response to the first wave of COVID-19. *Health Policy*.
- WHO., 2020. Coronavirus Hastalığı (COVID-19) Dashboard (2020) url: https://covid19.who.int/?gclid=EA1aIQobChMI4dzS6IqE7QIVi7WyCh1jxAS_EAAYA (E.T.15.11.2020).
- Woods, J. A., Hutchinson, N. T., Powers, S. K., Roberts, W. O., Gomez-Cabrera, M. C., Radak, Z., ... & Ji, L. L. (2020). The COVID-19 pandemic and physical activity. *Sports Medicine and Health Science*, 2(2), 55-64.
- Wu, T., Jia, X., Shi, H., Niu, J., Yin, X., Xie, J., & Wang, X. (2021). Prevalence of mental health problems during the COVID-19 pandemic: A systematic review and meta-analysis. *Journal of affective disorders*, 281, 91-98.
- Zhang, Q., Pan, Y., He, Y., Walters, W. W., Ni, Q., Liu, X., ... & Jiang, C. (2021). Substantial nitrogen oxides emission reduction from China due to COVID-19 and its impact on surface ozone and aerosol pollution. *Science of the Total Environment*, 753, 142238.

COVID 19 PANDEMİSİNİN İŞSİZLİK VE İSTİHDAMA ETKİLERİ

Ahmet Tayfur AKCAN¹

GİRİŞ

Covid-19 pandemisi Çin’de başlayıp kısa zamanda dünya geneline yayılarak sağlık krizinden çıkıp ekonomik kriz haline gelmiştir. Özellikle pandemi ile mücadele kapsamında kapanma tedbirlerinin alınması ile birlikte, dünya genelinde durum sağlık krizden çıkıp sağlık ve ekonomi krizi haline gelmiştir. Alınan tedbirler her ne kadar insanların sağlığının korunmasına yönelik olsa da, tıp camiasının covid-19 virüsünü tanımaması ve yüksek paniğe kapılınması, krize yönelik sağlıksal müdahaleler ekonomik krizin doğmasına ve derinleşmesine neden olmuştur.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin orta gelir düzeyinde olan kısmında bulunanlarda eş anlı olarak pandemi ile mücadele kapsamında sokağa çıkma kısıtlamaları uygulanmıştır. Bu durum başta üretim işletmeleri olmak üzere hizmet sektörü dahil ekonominin genelinde ekonomik buhrana yol açmıştır. Dünya genelinde ekonomiler sert şekilde küçülme trendine girmiştir. 2020 yılı pandeminin etkisi ile dünya genelinde ekonomik küçülmenin hakim olduğu yıl haline gelmiştir.

COVID-19 KRİZİNİN İŞGÜCÜ PIYASASINA ETKİSİ

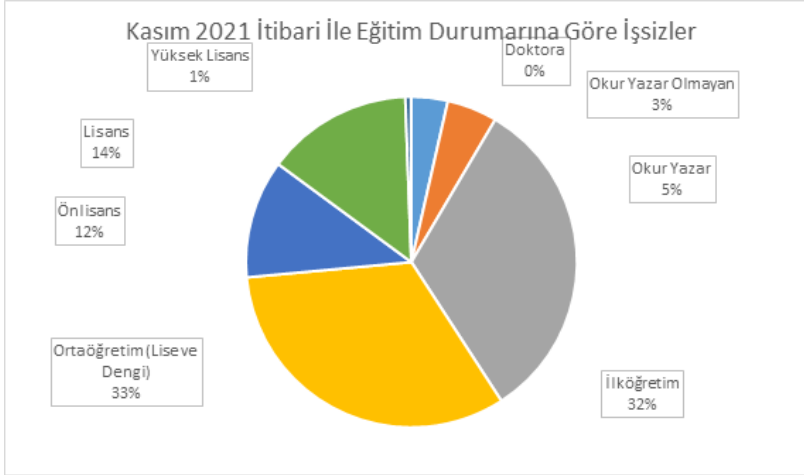
Covid-19 pandemi krizi gelişmekte olan ülke ekonomileri incelendiğinde, 2008 Mortgage Krizi’nin etkilerinden daha yüksek düzeyde olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelere sermaye çıkışları yoğunlaşmış ve finansal maliyetler daha aşırılaşmıştır. Bu durum da hammadde kaynaklarının artmasına ve üretim süreçlerinin aksamasına neden olmuştur (Saidmurodov, 2021: 115). Bu durum da 2019 covid-19 pandemisi ile 2008 mortgage krizinin farklılığına dikkat çekmektedir. 2008 krizi dünya genelinde finansal piyasalarda yaşanan bir kriz iken, covid-19 krizi hem finans hem sağlık hem de ekonominin genelinde yaşanan, eşine ender rastlanan bir kriz olma özelliği taşımaktadır.

2008 mortgage krizi finans piyasalarında olduğu için genellikle finans piyasasında istihdam edilenler ilk olarak işsiz kalmıştır. Ancak 2020 yılında dünyayı etkisi altına alan covid-19 krizi ise ekonominin genelinde görüldüğü için hizmet sektörü başta

olmak üzere teknoloji yoğun olmadan üretim yapan işletmelerinin tamamında etkilerini hissettirmiştir.

Grafik 1'de Kasım 2021 itibari ile işsizlerin eğitim durumlarının dağılımı görülmektedir. Bu grafik 2008 mortgage krizi ile covid-19 krizinin karşılaştırılması için önem arz etmektedir.

Grafik 1: İşsizlerin Eğitim Durumları

Kaynak: www.iskur.gov.tr

Yukarıdaki grafik 1'de işsizlerin eğitim durumları ile ilgili veriler verilmektedir. İşsizlerin en yoğun olarak buldukları eğitim seviyesi lise ve dengi eğitim seviyesi olan ortaöğretim seviyesini göstermektedir. Bu eğitim seviyesini ilköğretim seviyesinde eğitim gören vatandaşlar takip etmektedir. Dolayısıyla 2021 kasım ayı itibari ile eğitim seviyesi düşük olan vatandaşlarda işsizlik oranı yüksektir sonucuna ulaşmak mümkündür. Yükseköğretimlerinin tamamlayan vatandaşlar arasında ise işsizlik oranının düşük olduğu gözlemlenmektedir.

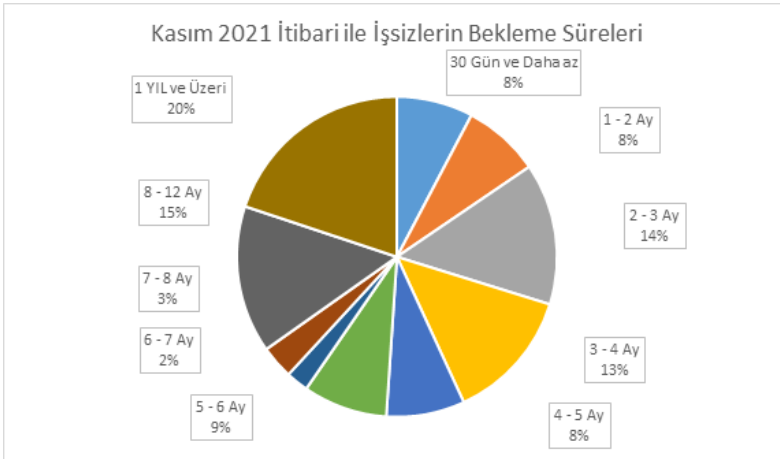
Pandemi sürecinde sektörlerin genelinde olumsuz etkiler görülmüş ve pandemi etkileri ekonomide ekonomik kriz olarak yaşanmıştır. Ancak ekonominin her kanadı için aynısını söylemek mümkün değildir. Özellikle sağlık sektöründe faaliyette bulunan işletmeler ve pandeminin etkisini azaltmaya yönelik faaliyette bulunan dezenfektan ve maske üretim tesisleri, pandemiden negatif etkilenmeyen, aksine kazanç sağlayan sektörler olmuştur (Bulut ve Pınar, 2021: 219). Sağlık sektöründe faaliyette bulunan işletmelerde genellikle eğitim seviyesi yüksek olan çalışanların çalıştığı görülmektedir. Bu bilgi grafik 1 ile paralellik teşkil etmektedir.

Covid-19 pandemisinin ekonomik hayata etkileri hem arz kanadı üzerinden hem de talep kanadı üzerinden oluşmuştur. Talep kanadı üzerinde küresel olarak sağlık ve temizlik ürünleri hariç tutulmak üzere ürünlerin geneline yönelik bir talep azalması yaşanırken, arz yönünde ise genel olarak üretim düşüşleri yaşanmıştır (Akgün, 2021: 251). Yaşanan bu etkiler kısa süre içerisinde birbirini etkilemiş ve

covid-19 pandemisi etkileri giderek derinleşmiştir. Üretim süreçlerinde bir ürünün girdiği diğer ürünün çıktısı olduğundan her ne kadar sağlık alanında pandemi etkisi olumlu olarak görülmüş olsa da diğer sektörlerde yaşanan daralmalar ve üretime ara vermeler zincirleme olarak diğer sektörlerin de etkilenmesine neden olmuştur.

Covid-19 pandemi sürecinde işletmelerin bazıları kapanma yolunu seçerken, bazıları da teknolojik gelişmelere ayak uydurarak süreci mümkün olan en az kayıpla geçirmiştir. Pandemi sürecinde evden çalışma, uzaktan çalışma gibi kavramlar günlük hayatta sıklıkla kullanılan kavramlar arasına girmiştir (Erel, 2021: 505). Kamuda esnek çalışma uygulaması kolaylıkla uygulanmış ancak özel sektörde esnek çalışma şartları işçiler ve işverenler tarafından bazen suiistimal edilmiştir. Kamu sektöründe pandemi sürecinde istihdam kaybı yaşanmazken, özel sektörde çeşitli nedenlerle istihdam kayıplarının önüne geçilememiştir (Tatar ve Ergün, 2021: 48). Hatta kamu sektöründe özellikle sağlık sektöründe çalışanların istifa etmeleri ikinci bir duyuruya kadar yasaklanmıştır. Ancak özel sektörde durum tersi olmuş ve işverenler kanunun bıraktığı açık kapsamında çalışanların iş akdini fesih ederek işsizliğin artmasına ortam oluşturmuşlardır.

Grafik 2: İşsizlerin Bekleme Süreleri

Kaynak: www.iskur.gov.tr

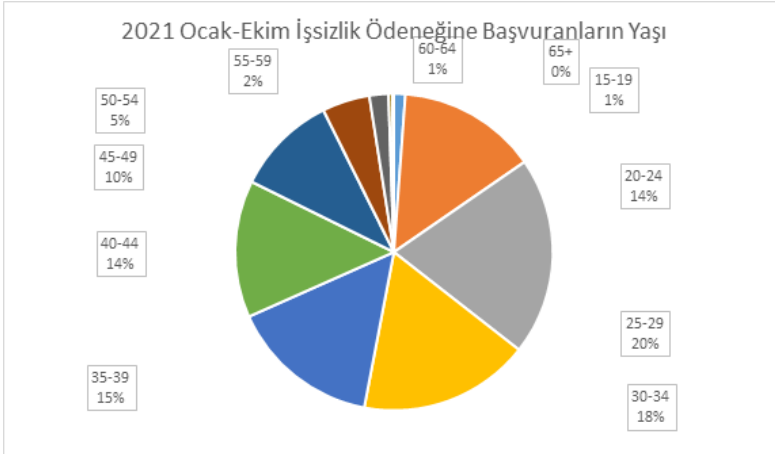
Grafik 2'de 2021 yılı kasım ayı itibari ile işsizlerin işsiz kalma süreleri verilmektedir. Pandemi süreci 2021 yılı kasım ayı itibari ile henüz daha nihayetlenmediğinden, pandemide işsiz kalan vatandaşların büyük kısmı düzenli bir iş bulamamıştır. Bu durum en yüksek işsiz süresi olan 1 yıl ve üzeri işsizlerin, toplam işsizlerin %20'sini oluşturmasına neden olmuştur. 1 yıl ve üzeri işsiz olanları %15 ile 8-12 ay arası işsiz olanlar izlemektedir. Bu durumun, Türkiye'nin durumu göz önüne alındığında, daha kronik hale gelmesi beklenmektedir. Çünkü işten çıkarma yasağının uygulamaya konulmasının üzerinden henüz bir yıl geçmemiştir. İşçi çıkarma yasağının kaldırılması ve kısmi çalışma ödeneklerinin uygulamadan

kaldırılmasının üzerinden zaman geçtikte, grafik 2'deki rakamlar işsizlik süresinin uzaması şeklinde dinamik olarak güncellenecektir.

Covid-19 pandemisi sebebi ile dünya genelinde kapanan işyerleri işgücü piyasalarının dinamik yapısının bozulmasına neden olmaktadır. Bu durum da planlanan veya tahmin edilen işgücü saat kayıplarının daha fazla yükselmesine neden olmaktadır. İşgücü piyasasındaki kayıpların en yoğun yaşandığı ülkeler ise orta gelir gurubundaki ülkeler olarak kayıtlara geçmiştir (Yalman v.d. 2021: 1129). Türkiye'de orta gelir gurubunda olan ülkelere olduğundan pandemi sürecinde işgücü piyasasının yoğun şekilde etkilendiği görülmektedir.

Pandemi genel şartlar itibari ile Türkiye işgücü piyasasını olumsuz yönde etkilemiştir. Tüm sektörler genelinde pandeminin başlamasından itibaren izleyen 3 aylık zaman zarfında toplam çalışılan saat endeksi %29 oranında azalmıştır. Bu sektörler arasında en fazla azalma ise %31 oranında hizmet sektöründe gerçekleşmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde pandemi şartlarının en fazla hizmet sektöründe olumsuz etki oluşturduğu söylenebilir (Özcan Han, Avunduk, 2021: 368). Pandemi süreci çalışanların işsiz kalmasına veya tam zamanlı çalışmadan kısmi zamanlı çalışmaya geçmelerine neden olmuştur. Bu kapsamda Türkiye İstatistik Kurumu tarafından ilk kez zamana bağlı eksik istihdam verileri yayınlanmıştır. Çalışanların kısmi zamanlı çalışmaları işsiz sayılmamalarını sağlamaktadır. Ancak bu çalışma maratonu tam zamanlı olmadığından üretime koşulmamış emeğin çoğalması sonucunu doğurmaktadır. Farklı açıdan bakıldığında işsizlik ile aynı sonuç doğduğundan zamana bağlı eksik istihdam verileri de işsizliğin analiz edilmesinde önem arz etmektedir.

Grafik 3: İşsizlik Ödeneğine Başvuranların Yaş Dağılımı

Kaynak: www.iskur.gov.tr

İşsizlik ödeneğine başvuranların yaş dağılımı grafik 3'de verilmiştir. Grafik 3 göstermektedir ki işsizlik konusunda en fazla sıkıntı çeken yaş gurubu, gençlerin bulunduğu olduğu görülmektedir. Pandemi sürecinde uygulanan politikaların bir

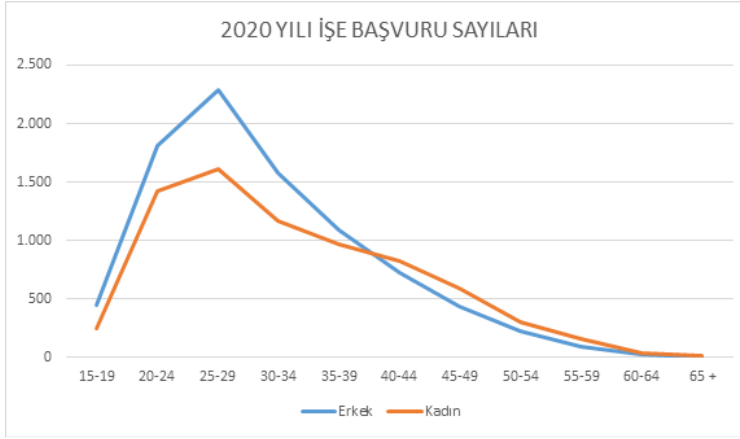
kısmı daha önce karşılaşılmamış uygulamalardan oluşmaktadır. Bu durum hukuksal sistemde de bazı boşluklar oluşturmuştur. Dünya genelinde uygulanan politikalar ilk defa bu kadar kapsamlı ve radikal şekilde uygulanmıştır.

Covid-19 pandemisi ile birlikte daha önce iş hukuku alanında pek karşılaşılmayan uygulamalar devreye alınmıştır. İş sözleşmesinin işveren tarafından feshi yasaklanmıştır (Başyığıt, 2021: 127). Bu durum kamu kesiminde de rastlanmıştır. Sağlık çalışanlarının ikinci bir duyuruya kadar istifa etmesi yasaklanmış ve iş hukukunda yeri olmayan tedbirler uygulanmıştır. Alınan bu tedbirlerin daha önce iş hayatında yeri olmadığı için hukuk düzeninin mevcut durumda da bulunan bazı açıkları menfaatler dahilinde kullanılmıştır. İşverenler çalışanlarını ahlaka uygun olmayan fiilleri işlemesi ile itham etmiş ve işten çıkarma yasağının istisnası olan madde hükmü gereğince iş akdini fesih etmiştir. Bu durum hukuksal sistemdeki açıkların sürekli var olacağını çalışma hayatında bir kere daha göstermiştir. Bu durum da kamu ve özel kesimde işveren ve çalışanların değişikliklere karşı hazırlıklı olması gerektiğini göstermiştir.

Covid-19 pandemisi ile birlikte, öncelikle sağlık olmak üzere ekonomiden siyasete her alanda köklü değişiklikler söz konusu olmuştur. Toplum genelinde oluşan şok, iş süreçleri ve örgüt yapısı üzerinde radikal değişiklikler doğurmuştur (Karimivand, 2021: 51). İşçi ve işveren sendikaları daha aktif çalışmış ortaya çıkan alışıl gelmişin dışında olan durum ve şartlarla en iyi nasıl başa çıkılacağı sorusuna cevap aramaya başlamıştır.

Covid-19 süreci toplumsal normlar arasında işçi ve işveren ilişkilerinin, işçi-işveren sendikaları ve hükümet arasındaki bağın kuvvetli olması gerekliliğini ortaya koymuştur (Erol, 2021: 33). Olan süreçlerde işçi ve işveren sendikaları her şart ve koşulda karşı karşıya gelmektedir. Bir tarafın çıkarına olan konular diğer tarafa külfet oluşturduğundan iki taraf arasındaki anlaşmazlıklar sıklıkla gündeme gelmektedir. Ancak covid-19 pandemisi sürecinde ve mevcut durumda ortaya çıkan hususlara karşı kolektif hareket etme, nadiren karşılaşılan bir durum olarak kayıtlara geçmiştir.

İşçi ve işveren sendikaları covid-19 pandemi sürecinde ortak hareket etmiştir. Ancak bu durum işsizliğin artması durumunun ortaya çıkmasına engel olmamıştır. 2020 mart ayından sonra pandeminin Türkiye’de de yayılması ile sokağa çıkma kısıtlamaları uygulanmıştır. Bu durum hem üretimi hem de tüketimi azaltmıştır. Aynı zamanda da işsizliğin artmasına neden olmuştur. İşsizliğin artması neticesinde pandeminin henüz daha sonuçlanmaması da işsizlik sürelerinin uzamasına neden olmuştur. Bu işsizlik süresi uzayan işsizlerin önemli bir kısmı genç işsizlerden oluşmaktadır. Genç işsizlik demografik özellikler gereği Türkiye’nin yeterince yararlanmadığı işgücü yapısının kanıtıdır. Pandemi sürecinden sonra genç işsizlik hem sayısal olarak artmıştır, hem de gençler eskiye oranla daha fazla zaman işsiz kalmıştır.

Grafik 4: 2020 Yılında İşe Başvuru Sayıları (Bin)

Kaynak: www.iskur.gov.tr

Grafik 4 pandeminin yayıldığı ve dünya genelinde ekonomik durgunluğa sebep olduğu 2020 yılı itibari ile işe başvuru yapanların yaş dağılımını göstermektedir. Grafik 4'ten de görüldüğü gibi en yüksek başvuru 20-30 yaş arası vatandaşlar tarafından yapılmaktadır. Bu durum da gençlerin daha fazla iş aradığı ve genç nüfusta işsizliğin daha fazla olduğunu kanıtlar niteliktedir. Gençlerin işsiz kalmasının tek nedeni pandemi değildir. Pandemiden önce de işgücü piyasasında buna benzer tabloların oluşmasını muhtemel olarak gören teorilerin mevcut olduğu görülmektedir. Bu teorilerin biri post endüstriyellerin ortaya attığı teoridir.

Post endüstriyel teorisyenlere göre teknolojinin ilerlemesi ile işgücü piyasasında emeğe olan talep azalacak ve işsizlik seri bir şekilde artacaktır. Bu 2020 yılına kadar sıklıkla sorgulanan bir konu olmuştur. Ancak Covid pandemisi ile birlikte bu süreç farklı bir boyut kazanmış ve post endüstriyel teorisyenlerin destekleyicilerini arttırmıştır (Yertüm, 2021: 116). Pandemi sürecinde özellikle eğitim alanında derslerin uzaktan işlenmesi teknoloji ihtiyacını arttırmış ancak öğretmen ihtiyacını ise azaltmıştır. Bu durum sadece eğitim alanı ile sınırlı kalmayıp, ekonominin birçok alanında uzaktan çalışmalar ve homofis tarzı çalışmalar yaygınlaşmıştır. Bu gelişmeler emeğe olan talebin ciddi oranda azalmasına neden olmuştur. Pandemi öncesine göre emek talebi azaldığından işsizlikle mücadele kapsamında uygulanan politikaların birçoğu pandemiden öncesine oranla daha az etkili olacaktır. Ancak pandemi sürecinde çalışma şartlarının değişmesi, pandemi öncesinde de var olan bir sıkıntının daha derin yaşanmasına neden olmuştur. Kayıt dışı çalışma konu pandemiden önce de işgücü piyasasının gündemindeydi. Pandemi sonrasında da işgücü piyasasının daha fazla gündeminde olacağı öngörülmektedir.

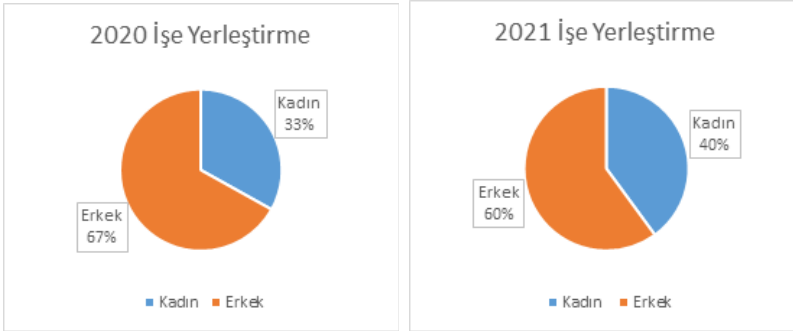
Gençler arasında kayıt dışı çalışma daha yaygın olarak görülmektedir. Bu sebeple pandemi etkisinin gençler arasında daha derin olması beklenmektedir. Gençler arasındaki işsizlik oranının ileriki yaş guruplarından daha fazla olması ve pandemi sürecinde bu farkın açılması da, Covid-19 pandemisinin gençleri

daha fazla etkilediğini göstermektedir (Erikli, 2021: 382). Kayıt dışı ekonominin artması ve kayıt dışı çalışmaların yaygınlaşması ekonomilerde yoksulluğun bir belirtisidir. Pandemi sürecinde ve devamında Türkiye’de ve gelişmekte olan diğer ekonomilerde kayıt dışı istihdam artma eğilimi göstermiştir. Bu durumun nedenlerinden biri de kısmi çalışma ödeneğini alan çalışanların zamana bağlı eksik istihdam hacmini artırmalarıdır. Kısmi olarak çalışan vatandaşlar farklı işyerlerinde iş arama faaliyetlerinde bulunarak iş arama faaliyetlerinin artmasına ve kayıt altına alınmadan çalışmaların yükselmesine neden olmaktadır. Bu durum da yoksulluğun artmasına sebebiyet vermektedir.

Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere nazaran daha yoksul olma yönünde ilerlemektedir. Özellikle son dönemlerde yoksulluğun büyük kısmı gelişmekte olan ülkelerde kronik hale gelmektedir. Gelecek projeksiyonlarda da gelecek zaman diliminde dünya yoksulluğunun %87’lik kısmının sahra altı Afrika ülkelerinde olacağı tahmin ediliyor (Bingöl, 2021: 40). Covid-19 pandemisi bu beklentinin daha fazla güçlenmesine neden olmakta ve beklentinin daha kısa sürede gerçekleşme ihtimalini artırmaktadır.

Covid-19 pandemisi ile emeğin bireyselleşmesi süreci hızlanmıştır (Yalnızoğlu, 2021: 25). Çalışanlar artık bir işverene eskisi kadar ihtiyaç duymaz hale gelmiştir. Özellikle erkek çalışanların kendi işini kurma eğilimine girmesi, iş başvurularında erkeklerin yoğunluğunu azaltmıştır. Uzaktan veya evden çalışma ile daha önce erkek personelin yaptığı işlerin, kadınlar tarafından da kolaylıkla yapıldığının görülmesi kadın çalışan sayısında sayısal ve oransal olarak yukarı yönlü artışın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Grafik 5: 2020-2021 Yıllarında Cinsiyete Göre İşe Yerleştirme

Kaynak: www.iskur.gov.tr

Yukarıdaki Grafik 5’de 2020 ve 2021 yıllarında kadın ve erkeklerin İŞKUR tarafından işe yerleştirilme oranları görülmektedir. 2021 yılında pandeminin etkisi ile kadınların iş hayatına adaptasyonları daha kolay hale gelmiştir. Bu durumun temel nedeni daha önce de anıldığı gibi uzaktan çalışma ve esnek çalışma sistemlerinde kadınların göreceli olarak iş hayatına daha iyi adapte olmalarıdır. Pandemi kadınların iş hayatına adaptasyonlarını hızlandırdığı gibi aile hayatına da daha fazla vakit ayırmalarına olanak sağlamıştır.

Pandemi süreci özellikle kadın girişimcilerin aileleri ile daha fazla vakit geçirmelerine imkan tanımıştır (Morkoç v.d. 2021: 462). Özellikle kapanma dönemlerinde kadın çalışanlar kısmi zamanlı olarak ya da uzaktan çalışma sistemi ile aile yaşantılarına daha fazla vakit ayırma imkanı bulmuştur. Bu durum memnuniyet ile karşılandığından kadın çalışanlar, iş arama faaliyetlerinde uzaktan çalışma veya evden çalışma şeklinde işlere daha yoğun ilgi göstermiştir.

Sonuç

Sonuç olarak Covid-19 pandemisi sırasında bütün dünya olumsuz etkilenmiştir. Üretim işletmelerinin ve fabrikaların kapanmaları veya yarı zamanlı üretime geçmeleri nedeni ile petrol fiyatlarında sert gerilemeler yaşanmıştır. Bu düşüş emtia fiyatlarına da yansımıştır. Çalışanların önemli bir kısmı ya kısmi zamanlı çalışmaya geçmiş ya da işsiz kalmıştır (Kılınç, 2021: 314). Covid-19 pandemisi dünya genelinde kayıt dışı istihdamın artmasına neden olmuştur. Bu durum sadece Türkiye’de değil Ürdün gibi Ortadoğu ülkelerinde de aynı şekilde yaşanmıştır (Acu, 2021). Benzer durum gelişmekte olan ülkelerde yaşandığı kadar olmasa da gelişmiş ülkeler nazarında da gerçekleşmiştir (Kavlak v.d. 2021). Örneğin Amerika Birleşik Devletleri piyasalarında tarihindeki en kötü 15 gününden 3’ü pandeminin etkisinin küresel ölçekte hissedildiği 9-16 mart 2020 tarihlerinde gözlemlenmiştir (Göçmen Yağcılar, 2021: 440). Yaşanan bu pandemi dünya tarihinin gördüğü en derin krizlerden biri olma özelliğini taşımaktadır.

Covid-19 pandemisi sırasında bazı sektörler hızla küçülürken, bazı sektörler de hızlı büyümüştür. Özellikle gıda, tıp, internet, elektronik ticaret ve tarım gibi sektörler pandemiden olumlu etkilenen ve büyüyen sektörler arasına girmiştir (Tuna, 2021: 197). Pandeminin etkisi en fazla ekonomik hayata yönelik olmuştur. ekonomik alanda hem talep yönünde hem de arz yönünde köklü değişiklikler gerçekleşmiştir. Mal ve hizmet arzı ve emek talebi yönünde olan değişiklikler çalışma hayatında derin etkiler oluşturmuştur. Pandemi öncesi yaygın halde bulunmayan uzaktan çalışma, kısmi zamanlı çalışma veya evden çalışma gibi kavramlar pandemi ile birlikte olağan hale gelmiştir.

Çalışma şart ve koşullarındaki değişiklik işgücü piyasasında daha dinamik bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Bu dinamik yapı da alışlagelmiş iş kalıp ve pozisyonlarının değişmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Özellikle teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı iş pozisyonlarının yaygınlık kazanması ve farklı teknolojik bilgi gerektiren iş pozisyonlarının oluşması iş gücü piyasasındaki hareketliliği artırmıştır.

İşgücü piyasalarının gereklilikleri, çalışma şartları, çalışan pozisyonları, görev ve yetki alanları pandemi öncesine göre değişmiş ve yeni fiziksel veya hukuksal düzenlemelerin yapılmasını gerekli hale getirmiştir. Pandemi sürecinde yaşanan olaylarının da etkisi ile istihdam beklentileri öğrencilerin üniversite tercihlerine de sirayet etmiş ve özellikle teknolojik altyapı ve yazılım bilgisi gerektiren yeni açılan bölümler dereceye giren öğrencilerin tercih etmesine sebep olmuştur. Bu durum iş

gücü piyasalarında oluşan hareketliliğin ve beklentilerdeki farklılığın uzun dönemde de varlığını koruyacağını belirtisi olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acu, C. (2021), Ürdün'de Düzensiz Göçmen Kadın Emeği, Covid-19 Pandemisi Krizi ve "Hepimiz Aynı Gemideyiz" Retoriği, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4, 2935-2954
- Akgün, A. İ. (2021), Covid-19'un İşletme Fonksiyonlarına Etkileri: Öğrenci Görüşlerine Yönelik Bulgular, *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, 2021 Özel Sayısı, 249-272
- Başığit, Ö. (2021), Koronavirüs (Covid 19) Salgın Hastalığının Türk Çalışma Yaşamına Etkileri Bağlamında Kısa Çalışma Kavramı, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(10), 125-160
- Bingöl, E. S. (2021), Covid-19 Pandemisinde Gelişmekte Olan Ülkelerin Sosyal Koruma Önlemleri Üzerine Bir Analiz, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39 (Covid 19 Özel Sayısı), 39-54
- Bulut, R. ve Pınar, C. (2021), Covid-19 Pandemisi Döneminde Türkiye'de İstihdam ve İşsizlik, *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 217-225
- Erel, C. (2021), Refah Devleti Sınıflandırmasına Göre Covid-19 Krizine Yönelik Olarak Uygulanan İstihdam Tedbirleri, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (Asead)*, 8(2), 501-516
- Erikli, S. (2021), Covid-19'un Genç İşgücünde Yaratacağı Olası Tehlike: Yara İzi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39(1), 380-404
- Erol, S. I. (2021), Covid-19'un Çocuk İşçiliği Üzerindeki Etkileri. Alınması Gereken Önlemler, *Sosyal Çalışma Dergisi*, 5(1), 27-35
- Göçmen Yağcılar, G. (2021), Borsa İstanbul'da Covid-19 Etkisi: Kısa Dönemli Sektörel Piyasa Tepkilerinin Endeks Bazında Ölçülmesi, *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 439-463
- Karimivand, F. (2021), Covid-19 ve Sosyo-Ekonomik Sonuçları: Literatür İncelemesi, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 47-61
- Kavlak, M. O., Gunsoy, B., Kurkcuoğlu, M. A. S., Cabuk, S. N. ve Dabanlı, A. (2021), Covid-19 Pandemisinin Avro Bölgesinde Büyüme, İşsizlik, Enflasyon ve Endüstriyel Üretim Üzerine Etkileri, *Business And Economics Research Journal*. 12(4), 767-786
- Kılınc, Ş. N. (2021), Covid-19 Salgınının Tr71 Düzey 2 Bölgesinde İşgücü Piyasasına Etkileri, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 313-336
- Morkoç, H., Karabulut, E., Aktaşoğlu, C. ve Arslan, R. (2021), Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinin Bartın İlindeki Kadın Girişimciler Üzerine Etkileri, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 451-466
- Özcan Han, F. ve Avunduk, H. (2021), Covid-19'un İşgücü Piyasasına Etkileri: Bir Ardl Sınır Testi Yaklaşımı, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 19(2), 365-385
- Saidmurodov, S. (2021), Covid-19 Pandemisinin Orta Asya Ülkelerinin Ekonomisine Etkisi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(120), 113-125
- Tatar, M. ve Ergün, S. (2021), Covid-19 Salgınının Türkiye İşgücü Piyasasına Yansımaları, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (Asead)*, 8(4), 46-60
- Tuna, K. (2021), Covid-19 Pandemisinin Türkiye'de Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerine Etkileri, *İstanbul İktisat Dergisi*, 71(1), 191-230
- Yalman, N. İ., Ünal, E. A. ve Koşaroglu, Ş. M. (2021), Covid-19 Salgını Sürecinin İşgücü Piyasaları Üzerine Etkisi: Uygulamalı Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(3), 1125-1144
- Yalnızoğlu, Y. (2021), Küresel Kentlerde Emeğin Bireyselleşmesi Sürecinde Covid-19 Etkisi, *Akademik Düşünce Dergisi*, 3, 19-31
- Yertüm, U. (2021), Covid-19 Gölgesinde Çalışmanın Geleceği Tartışmaları ve Avrupa Birliği'nde Kamusal Sosyal Harcamalar, *İnsan ve İnsan Dergisi*, 8(30), 115-131

COVID 19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE MEVDUAT BANKALARININ CRITIC-COPRAS YÖNTEMİ İLE FİNANSAL PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ayşe Elif YAZGAN¹

GİRİŞ

Bankacılık sektörü, ülkelerin ekonomileri açısından oldukça önemli bir finansman kaynağı olarak görülmektedir. Bankalar yaptıkları faaliyetlerle ekonomik kalkınma, büyüme ve üretim artışında önemli roller üstlenmektedir. Üstlenilen bu rollerden dolayı bankaların; faaliyetlerini sürdürebilmeleri, rekabet ortamında ayakta kalmayı başatabilmeleri için zaman zaman performanslarını ölçmeleri, çıkan sonuçları analiz etmeleri ve eksiklikler var ise bu eksikliklerin giderilmesi hususunda çalışmalar yapmaları gerekmektedir.

Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri (ÇKKV), finansal performans analizinde işlemleri karşılaştırma ya da sıralama amacıyla son yıllarda oldukça yaygın bir şekilde kullanılan yöntemler arasındadır. Bu yöntemler en yüksek performansa sahip alternatifin belirlenmesinde ya da ulaşılmak istenen hedef doğrultusunda alternatifleri performanslarına göre en iyiden en kötüye doğru sıralama gerektiren tüm alanlarda kullanılabilir.

Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan virüs salgını, hem Türkiye'de hem de dünyada hızla yayılmıştır. Bu hızlı yayılım sonrasında salgın, dünya çapında tek gündem haline gelmiştir. Belirsizliklerin ve bilinmezliklerin oldukça fazla olduğu bu salgın süreci bireylerde ciddi bir şekilde strese neden olmuştur (Karabey vd., 2021).

Salgın, ekonomik açıdan ülkelerin finansal sistemlerini, dolayısıyla ekonomik istikrarını ciddi derecede olumsuz yönde etkilemiştir. Finansal sistem içerisindeki bankalar, salgın sürecinde hem çalışanlarını hem de müşterilerini güvenli bir ortamda buluşturabilmek için çalışma şartlarında köklü değişikliklere gitmişlerdir. Ayrıca sektör içerisinde ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi amacıyla birtakım önlemler (önemli destek paketleri açıklayarak) alınarak salgının ekonomik anlamda gerçekleşen olumsuz etkileri azaltılmaya çalışılmıştır. Bu önlemler sayesinde

1 Dr.Öğr.Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-3065-7930, aeyazgan@erbakan.edu.tr

bankacılık sektörü diğer sektörler göre salgından en az etkilenen sektörler arasında yerini almıştır.

Çalışmada XBANK’da işlem gören 9 mevduat bankasının Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin finansal performansları ÇKKV yöntemlerinden CRITIC ve COPRAS ile incelenmiştir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri kullanılarak bankaların finansal performanslarının ölçümüne ilişkin birçok çalışma bulunmaktadır. CRITIC ve COPRAS yöntemlerinin kullanıldığı literatür incelenmiş ve bu literatüre ilişkin bulgular Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Literatür Özeti

Yazar(lar)	Kullanılan Yöntem(ler)	Bulgular
Ömürbek vd. (2017)	ARAS, MOOSRA ve COPRAS	Kullanılan üç yöntemde de Ziraat Bankası birinci sırada yer almıştır.
Akçakanat(2018)	CRITIC, MDL ve EDAS	TR-61 Bölgesinde yer alan bankalar içerisinde en yüksek performansa sahip banka Isparta ilindeki bankalardır.
Akbulut(2019)	CRITIC ve EDAS	İş Bankasının finansal performansı en yüksek ve düşük olduğu yıllar 2009 ve 2018 yılıdır.
Topak ve Çanakçıoğlu(2019)	ENTROPİ VE COPRAS	En yüksek performansa sahip bankalar sırasıyla Ziraat, İş ve Garanti Bankası; en düşük performansa sahip bankalar ise sırasıyla Şekerbank, TEB VE QNB Finansbank’tır.
Acar(2020)	CRITIC, TOPSIS ve COPRAS	Performans puanları toplamsal bir model olarak ele alındığında Akbank’ın, performansı en yüksek banka olduğu görülmüştür.
Atukalp(2020)	CRITIC ve TOPSIS	2018 yılı haricindeki diğer yıllarda Akbank finansal açıdan en başarılı bankadır.
Aydın(2020)	CRITIC ve MAIRCA	En yüksek performansa sahip bankalar sırasıyla Ziraat, Vakıfbank ve Türk Eximbank’tır
Bayram(2020)	CRITIC, PROMETHEE	En yüksek performansa sahip banka Ziraat Katılım Bankası A.Ş.’dir.
Çelik(2020)	CRITIC, MABAC	Finansal performans sıralamasında birinci sırada Ziraat Katılım Bankası birinci, Albaraka Türk ise son sıradadır.
Işık ve Ersoy(2020)	CRITIC ve EDAS	Finansal performans açısından Akbank diğer bankalar arasında ilgili yıllarda en yüksek performansa sahip bankadır.
Bayram(2020)	CRITIC ve PROMETHEE	En yüksek performansa sahip banka Ziraat Katılım A.Ş.’dir.
Bektaş(2020)	CRITIC ve MAIRCA	Finansal performansa bakıldığında T.C. Ziraat Bankası A.Ş. 2018’de, Akbank T.A.Ş. ise 2019’da birinci sıradadır.
Bayram (2021)	CRITIC ve EDAS	En yüksek performansa sahip bankalar sırasıyla Ziraat Katılım Bankası ve Türkiye Finans katılım bankası’dır.
Gençtürk ve Aksoy(2021)	CRITIC ve MARCOS	En yüksek performansa sahip banka Vakıf Katılım Bankası A.Ş.’dir.
Karadağ Ak vd.(2021)	COPRAS	İlgili yıllarda T. Garanti Bankası A.Ş. ve Akbank T.A.Ş.’nin ilk sıralarda, Şekerbank T.A.Ş.’nin ise son sırada olduğu görülmüştür.

Kayıhan ve Kara(2021)	CRITIC ve GIA	QNB Finansbank 2018 ve 2020 yıllarında, Garanti Bankası ise 2019 yılında maliyet performansı sıralamasında ilk sıradadır.
Parmaksız ve Özdemir(2021)	COPRAS, TOPSIS, MOORA ve ELECTRE	Farklı tekniklerin kullanılmasıyla performans sıralamalarında farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde, ulusal literatürde bankaların finansal performansının değerlendirilmesine ilişkin CRITIC ve COPRAS yöntemlerinin birlikte kullanıldığı bir adet çalışmaya rastlanıldığından bu doğrultuda ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. METODOLOJİ

Bu çalışmada XBANK’da işlem gören 9 mevduat bankasının Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin finansal performanslarının CRITIC ve COPRAS yöntemi ile belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın bu bölümünde öncelikle ÇKKV yöntemlerinden olan CRITIC ve COPRAS yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir.

2.1. CRITIC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) Yöntemi

1995 yılında Diakoulaki ile arkadaşlarının geliştirdiği yöntem, çok kriterli karar verme problemlerinde kriter ağırlıklarının hesaplanmasında objektif karar verme yöntemlerinin kullanıldığı bir yöntemdir(Diakoulaki, 1995: 764). Yöntemin adımları aşağıdaki gibidir(Ayçin, 2019: 77-78):

1.Adım: Öncelikle karar problemine ilişkin n adet kriter ve m adet alternatiften oluşan karar matrisi Eşitlik (1)’de gösterilen şekilde oluşturulur.

$$X = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2.Adım: Bu adımda karar matrisindeki kriterlerin standart bir hale getirilmesi için normalizasyon işlemi yapılır. Bu işlem fayda (maksimizasyon) yönlü kriterler için Eşitlik (2), maliyet (minimizasyon) yönlü kriterler için Eşitlik (3) yardımıyla yapılır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (3)$$

3.Adım: Yöntemin bu adımında kriterler arasındaki korelasyonu ölçmek üzere değerler Eşitlik (4) yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j) \cdot (r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \cdot \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad j, k = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

4.Adım: Her bir kriterde bulunan toplam bilgiyi ifade eden C_j , normalize edilmiş karar matrisi sütun değerlerinin standart sapmasından faydalanılarak Eşitlik (5) ve (6) yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$C_j = \sigma_j \cdot \sum_{k=1}^n (1 - \rho_{jk}) \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2}{m-1}} \quad (6)$$

5.Adım: Yöntemin son adımında Eşitlik (7) ile analize konu olan kriterlerin ağırlık değerleri (w_j) hesaplanmaktadır.

$$w_j = \frac{c_j}{\sum_{i=1}^n c_j} \quad (7)$$

2.1. COPRAS (Complex Proportional Assessment) Yöntemi

1996'da Zavadskas ve Kaklauskas'un geliştirdiği yöntemdeki amaç, karar alternatiflerini önem ve fayda dereceleri açısından değerlendirerek sıralama yapılmasını amaçlamaktır. Yöntem, kriterlerin yönü maksimizasyon (fayda) ise en üst seviyeye çıkarmak, minimizasyon (maliyet) ise en düşük seviyeye indirmek için çok kriterli değerlendirme yapmaktadır (Podvesko, 2011: 137).

Yöntemin adımları aşağıdaki gibidir (Kaklauskas vd. 2005: 363; Zavadskas vd, 2008: 242-243; Özdağoğlu, 2013: 235-236):

1. Adım: Bu yöntemde öncelikle D matrisi, karar matrisi olarak Eşitlik (8) yardımıyla oluşturulur.

$$D = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (8)$$

2.Adım: Karar matrisindeki kriterleri standart bir hale getirmek için Eşitlik (9)'dan hareketle normalizasyon işlemi yapılır.

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad , \forall_j = 1, 2, \dots, n \quad (9)$$

3.Adım: Bir önceki adımda oluşturulan normalize edilmiş karar matrisi elemanları ile değerlendirme kriterlerine ait ağırlık değerleri çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi (D'), Eşitlik (10) kullanılarak elde edilir.

$$D' = d_{ij} = x_{ij}^* * w_j \quad (10)$$

4.Adım: Bu adımda, ağırlıklandırılmış normalize edilmiş karar matrisindeki değerlerin toplamı Eşitlik (11) ve (12) kullanılarak hesaplanır. Bu değerler toplamı fayda(maksimizasyon) yönlü kriterler için " S_{+i} ", maliyet(minimizasyon) yönlü kriterler için " S_{-i} " ile gösterilmektedir.

$$s_{+i} = \sum_{j=1}^k d_{+ij} \quad j = 1, 2, \dots, k \quad (11)$$

$$s_{-i} = \sum_{j=k+1}^n d_{-ij} \quad j = k + 1, k + 2, \dots, n \quad (12)$$

5.Adım: Her karar alternatifi için Q_i göreceli önem değeri Eşitlik (13) yardımıyla hesaplanır.

$$Q_i = s_{+i} + \frac{s_{-min} \sum_{i=1}^m s_{-i}}{s_{-i} \cdot \sum_{i=1}^m \frac{s_{-min}}{s_{-i}}} \quad (13)$$

Bu hesaplama sonucunda elde edilen en yüksek Q_i değerine sahip karar alternatifi, en iyi alternatifi göstermektedir.

6.Adım: Yöntemin son adımında, her bir karar alternatifinin performans indeksi (P_i) Eşitlik (14) yardımıyla hesaplanır.

$$P_i = \frac{Q_i}{Q_{max}} \cdot 100 \quad (14)$$

P_i değerlerinin büyükten küçüğe doğru sıralanması sonucunda, karar alternatifleri arasında en iyi alternatif belirlenir.

3. UYGULAMA

Bu çalışmada, XBANK'da işlem gören 9 mevduat bankasının Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin finansal performansları CRITIC ve COPRAS yöntemi ile değerlendirilmiştir. Öncelikle bankaların finansal performansında ele alınacak kriterlerin önem ağırlıkları CRITIC yöntemiyle hesaplanmış, daha sonra ise en iyi banka alternatifinin saptanmasında COPRAS yönteminden yararlanılmıştır.

Çalışma kapsamında ele alınan kriterler belirlenirken ilgili literatür incelenmiş, Karadağ Ak vd. (2021) tarafından kullanılan kriterlerden faydalanılmıştır. Faydalanılan 9 adet kriter, kriterlerin kodları ve yönleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Çalışmada Ele Alınan Kriterler, Kodları ve Yönleri

Kriterler	Kodlar	Kriter Yönü
Takipteki Krediler/ Toplam Krediler	K ₁	Min
Net Kar/ Toplam Aktifler	K ₂	Mak
Net Kar/ Öz Kaynaklar	K ₃	Mak
Likit Aktifler/ Kısa Vadeli Yükümlülükler	K ₄	Mak
Likit Aktifler/ Toplam Aktifler	K ₅	Mak
Öz kaynaklar/Toplam Aktifler	K ₆	Mak
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	K ₇	Mak
Faiz Gelirleri/ Faiz Giderleri	K ₈	Mak

Çalışma kapsamında analize konu olan mevduat bankaları kısaltmaları ile birlikte Tablo 3’de gösterildiği gibidir.

Tablo 3. Analize Konu Olan Mevduat Bankaları ve Kısaltmaları

Bankalar	Kısaltmalar
T.Halk Bankası A.Ş.	HB
T.Vakıflar Bankası T.A.O.	VB
Akbank T.A.Ş.	AB
Şekerbank T.A.Ş.	ŞB
T.İş Bankası A.Ş.	İB
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	YB
ICBC Turkey Bank A.Ş.	TB
QNB Finansbank A.Ş.	QB
T.Garanti Bankası A.Ş.	GB

Uygulamanın ilk bölümünde CRİTİC yöntemi kullanılarak kriterlerin ağırlıkları belirlenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin verileri kullanarak CRITIC yöntemi için karar matrisi oluşturulmuş ve değerler Tablo 4’te gösterilmiştir. Covid 19 pandemi dönemi öncesine (C.D.Ö.) ve Covid 19 dönemi (C.D.) olarak kısaltılmıştır.

Tablo 4. CRİTİK Yöntemiyle Elde Edilen Karar Matrisi (C.D.Ö.-C.D.)

C.D.Ö.								
	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈
	Min	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
HB	5,1487	0,4118	5,6203	13,5408	8,3666	7,0446	14,3323	129,3815
VB	5,9277	0,7465	9,1315	18,5506	10,0987	7,8742	16,6145	144,7855
AB	7,2888	1,5745	11,0345	24,0605	12,8961	15,0852	20,9729	183,6002
ŞB	13,0548	-2,2097	-31,4238	19,4743	13,1141	6,4602	13,4000	140,7621
İB	6,5286	1,3721	11,1748	24,2755	14,1408	12,5782	17,8652	185,6616
YB	7,5997	0,9789	8,9787	35,2208	19,2499	10,6292	17,8143	170,6048
TB	1,8474	0,2425	3,4313	50,2368	24,0400	6,9252	18,6354	143,0206
QB	6,9549	1,5466	16,7780	22,2269	12,4675	9,1837	15,7319	170,3953
GB	6,8875	1,6410	12,2621	27,3004	16,3421	13,7455	19,5671	192,1092
C.D.								
HB	3,7616	0,4573	6,9217	14,1984	9,6499	6,3131	15,2256	153,6032
VB	3,9692	0,8961	12,6032	22,8194	13,7304	6,6511	16,4396	172,6450
AB	6,8343	1,5540	10,6856	23,5634	12,9145	14,1042	21,8432	240,2485
ŞB	9,9087	0,1545	2,2814	21,9439	13,8651	7,0287	14,4676	194,1356
İB	5,5733	1,2827	10,7551	23,3545	14,2176	11,4129	18,6839	246,1249
YB	6,4105	1,1991	11,4465	25,8397	14,7473	10,3470	18,2305	205,3688
TB	0,4572	0,2697	4,5082	48,7540	20,2348	5,2908	19,4792	163,5507
QB	6,1112	1,2163	13,8523	22,4034	12,8561	8,4586	16,4389	240,5273
GB	4,5648	1,4114	10,7693	25,9677	15,8697	12,5978	18,5378	276,5785

Tablo 4'teki karar matrisi Eşitlik (2) ve (3) kullanılarak normalize edilmiştir. Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin normalize edilen karar matrisi Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. CRİTİK Yöntemiyle Elde Edilen Normalize Karar Matrisi (C.D.Ö.-C.D.)

C.D.Ö.								
	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈
HB	0,7054	0,6808	0,7685	0,0000	0,0000	0,0677	0,1231	0,0000
VB	0,6359	0,7677	0,8414	0,1365	0,1105	0,1639	0,4245	0,2456
AB	0,5145	0,9827	0,8808	0,2867	0,2890	1,0000	1,0000	0,8644
ŞB	0,0000	0,0000	0,0000	0,1617	0,3029	0,0000	0,0000	0,1814
İB	0,5823	0,9302	0,8838	0,2925	0,3684	0,7093	0,5896	0,8972
YB	0,4867	0,8281	0,8382	0,5908	0,6944	0,4834	0,5829	0,6572
TB	1,0000	0,6368	0,7231	1,0000	1,0000	0,0539	0,6913	0,2174
QB	0,5443	0,9755	1,0000	0,2367	0,2617	0,3158	0,3079	0,6538
GB	0,5503	1,0000	0,9063	0,3750	0,5089	0,8447	0,8144	1,0000

C.D.								
HB	0,6504	0,2164	0,4010	0,0000	0,0000	0,1160	0,1028	0,0000
VB	0,6284	0,5299	0,8920	0,2495	0,3855	0,1544	0,2674	0,1548
AB	0,3253	1,0000	0,7263	0,2710	0,3084	1,0000	1,0000	0,7046
ŞB	0,0000	0,0000	0,0000	0,2241	0,3982	0,1972	0,0000	0,3296
İB	0,4587	0,8062	0,7323	0,2650	0,4315	0,6946	0,5717	0,7524
YB	0,3701	0,7465	0,7921	0,3369	0,4816	0,5737	0,5102	0,4209
TB	1,0000	0,0823	0,1924	1,0000	1,0000	0,0000	0,6795	0,0809
QB	0,4018	0,7587	1,0000	0,2374	0,3029	0,3594	0,2673	0,7068
GB	0,5654	0,8981	0,7336	0,3406	0,5876	0,8291	0,5519	1,0000

Karar matrisi normalize edildikten sonra ardından Eşitlik (4)'ten faydalanılarak Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin kriterler arasındaki ilişki katsayı matrisi Tablo 6'da görüldüğü gibi hesaplanmıştır.

Tablo 6. CRİTİC Yöntemiyle Elde Edilen İlişki Katsayı Matrisi (C.D.Ö.-C.D.)

C.D.Ö.								
	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7	K_8
HB	1	0,5258	0,6539	0,5011	0,3495	-0,0308	0,4114	-0,0836
VB	0,5258	1	0,9731	0,0845	0,0200	0,6968	0,6816	0,6817
AB	0,6539	0,9731	1	0,1129	0,0182	0,5173	0,5772	0,5094
ŞB	0,5011	0,0845	0,1129	1	0,9779	0,0026	0,4950	0,1082
İB	0,3495	0,0200	0,0182	0,9779	1	0,0450	0,4608	0,1819
YB	-0,0308	0,6968	0,5173	0,0026	0,0450	1	0,7959	0,9253
TB	0,4114	0,6816	0,5772	0,4950	0,4608	0,7959	1	0,7062
QB	-0,0836	0,6817	0,5094	0,1082	0,1819	0,9253	0,7062	1
GB	1,0000	0,5258	0,6539	0,5011	0,3495	-0,0308	0,4114	-0,0836
C.D.								
HB	1	-0,1511	0,0293	0,5858	0,4575	-0,3582	0,2621	-0,3562
VB	-0,1511	1	0,8424	-0,2481	-0,1523	0,8746	0,5939	0,7999
AB	0,0293	0,8424	1	-0,2981	-0,2455	0,4829	0,2768	0,5026
ŞB	0,5858	-0,2481	-0,2981	1	0,9491	-0,2302	0,4558	-0,1517
İB	0,4575	-0,1523	-0,2455	0,9491	1	-0,1065	0,4193	0,0294
YB	-0,3582	0,8746	0,4829	-0,2302	-0,1065	1	0,6552	0,8491
TB	0,2621	0,5939	0,2768	0,4558	0,4193	0,6552	1	0,4226
QB	-0,3562	0,7999	0,5026	-0,1517	0,0294	0,8491	0,4226	1
GB	1,0000	-0,1511	0,0293	0,5858	0,4575	-0,3582	0,2621	-0,3562

Yöntemin son adımında Eşitlik (5) ve (6)'dan hareketle faydalanılarak Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin her bir kriter için C_j ve W_j değerleri hesaplanmış ve bu değerler Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. CRİTİC Yöntemiyle Elde Edilen C_j ve W_j Değerleri (C.D.Ö.-C.D.)

C.D.Ö.	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7	K_8
C_j	1,2166	1,0460	1,0767	1,3998	1,5083	1,5100	0,9277	1,4588
W_j	0,1199	0,1031	0,1061	0,1380	0,1487	0,1489	0,0915	0,1438
C.D.								
C_j	1,7901	1,6493	1,8131	1,6147	1,5094	1,7029	1,2165	1,7032
W_j	0,1377	0,1269	0,1395	0,1242	0,1161	0,1310	0,0936	0,1310

Tablo 7’den hareketle, CRITIC yöntemiyle hesaplanan kriter ağırlıklarına göre Covid 19 pandemi dönemi öncesinde (2019) en önemli üç kriterin sırasıyla K_6 (Öz Kaynaklar/Toplam Aktifler), K_5 (Likit Aktifler/ Toplam Aktifler) ve K_8 (Faiz Gelirleri/ Faiz Giderleri); Covid 19 pandemisi döneminde (2020) ise K_3 (Net Kâr/ Öz kaynaklar), K_1 (Takipteki Krediler/ Toplam Krediler) ve K_6 (Öz Kaynaklar/ Toplam Aktifler)- K_8 (Faiz Gelirleri/ Faiz Giderleri) olduğu tespit edilmiştir.

CRİTİC yöntemiyle kriter ağırlıkları belirlendikten sonra, COPRAS yöntemi ile banka alternatiflerinin sıralamaları belirlenmiştir. CRITIC yönteminde olduğu gibi COPRAS yönteminin de ilk aşamasında Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin çalışmada ele alınan kriterler çerçevesinde oluşan karar matrisi aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 8. COPRAS Yöntemiyle Elde Edilen Karar Matrisi (C.D.Ö.-C.D.)

C.D.Ö.	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7	K_8
	Min	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
HB	5,1487	0,4118	5,6203	13,5408	8,3666	7,0446	14,3323	129,3815
VB	5,9277	0,7465	9,1315	18,5506	10,0987	7,8742	16,6145	144,7855
AB	7,2888	1,5745	11,0345	24,0605	12,8961	15,0852	20,9729	183,6002
ŞB	13,0548	-2,2097	-31,4238	19,4743	13,1141	6,4602	13,4000	140,7621
İB	6,5286	1,3721	11,1748	24,2755	14,1408	12,5782	17,8652	185,6616
YB	7,5997	0,9789	8,9787	35,2208	19,2499	10,6292	17,8143	170,6048
TB	1,8474	0,2425	3,4313	50,2368	24,0400	6,9252	18,6354	143,0206
QB	6,9549	1,5466	16,7780	22,2269	12,4675	9,1837	15,7319	170,3953
GB	6,8875	1,6410	12,2621	27,3004	16,3421	13,7455	19,5671	192,1092
C.D.								
HB	3,7616	0,4573	6,9217	14,1984	9,6499	6,3131	15,2256	153,6032
VB	3,9692	0,8961	12,6032	22,8194	13,7304	6,6511	16,4396	172,6450
AB	6,8343	1,5540	10,6856	23,5634	12,9145	14,1042	21,8432	240,2485
ŞB	9,9087	0,1545	2,2814	21,9439	13,8651	7,0287	14,4676	194,1356
İB	5,5733	1,2827	10,7551	23,3545	14,2176	11,4129	18,6839	246,1249
YB	6,4105	1,1991	11,4465	25,8397	14,7473	10,3470	18,2305	205,3688
TB	0,4572	0,2697	4,5082	48,7540	20,2348	5,2908	19,4792	163,5507
QB	6,1112	1,2163	13,8523	22,4034	12,8561	8,4586	16,4389	240,5273
GB	4,5648	1,4114	10,7693	25,9677	15,8697	12,5978	18,5378	276,5785

Tablo 8’de gösterilen karar matrisi Eşitlik (9)’dan yararlanılarak normalize edilmiştir. Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin normalize edilen karar matrisi Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. COPRAS Yöntemiyle Elde Edilen Normalize Karar Matrisi (C.D.Ö.-C.D.)

C.D.Ö.								
	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈
HB	0,0841	0,0653	0,1196	0,0576	0,0640	0,0787	0,0925	0,0886
VB	0,0968	0,1184	0,1943	0,0790	0,0773	0,0880	0,1072	0,0991
AB	0,1190	0,2498	0,2348	0,1024	0,0987	0,1685	0,1354	0,1257
ŞB	0,2132	-0,3505	-0,6688	0,0829	0,1003	0,0722	0,0865	0,0964
İB	0,1066	0,2176	0,2378	0,1033	0,1082	0,1405	0,1153	0,1271
YB	0,1241	0,1553	0,1911	0,1499	0,1473	0,1187	0,1150	0,1168
TB	0,0302	0,0385	0,0730	0,2139	0,1839	0,0774	0,1203	0,0979
QB	0,1136	0,2453	0,3571	0,0946	0,0954	0,1026	0,1015	0,1167
GB	0,1125	0,2603	0,2610	0,1162	0,1250	0,1535	0,1263	0,1316
C.D.								
HB	0,0790	0,0542	0,0826	0,0620	0,0753	0,0768	0,0956	0,0812
VB	0,0834	0,1062	0,1504	0,0997	0,1072	0,0809	0,1032	0,0912
AB	0,1436	0,1841	0,1275	0,1030	0,1008	0,1716	0,1371	0,1269
ŞB	0,2082	0,0183	0,0272	0,0959	0,1082	0,0855	0,0908	0,1026
İB	0,1171	0,1520	0,1283	0,1021	0,1110	0,1388	0,1173	0,1300
YB	0,1347	0,1421	0,1366	0,1129	0,1151	0,1259	0,1144	0,1085
TB	0,0096	0,0319	0,0538	0,2130	0,1580	0,0644	0,1222	0,0864
QB	0,1284	0,1441	0,1653	0,0979	0,1004	0,1029	0,1032	0,1271
GB	0,0959	0,1672	0,1285	0,1135	0,1239	0,1533	0,1163	0,1461

Daha sonra CRİTİC yöntemiyle hesaplanan Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin kriter ağırlıkları (W_j), normalize edilen karar matrisi ile çarpılarak (Eşitlik (10)), ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi elde edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 10’da özetlenmiştir.

Tablo 10. COPRAS Yöntemiyle Elde Edilen Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi (C.D.Ö.-C.D.)

C.D.Ö.								
	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈
W_j	0,1199	0,1031	0,1061	0,1380	0,1487	0,1489	0,0915	0,1438
HB	0,0101	0,0067	0,0127	0,0080	0,0095	0,0117	0,0085	0,0127
VB	0,0116	0,0122	0,0206	0,0109	0,0115	0,0131	0,0098	0,0143
AB	0,0143	0,0258	0,0249	0,0141	0,0147	0,0251	0,0124	0,0181
ŞB	0,0256	-0,0361	-0,0710	0,0114	0,0149	0,0107	0,0079	0,0139
İB	0,0128	0,0224	0,0252	0,0143	0,0161	0,0209	0,0105	0,0183
YB	0,0149	0,0160	0,0203	0,0207	0,0219	0,0177	0,0105	0,0168

TB	0,0036	0,0040	0,0078	0,0295	0,0273	0,0115	0,0110	0,0141
QB	0,0136	0,0253	0,0379	0,0131	0,0142	0,0153	0,0093	0,0168
GB	0,0135	0,0268	0,0277	0,0160	0,0186	0,0229	0,0116	0,0189
C.D.								
W_i	0,1377	0,1269	0,1395	0,1242	0,1161	0,1310	0,0936	0,1310
HB	0,0109	0,0069	0,0115	0,0077	0,0087	0,0101	0,0089	0,0106
VB	0,0115	0,0135	0,0210	0,0124	0,0124	0,0106	0,0097	0,0120
AB	0,0198	0,0234	0,0178	0,0128	0,0117	0,0225	0,0128	0,0166
ŞB	0,0287	0,0023	0,0038	0,0119	0,0126	0,0112	0,0085	0,0134
İB	0,0161	0,0193	0,0179	0,0127	0,0129	0,0182	0,0110	0,0170
YB	0,0185	0,0180	0,0190	0,0140	0,0134	0,0165	0,0107	0,0142
TB	0,0013	0,0041	0,0075	0,0265	0,0183	0,0084	0,0114	0,0113
QB	0,0177	0,0183	0,0230	0,0122	0,0117	0,0135	0,0097	0,0166
GB	0,0132	0,0212	0,0179	0,0141	0,0144	0,0201	0,0109	0,0191

Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin Tablo 10’da yer alan ağırlıklandırılmış normalize edilmiş karar matrisindeki değerlerin toplamı maksimizasyon yönlü kriterler için ($K_2, K_3, K_4, K_5, K_6, K_7$ ve K_8) Eşitlik (11); minimizasyon yönlü kriterler için (K_1)ise Eşitlik (12) kullanılarak hesaplanmış ve bulunan değerler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 11. COPRAS Yöntemiyle Elde Edilen Karar Alternatiflerin S_{+i} ve S_{-i} Değerleri (C.D.Ö.-C.D.)

C.D.Ö.	S_{+i}	S_{-i}	S_{-min}		S_{-min} / S_{-i}	
HB	0,0698	0,0101	0,0036	0,1199	0,3588	3,1253
VB	0,0924	0,0116			0,3117	
AB	0,1350	0,0143			0,2535	
ŞB	-0,0483	0,0256			0,1415	
İB	0,1278	0,0128			0,2830	
YB	0,1239	0,0149			0,2431	
TB	0,1052	0,0036			1,0000	
QB	0,1318	0,0136			0,2656	
GB	0,1425	0,0135			0,2682	
C.D.						
HB	0,0645	0,0109	0,0013	0,1377	0,1215	1,6781
VB	0,0915	0,0115			0,1152	
AB	0,1176	0,0198			0,0669	
ŞB	0,0637	0,0287			0,0461	
İB	0,1089	0,0161			0,0820	
YB	0,1059	0,0185			0,0713	
TB	0,0876	0,0013			1,0000	
QB	0,1049	0,0177			0,0748	
GB	0,1177	0,0132			0,1002	

COPRAS yönteminin son aşamasında Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin karar alternatiflerinin görece önem düzeyleri (Q_i) Eşitlik (13); Q_i değerlerinden hareketle karar alternatiflerinin performans indeksleri (P_i) ise Eşitlik (14) yardımıyla hesaplanmıştır. Yapılan bu hesaplamalara ilişkin sonuçlar Tablo 12’de özetlenmiştir.

Tablo 12. COPRAS Yöntemiyle Elde Edilen Karar Alternatiflerinin Performans İndeksleri (C.D.Ö.-C.D.)

C.D.Ö.	Q_i	P_i	Sıralama
HB	0,0836	54,70998	8
VB	0,1043	68,29306	7
AB	0,1448	94,74402	2
ŞB	-0,0428	-28,0272	9
İB	0,1386	90,73858	5
YB	0,1332	87,18204	6
TB	0,1436	93,95726	3
QB	0,1420	92,91912	4
GB	0,1528	100	1
C.D.			
HB	0,0745	43,8972	8
VB	0,1009	59,5064	7
AB	0,1231	72,5539	3
ŞB	0,0675	39,8092	9
İB	0,1157	68,1973	4
YB	0,1117	65,8734	5
TB	0,1696	100,0000	1
QB	0,1111	65,4847	6
GB	0,1259	74,2534	2

Son olarak Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin ele alınan bankaların finansal performanslarına ait sıralama Tablo 13’de gösterilmiştir.

Tablo 13. COPRAS Yöntemiyle Elde Edilen Karar Alternatiflerinin Finansal Performansı (C.D.Ö.-C.D.)

	Covid 19 Pandemi Öncesi Dönem (C.D.Ö.)	Covid 19 Pandemi Dönemi (C.D.)
HB	8	8
VB	7	7
AB	2	3
ŞB	9	9

İB	5	4
YB	6	5
TB	3	1
QB	4	6
GB	1	2

Tablo 13'den hareketle Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin performans indeks değerleri (P_i)ne bakıldığında; Covid 19 pandemi dönemi öncesi (2019) en iyi performans indeks değerine sahip bankaların sırasıyla Garanti Bankası(GB), Akbank(AB) ve ICBC Turkey Bank A.Ş.(TB) olduğu, en kötü performans indeks değerine sahip bankanın ise Şekerbank(ŞB) olduğu görülmüştür.

Aynı şekilde Covid 19 pandemisi döneminde (2020) en iyi performans indeks değerine sahip bankaların sırasıyla ICBC Turkey Bank A.Ş.(TB) Garanti Bankası(GB), Akbank(AB); en kötü performans indeks değerine sahip bankanın ise Şekerbank(ŞB) olduğu görülmüştür.

SONUÇ

Bu çalışmada XBANK'da işlem gören 9 mevduat bankasının Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin finansal performanslarının CRITIC ve COPRAS yöntemi ile değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilgili literatürden yararlanılarak kriterler belirlenmiştir. Belirlenen kriterler öncelikle ÇKKV yöntemleri içerisinde objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden biri olan CRITIC yöntemi ile ağırlıklandırılmıştır.

CRITIC yöntemiyle Covid 19 pandemi dönemi öncesinde (2019) en önemli üç kriter sırasıyla K_6 (Öz Kaynaklar/Toplam Aktifler), K_5 (Likit Aktifler / Toplam Aktifler) ve K_8 (Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri)'dir. Aynı şekilde Covid 19 pandemisi döneminde (2020) en önemli üç kriter sırasıyla ise K_3 (Net Kâr / Öz kaynaklar), K_1 (Takipteki Krediler / Toplam Krediler) ve K_6 (Öz Kaynaklar / Toplam Aktifler)- K_8 (Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri)'dir.

Covid 19 pandemi dönemi öncesinde bankaların performansında en etkili olan kriterin sermaye yapısına ilişkin bir oran türü olan Öz Kaynaklar/Toplam Aktifler oranı olduğu; Covid 19 pandemi döneminde ise karlılığa ilişkin bir oran türü olan Net Kâr/ Öz kaynaklar oranı olduğu tespit edilmiştir. Pandemiyle birlikte insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yüksek tutarlarda borçlanma talepleri neticesinde bankaların kullandırmış olduğu kredilerden almış oldukları hem faiz geliri hem de faiz dışı gelirlerdeki artış karlılıklarının artmasına dolayısıyla da Net Kar/ Özkaynaklar oranının performansı belirlemede ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra özel bankaların kamu bankaları kadar kredi baskısı hissetmemelerinden dolayı vermiş oldukları kredilerde kamu bankalarına nazaran gerek ödeme gücü gerekse de teminatlandırma koşullarında daha dikkatli davranmaları da Takipteki

krediler/ Toplam Krediler oranında ön plana çıkmıştır. Devletin bol keseden kullandırması olduğu düşük faizli krediler kamu bankalarında faiz marjını düşürmüş ve karlılıkta geri planda olmalarına neden olmuştur.

Çalışmada ele alınan kriterlerin ağırlıklandırılması yapıldıktan sonra COPRAS yöntemiyle analize konu olan bankaların performans sıralaması yapılmıştır. COPRAS yöntemiyle yapılan sıralamaya göre Covid 19 pandemi dönemi öncesi (2019) en iyi performans sıralamasına sahip bankaların sırasıyla Garanti Bankası(GB), Akbank(AB) ve ICBC Turkey Bank A.Ş.(TB) olduğu, en kötü performans sıralamasına sahip bankanın ise Şekerbank(ŞB) olduğu görülmüştür. Covid 19 pandemisi döneminde ise (2020) en iyi performans sıralamasına sahip bankaların sırasıyla ICBC Turkey Bank A.Ş.(TB) Garanti Bankası(GB), Akbank(AB); en kötü performans sıralamasına sahip bankanın ise Şekerbank(ŞB) olduğu görülmüştür.

Bu sonuçlardan hareketle Covid 19 pandemi dönemi öncesine (2019) ve Covid 19 pandemi dönemine (2020) ilişkin ilgili mevduat bankalarının finansal performans sıralamasında çok da farklılıkların olmadığı gözlenmiştir. Bu durumun çalışmada belirtildiği üzere Covid pandemisi sürecinde bankacılık sektöründe alınan tedbirlerin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Bankaların finansal performanslarına ilişkin literatüre bakıldığında, çalışmada ele alınan yöntemlerin bir arada kullanıldığı çok az çalışmaya rastlanıldığından bu alanda daha fazla çalışmanın yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ayrıca bankaların finansal performansına ilişkin yapılacak yeni araştırmalarda, farklı kriterler ve farklı ÇKKV yöntemleri kullanılarak elde edilen bulgular bu çalışmanın bulguları ile karşılaştırılabilir. Ayrıca, finansal performansları düşük olan bankalar faaliyetlerini sürdürmek, sektör içerisinde etkili şekilde rekabet etmek ve finansal performanslarını artırmak için bu konuda yapılan çalışmaların sonuçlarından faydalanarak gerekli tedbirleri alabilirler.

KAYNAKÇA

- Acar, E.(2020). CRITIC –Eşit Ağırlıklı TOPSIS ve COPRAS Yöntemlerinin Karşılaştırması: BİST Banka. Davut Karaman(Ed), *Sosyal Bilimler Alanında Güncel Akademik Araştırmalar*, (Ss.5-41). Ankara: İksad. <https://www.researchgate.net/publication/347517918>.
- Akbulut, Osman Yavuz. (2019). CRITIC ve EDAS Yöntemleri ile İş Bankası'nın 2009-2018 Yılları Arasındaki Performansının Analizi. *Ekonomi Politika Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 249-263. <http://doi.org/10.30784/epfad.594762>.
- Akçakanat, Ö. , Aksoy, E. & Teker, T. (2018). CRITIC ve MDL Temelli EDAS Yöntemi İle Tr-61 Bölgesi Bankalarının Performans Değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (32) , 1-24. Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Sbe/Issue/41366/488208>.
- Atukalp, M. E. (2020). Determining The Relationship Between Stock Return And Financial Performance: An Analysis On Turkish Deposit Banks. *Journal Of Applied Statistics*, 1-15.
- Aydın, Y. (2020). Bütünleşik CRITIC ve MAIRCA Yöntemleri İle Kamu Sermayeli Bankalarının Performans Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 829-841.

- Ayçin, E. (2019). Çok Kriterli Karar Verme: Bilgisayar Uygulamalı Çözümler. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Bayram, Erdi (2020), "Katılım Bankalarının Finansal Performans Analizi: CRITIC ve PROMETHEE Yaklaşımları", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), Ss. 32-38.
- Bayram, Erdi (2021), *Türkiye'deki Katılım Bankalarının CRITIC Temelli EDAS Yöntemiyle Performans Değerlendirmesi*, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), Ocak, Ss. 55-72.
- Bektaş, S. (2020). Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Sıralanması: Türk Mevduat Bankalarının CRITIC ve MAIRCA Yöntemleriyle Performans Analizi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15 (2) , 793-822. Doi: 10.17550/Akademikincelemeler.753879.
- Çelik, Serkan (2020), "Türk Katılım Bankacılığı Sektöründe Performans Analizi: Bütünleşik CRITIC ve MABAC Uygulaması", *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6(2), Ss. 311- 334.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining Objective Weights İn Multiple Criteria Problems: The Critic Method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770.
- Gençtürk, M., Senal, S. & Aksoy, E. (2021). COVID-19 Pandemisinin Katılım Bankaları Üzerine Etkilerinin Bütünleşik CRITIC-MARCOS Yöntemi İle İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* , (92) , 139-160. DOI: 10.25095/mufad.937185.
- Işık, Ö., & Ersoy, E. (2020). Özel Sermayeli Mevduat Bankalarında Faiz Gelir ve Giderlerine Dayalı Performans Analizi: CRITIC ve EDAS Yöntemleri İle Bir Uygulama. (Editörler: Karaca, S.S. ve Demireli E.) *Finans Teorisine Uygulamalı Katkıları-2* (S. 69-89). Ekin Yayınevi. Ankara.
- Kaklauskas, A., Zavadskas, E. K. and Raslanas, S. (2005) "Multivariant Design And Multiple Criteria Analysis Of Building Refurbishments", *Energy And Buildings*, 37(4), S. 361-372.
- Karabey T. , Mumcu A. , Aras M. Covid-19 Pandemi Sürecinde Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Koronavirüs Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi. *TOĞÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2021; 1(2): 50-61.
- Karadağ Ak Ö, Babuşcu Ş, Hazar A. BIST Banka Endeksinde Yer Alan Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının COPRAS Yöntemiyle Değerlendirilmesi, *Çankırı Karatekin Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2021; 12(1):280-305.
- Kayıhan, B. & Kara, N. (2021). Bankalarda Maliyet Performansının CRITIC Temelli Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14 (3) , 1057-1078. Doi: 10.29067/Muvu.895197
- Ömürbek, V., Aksoy, E. ve Akçakanat, Ö. (2017). Bankaların Sürdürülebilirlik Performanslarının ARAS, MOOSRA ve COPRAS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(19), 14-32.
- Özdağoğlu, A. (2013), "Çok Ölçütlü Karar Verme Modellerinde Normalizasyon Tekniklerinin Sonuçlara Etkisi: COPRAS Örneği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 229-252.
- Parmaksız, S. ve Özdemir, O. (2021). Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinin Bankacılık Oran Analizinde Kullanılması Üzerine Bir Araştırma. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 65-93.
- Podvezko, V. (2011), "The Comparative Analysis Of MCDA Methods SAW And COPRAS, *İnžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 22(2), 134-146.
- Topak, M.S. ve Çanakçıoğlu, M. (2019). Banka Performansının ENTROPI ve COPRAS Yöntemi İle Değerlendirilmesi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma, *İSMMMO- Mali Çözüm Dergisi*, 29(154), 107- 132.
- Zavadskas, E.K., A. Kaklauskas, Z. Turskis, J. Tamosaitiene (2008), "Contractor Selection Multiattribute Model Applynig COPRAS Method With Grey Interval Numbers." *International Conference 20th EURO Mini Conference "Continuous Optimization And Knowledge-Based Technologies"* (Europt-2008), 20-23 May 2008, Neringa, Lithuania, 241-247.

COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ GELİŞMELER

Erkan KARA¹

GİRİŞ

2020 yılında tanık olunan benzeri görülmemiş bir hastalık olan Covid-19 virüsü pandemi boyutunu alarak tüm dünyaya çok hızlı bir şekilde yayılmıştır. Covid-19 gibi hastalıklar her zaman insan yaşamını ve ekonomik faaliyetlerini etkiler, örneğin hayvancılık, tarım, turizm, ulaşım, eğitim, imalat gibi sektörler başta gelen endüstrilerdir (Siche, 2020). Bu tarz virüsler sadece insan sağlığına zarar vermekle ve binlerce insanın ölümüne neden olmakla kalmıyor, aynı zamanda ekonomiler üzerinde de yıkıcı etkiler bırakmaktadır. Lord (2020)'un belirttiği gibi normal zamanlarda ekonomik krizler ortaya çıkınca sadece belirli endüstri kolları bu krizlerden olumsuz etkilenmekte ve daha sonra bu olumsuz etkiler diğer sektörlere geçmektedir. Oysa yazarın iddia ettiği bir konu ise, virüs gibi sağlık krizleri olduğu zaman yayılım hızları şiddetli olduğu için tüm ilgili alanlar aynı derecede etkilenmektedir.

Covid-19 virüsünün hem öldürücülüğü hem de yayılım hızı tüm dünyada paniğe yol açmış ve ülkelerin yönetimleri hızlı bir şekilde karantina uygulamaları başlatmıştır. Karantina ve sosyal mesafe uygulamalarından dolayı tüm sosyal hayat durmuş, ekonomik anlamda ise genelde çoğu sektörde ve özelde ise hizmetler sektörünün neredeyse tamamının geçici kapanmalarına sebep olmuştur. Bu sebeple tamamen kapanan iş yerlerinin bazıları işten çıkarmalara başvurmuş ya da geçici işten uzaklaştırma uygulamaları yapılmış ve bu dönemde işsizlik sayısı önemli ölçüde artmıştır. Bu dönemde kapanmalardan dolayı ve tüketici talebinin düşmesinden dolayı yeni işgücüne olan talep miktarında olağanüstü düşüşler yaşanmıştır (Kara, 2020). Yine aynı dönemde ise bazı sektörlerdeki iş yerleri ise, özellikle masa başında yapılan işler, kendi çalışanlarının karantina uygulamaları kapsamında evden çalışmaları sağlanmış ya da çalışma saatleri düşürülerek çalışanların iş ortamında daha az birbirleriyle etkileşimde olmaları sağlanmıştır (Gaudecker vd. 2020). Karantina uygulamaları ve sosyal mesafe kuralları gereği eğitim sektörü

1 Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-7228-0396, ekara@erbakan.edu.tr

de bu uygulamalardan nasibini almış ve okullar yaklaşık bir yıl boyunca uzaktan eğitime geçmiştir. Bu dönemde tüm eğitim çalışanları da çalışmalarını home-office yani evden yürütmüşlerdir. Spurr ve Straub (2020)' e göre bu karantina ve sosyal mesafe tedbirleri, insanların çalışma hayatları üzerinde kısa ve uzun vadeli etkiler göstermesi beklenmiş ve Covid-19 pandemisinin düzenli bir istihdam ilişkisi içinde olan işçiler için çalışma düzenlemelerinin de, örneğin, kısa süreli çalışma, esnek yer ve saatler, beraberinde geldiği belirtilmiştir.

Dünyada birçok devlet, özellikle gelişmiş ülkeler, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere pandeminin başlangıcında ortaya çıkan ani ekonomik duruşun olumsuz etkilerini azaltmak için bazı parasal tedbirler uygulamıştır. Eğer devlet müdahalesi olmasaydı, pandeminin başlangıcındaki ekonomik durum sosyal ve ekonomik hayatı felç edecek bir görünüme bürünecekti. Çünkü bu dönemde yukarıda bahsedildiği gibi özellikle hizmetler sektöründeki işten çıkarmalar, işsizlik sayısında büyük artışlara yol açmış ve gerek bu sektördeki kurumlar ve gerekse de işsiz kalan insanların gelirleri durma noktasına gelmiştir. Örneğin, Lee vd. (2021)'nin araştırma sonuçlarına göre de pandeminin en çok zarar verdiği çalışan grubu çalıştıkları endüstriler ve meslekler içinde kadınlar, azınlıklar, daha az eğitilmişler ve gençlerdir. Hatta, bu dönemdeki işsizliğin etnik anlamda da daha çok İspanyol ve Asya kökenli insanları etkilediği sonucuna varmışlardır.

Genel ekonomik konularda, büyük ülkeler, başta ABD, Avrupa Birliği ve Japonya olmak üzere, pandeminin neden olduğu aksaklıkla başa çıkmak için parasal adımlar attı. Örneğin, Federal Rezerv (FED) gösterge faiz oranını toplam 150 baz puan indirdi ve hane halklarını ve sermaye piyasalarını desteklemek için bir kredi programı uyguladı. Benzer şekilde, Avrupa Merkez Bankası, Pandemi Acil Alım Programı ile 750 milyar Euro'yu piyasaya sürme sözü verdi. Bu yardımların finansal piyasalar üzerinde hemen etkisi olumlu olurken, karantınaların hemen ardından sermaye piyasalarını istikrara kavuşturdu. Türkiye de karantina uygulamaları sonucu oluşan ekonomik olumsuzlukları en aza indirmek için bazı ekonomik ve sosyal adımlar atmıştır. Bunlardan en önemlisi kısa çalışma programının belirli bir süre uygulanmasıdır. Bu uygulamanın amacı sektörlerde yaşadıkları durgunluk nedeniyle çalışanlarını işten çıkarmalarını önlemektir. Kısa çalışma ödeneği programıyla çoğu işverene mali destekler sağlanarak işsizliğin aşırı boyutlara ulaşılması engellenmiş oldu. Ayrıca Türkiye, pandeminin başlangıcında faiz oranlarını düşürerek ihtiyacı olan vatandaşlara, esnaf ve şirketlere düşük faizli kredi imkânları tanıyarak pandeminin olumsuz etkilerinin azaltılmasını hedef edinmiştir. Reel ekonominin tepkisi tam olarak bilinmese de, reel sektörlerin toparlanması virüsün evrimi ile alakalı olarak hala gizemini korumaktadır (Gök ve Kara, 2020). Çünkü yeni Covid-19'un yeni varyantları, örneğin omicron varyantı, hala toplumları etkilemekte ve kapanmalar gerçekleşmektedir. Öte yandan, gerek işsizliği önlemek ve gerekse de finansal piyasaları stabilize etmek için uygulanan mali tedbirlerin de ülkelerin kamu hazinesine yük getireceği de düşünülmektedir.

Bu çalışma, Covid-19 virüsünün hem dünyada hem Türkiye'deki istihdam piyasası üzerinde ne tür etkiler yarattığını araştıran makaleleri inceleyip, pandeminin istihdam ve işsizlik üzerindeki güncel bulgu ve literatürü derleyecektir.

LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Covid-19 salgını başladığından beri araştırmacılar ve akademisyenler bu krizin etkisini araştırmışlardır. Birçok araştırmacı hastalığın sağlık tarafına odaklanırken, bazı ekonomistler de virüsün ekonomik faaliyetler üzerindeki yıkıcı etkisiyle ilgilenmiş ve Covid-19 ve istihdam arasındaki ilişkiyi de hem dünyada hem de Türkiye'de analiz etmişlerdir.

Yayılım hızı ve öldürücülüğü çok yüksek olan Covid-19 pandemisinin gerek sağlık ve gerekse de ekonomiler üzerine etkileri çok boyutlu şekilde tüm dünyada araştırmalara konu edinildiğinden bahsedilmiştir. Özellikle bu konu üzerinde çalışmalar gelişmiş ülkeler tarafından incelenmiştir. Bu durumun doğal olmasının nedeni ise zaten açık piyasa, dış dünyaya açık ve liberal ekonomiye sahip olan bu ülkelerin pandemi dolayısıyla ekonomilerinin şiddetli bir biçimde etkilendiği varsayımı olduğu düşünülmektedir. Ekonomi anlamında araştırmacılar, örneğin, pandeminin hisse senedi borsaları üzerine etkileri inceleyenler arasında Baker vd. (2020), Mazur vd. (2021), Onali (2020) gibi araştırmacılar yer alırken, pandeminin ekonomik büyüme üzerine etkilerini inceleyenler arasında ise Burger ve Calitz (2021), Goel vd. (2021) ve Weiss vd. (2020) yer alır.

Tüm dünyada Covid-19'un istihdam ve işsizlik üzerine etkileri de çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Blustein vd. (2020) araştırmalarında covid-19 sürecindeki işsizliğin diğer dönemlerde ortaya çıkan işsizlik arasındaki farka ve bu krizin yoksul kesim üzerindeki etkilerine bakmışlardır. Yazarlar küresel bir işsizlik döneminden geçildiğini var olan krizin insanları hasta etmesi hatta ölüme kadar götürmesi insanların psikolojilerine olumsuz etki ve travmaya neden olduğunu belirtmişler ve bu krizin işsizlik üzerinde etkisi olduğunu, bunun da diğer, ekonomik dalgalanmalardan kaynaklı işsizlik krizlerden farklı olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca bu pandemi krizinin özellikle ABD gibi ülkelerde güvencesiz olan (kayıt dışı ya da yarı zamanlı işler) işlerde çalışanlar için daha büyük bir problem yarattığını, çünkü bu tarz işlerde işten çıkarmaların olduğu dönemde yaşamlarını sürdürecek ücretlerin olmayacağını belirtmişlerdir. Benzer bir şekilde, ABD'de yapılan bir çalışmada zaman serisi analizi kullanılarak tarihsel veriler yardımıyla işsizlik, yaşam beklentisi ve ölüm oranları arasındaki ilişkiye bakan Bianchi vd. (2020), vektör- otoregresyon yardımıyla cinsiyet ve ırka göre gruplandırma yaparak etkileri incelemişlerdir. Yazarların bulgularına göre Covid-19 kaynaklı işsizlik oranlarının normal zamanlardaki ekonomik krizlerden kaynaklanan işsizlik oranlarından yaklaşık 2 ve 5 katı kadar daha fazla olduğu tespit etmişlerdir. Ayrıca yazarlar, işsizlik şokunun kısa dönemde Afrika-Amerikalılar ve kadınlar üzerinde daha fazla orantısız şekilde hissedildiğini, ancak beyazların bu şoklardan etkilenmesinin de uzun dönemde gerçekleşeceğini tahmin etmektedirler.

Pandemi döneminde Almanya için yapılan bir incelemede Covid-19'a karşı alınan önlemlerin kısa süreli işgücü piyasasına etkilerini Bauer ve Weber (2020) incelemişlerdir. Yazarların sonuçlarına göre Nisan 2020'de kapanma ve karantina uygulamaları sonucunda istihdam piyasasında işsizliğe geçen sayısının yaklaşık %60 arttığını bulmuşlardır. Kısa dönemde, virüse karşı alınan tedbirler gereği kısa dönemde işsizlikte 117.000 kişilik bir artış olduğu tespit edilmiştir. Fana vd. (2020) çalışmalarında, Almanya, İspanya ve İtalya (Ayrıca çalışmaya İngiltere, Polonya ve İsveç de alınmıştır) için Covid-19'un istihdam piyasası üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışma EU/LFS verileri kullanılarak sınıflandırmaya tabi tutularak bir ölçümleme gidilmiştir. Krizin istihdam üzerindeki etkisi tüm ülkeler için asimetrik özellik taşıdığı, bu krizin en çok İtalya, İspanya ve İngiltere'yi istihdam anlamında etkilediği ve yine literatürdeki bulgulara paralel olarak işsizlik anlamında en çok geçici işçilerin etkilendiği sonucuna varmışlardır.

Covid-19 pandemisinin yarattığı istihdam piyasasındaki kriz ile ilgili olarak göçmenler konusunda da Borjas ve Cassidy (2020) bir çalışma yapmış ve pandeminin başlanmasıyla beraber işsizlikte en çok etkilenen gruplar arasında göçmen işçilerin olduğu belirtilmiştir. Normal zamanlarda özellikle erkek göçmelerin, yerli çalışanlara göre daha fazla istihdamda yer aldığı belirtilmiş, ancak bu durumun Nisan 2020'de tersine döndüğü tespit edilmiştir. Bunun nedeni ise yazarlar tarafından şöyle dile getirilmiştir: Pandemiden dolayı kapanmaların hayata geçmesiyle beraber uzaktan ve evden çalışmaların yaygınlaşması nedeniyle bu tarz işlerde işten çıkarmalar az olmuştur. Oysa genelde göçmen çalışanlar bu tarz işlerde daha az çalıştıkları için, işten çıkarmalardan da en büyük payı görece olarak göçmenler almıştır.

Diğer taraftan, konunun teknolojik boyunu da inceleyen Hodder (2020), teknolojinin gelişmesi ile beraber istihdam üzerinde zaten bir baskı olduğunu, bunun da bu tarz sağlık krizlerinde daha net anlaşıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca yazar, teknolojinin gelişmesi ile beraber gelecekte yapay zekâ gibi durumların iş konusunda bazı fırsatları da beraberinde getireceğini belirtmiştir. Ancak toplumların refahı için işgücü emeğine değer verilmesini ve bu yönde politikaların geliştirilmesi önerisinde bulunmuşlardır.

Tarımsal istihdam alanı da Covid-19 pandemisinden oldukça etkilenmiştir. Örneğin, Mitaritonna ve Ragot (2020) çalışmalarında Avrupa ülkelerinde mevsimsel işçilerin hareketliliği karantina ve sosyal mesafe uygulamaları nedeniyle sekteye uğradığını ve bunun da gıda tedariki konusunda sorunlara yol açtığını belirtmiştir. Yazarlar, tarım sektöründe robotik gelişmelerin olması gerektiğini bunun hem verimlilik konusunda hem de sağlık nedenlerinden dolayı oluşabilecek istihdam kayıplarını önlemek amacıyla izlenmesi gerektiği konusunda iddiada bulunmuşlardır. Aynı şekilde, ABD'de de karantina uygulamaları ve virüs kaynaklı hastalıklardan dolayı tarım sektöründe çalışan sayısının azaldığını söyleyen Beatty (2020), tarımsal tedarik sorunlarının önüne geçilmesi ve bu tarz problemlerin engellenmesi için tarımsal mekanizasyonun önemine işaret etmişlerdir.

Türkiye özelindeki çalışmalar genellikle sağlık alanına ek olarak işsizlik, istihdam ve bu konulara ilişkin olarak devlet tarafından uygulanan ve hayata geçirilen düzenlemeler ve bunların etkileri incelenmiştir. Kılınç (2021) yaptığı çalışmada pandeminin Türkiye’de işsizlik ve istihdam üzerindeki etkilerinden bahsetmiştir. Yazarın bulgularına göre pandemi döneminde Türkiye’de işsizlikte gözle görülür bir şekilde artış olduğunu ve istihdamda kayıpların olduğu bulunmuştur. Çalışmada özellikle TR71 düzey 2 bölgesinde işsizlik ödenek başvurularında belirgin artışların olduğunu tespit etmiştir.

Kara (2020), Covid-19 ve istihdam adlı çalışmasında pandemi döneminde istihdam ve işgücü piyasasında var olan gelişmeleri açıklamış ve hükümetlerin bu sorunlara karşı ne tür tedbirler getirdiğini belirtmiştir. Yazar çalışmasında, örneğin evden çalışmanın pandemi sonrasında yükseldiğini ve ülkelerin istihdam düzeyini sağlıklı bir seviyede tutabilmek için işsizlik yardımları, yeni çalışma düzenlemeleri ve bazı ücret sübvansiyonlarını devreye soktuğunu belirtmiş ve özetlemiştir. Yine benzer şekilde, Balci ve Cetin (2020) Covid-19 pandemisinin hem dünyada hem de Türkiye’deki seyri özetlenmiş ve pandeminin istihdam üzerindeki etkileri özetlenmiş ve aynı zamanda Türkiye’de bu krize yönelik olarak ne tür destekleyici ve düzenleyici kuralların ve uygulamaların getirildiği vurgulanmıştır. Bu çalışmalardan kısmen farklı ve aynı zamanda konuya sosyolojik boyutlarıyla yaklaşan Tanış (2021), kadın işgücü ve emeği üzerinde durmuş ve pandemi döneminde ücretli kadın emeğinin cinsiyet eşitsizlik anlamında belirgin bir biçimde görüldüğünü ve çalışma koşullarının güvencesiz hale geldiği saptamasını yapmıştır.

Diğer yandan pandeminin makro-ekonomik etkileri de literatürde yer almaktadır. Örneğin Adıgüzel (2020) çalışmasında Covid-19 pandemisinin Türkiye ekonomisinde nasıl makroekonomik etkiler yarattığını incelemiştir. Yazar çalışmasında büyüme, enflasyon, dış ticaret ve cari işlemler bilançosu, borç stoku, bütçe dengesi, döviz kuru ve istihdam değişkenleri ele alarak Türkiye’de pandemi dönemindeki değişimlere bakmıştır. Türkiye’deki makroekonomik göstergeler krizin yoğun olduğu dönem olan yılın ikinci çeyreğini göstermiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada Covid-19 pandemi döneminde istihdam ve işsizlik özelinde ne tür gelişmelerin yaşandığı ve bu virüsün etkileri incelenmiş ve bu konuda dünyada ve Türkiye’de araştırma ve incelemelerin hedefleri ve bulguları derlenmiştir. Tüm araştırmaların ortak noktası, pandemi haline gelen bu tarz şiddetli ve ölümcül bir hastalığın sadece insanların sağlıklarını değil aynı zamanda ülkelerin ekonomileri için de yıkıcı etkileri barındırdığıdır. Pandemiden dolayı uygulanan kapanmalar sonucunda arz şokları oluşmuş, ulaştırma sektöründe kesintiler meydana gelmiş ve teslimat konularında problemler yaşanmıştır. Tüm bunlara ek olarak, özellikle pandeminin başlangıcında, insanların evlere kapanması nedeniyle de talep şoku da ekonomilerde kendisini göstermiştir. Tüm bu nedenlerden kaynaklı olarak hizmetler

sektörü başta olmak üzere çoğu sektörde geçici kapatılmalar ve sonrasında ise işten çıkarmalar gerçekleşmiştir.

Literatürde belirtildiği gibi bahsedilen ekonomik ve sosyal problemlerin çözümü ve insanların hayatlarını idame ettirebilmesi için hükümetler çeşitli ekonomik ve sosyal düzenlemelere gitmiştir. Bu düzenlemeler ve tedbirler arasında bireylere ve küçük ve orta ölçekli –özellikle hizmetler sektöründeki işyerlerine- nakit parasal yardımlar ya da Türkiye örneğinde olduğu gibi düşük faizli krediler yoluyla yardımlar yapılmıştır. Özellikle FED ve Avrupa Merkez Bankası gibi kurumlar da piyasadaki likiditeyi artırmak için genişlemeci para politikalarını izlemiş, örneğin faiz oranlarını düşürmüş ya da varlık alım programları uygulayarak para arzını artırmışlardır. Bundan dolayı, sermaye piyasalarındaki ani satışlar durmuş ve piyasalar stabil hale gelmiş ve uygulanan politikalar istenen sonucu vermiştir.

İstihdam ve işsizlik özelinde ise incelenen araştırmaların ortak yönü, pandemiyle beraber işten çıkarmaların etkisiyle işsizlik oranlarında devasa yükselişlerin ortaya çıktığı, ancak bunun özellikle kısa dönemde özellikle kendisini hissettirdiği belirtilmiştir. Literatürdeki araştırmalar, pandemi etkisinin özellikle yoksul kesimlerde daha fazla olduğunu, çünkü bu kesimlerin çalıştığı işlerin genelde güvencesi olmayan işlerden dolayı, işsizlik durumunda herhangi koruyucu bir ücret alamamaktan kaynaklandığı belirtilmiştir. Bazı araştırmalarda ise, Pandemiden dolayı etkilenen bir diğer çalışan grubunun kadınlar ve gençler olduğunu belirtmiş ve bu dönemde kadın ve genç işgücünde belirgin düşüşlerin olduğu tespiti yapılmıştır. Hatta bazı araştırmalarda ise olumsuz etkilenen diğer bir çalışan grubunun da göçmenler olduğu tespit edilmiştir. Çünkü göçmenlerin daha çok emek yoğun işlerde çalıştığı ve pandemiden dolayı kapanmaların gerçekleşmesi nedeniyle bu kişiler işten çıkarılmıştır. Oysa bunun aksine, bazı bulgulara göre de masa başında çalışanların bu dönemde evden çalışma olanakları olduğu için görevlerini uzaktan devam ettirme şansları olduğu için bu çalışanların işten çıkarılmaları nispeten az olmuştur.

Tarım sektöründe de diğer sektörlerle benzer durumlar ortaya çıkmıştır. Gerek kapanmalar gerekse de sağlık sorunlarının ortaya çıkması bu sektörde çalışanların da önünde engel olmuş ve tarımsal ürünlerin üretiminde ve dağıtımında problemlerle karşılaşmış ve bu da gıda fiyatlarının yükselmesi sonucunu doğurmuştur.

Son olarak bazı çalışmalarda üretimde kullanılan otomasyonun her ne kadar çalışanlar için istihdamda daha az yer alma açısından bir dezavantaj gibi görünse de, Covid-19 benzeri salgınlarda yaşanabilecek arz şoklarının önüne geçmek için de otomasyonun ve robotik teknolojinin gelişmesi ve kullanılması ayrıca ekonomiler için önemli olduğu vurgulanmıştır.

Böylesi pandemi dönemlerinde, özellikle de ekonomilerin ani duruş ile karşı karşıya gelmeleri durumunda, krize yönelik olarak hazır sosyal, sağlık ve ekonomik politikalarının olması ve bu politikaların değişen toplum hayatına göre de sürekli

güncellenmesi gerekir. Örneğin sağlık açısından bakıldığında devasa ekonomilere sahip ülkeler bile böyle bir hastalık karşısında bazı günlerde çaresiz kaldıkları dahi görülmüştür. İşsizlik ve istihdam anlamında ise, her ne kadar teknolojinin gelişmesi var olan insan gücünün kullanımını sınırlasa da ülkeler insanların refahı için, Hodder (2020)'in belirttiği gibi emeğin değerini de dikkate almak zorundadır. Ayrıca, şu an ki krizden anlaşıldığı gibi, işgücü anlamında en çok olumsuzluğu hisseden çalışan grubu kadınlar ve gençlerdir. Bu konuda kadınlar ve gençlerin işgücü potansiyellerinin ülkeler tarafından daha fazla güvence altına alınması, olası krizlerde bu insanların daha mağdur olması sağlanabilir ve işgücü arzı da daha stabil hale gelebilecek ve aynı zamanda ekonomiler de bundan dolayı dışsal şoklardan daha kolay bir şekilde çıkabilecektir.

KAYNAKÇA

- Beatty, T., Hill, A., Martin, P., & Rutledge, Z. (2020). COVID-19 and farm workers: challenges facing California agriculture. *ARE Update*, 23(5), 2-4.
- Baker, S. R., Bloom, N., Davis, S. J., Kost, K., Sammon, M., & Viratyosin, T. (2020). The unprecedented stock market reaction to COVID-19. *The review of asset pricing studies*, 10(4), 742-758.
- Balci, Y., & Çetin, G. (2020). covid-19 pandemisi sürecinin türkiye'de istihdama etkileri ve kamu açısından alınması gereken tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 40-58.
- Bauer, A., & Weber, E. (2021). COVID-19: how much unemployment was caused by the shutdown in Germany?. *Applied Economics Letters*, 28(12), 1053-1058.
- Bianchi, F., Bianchi, G., & Song, D. (2021). *The Long-Term Impact of the COVID-19 Unemployment Shock on Life Expectancy and Mortality Rates* (No. w28304). National Bureau of Economic Research.
- Blustein, D. L., Duffy, R., Ferreira, J. A., Cohen-Scali, V., Cinamon, R. G., & Allan, B. A. (2020). Unemployment in the time of COVID-19: A research agenda. *Journal of Vocational Behavior*, 119, 103436.
- Borjas, G. J., & Cassidy, H. (2020). *The adverse effect of the COVID-19 labor market shock on immigrant employment* (No. w27243). National Bureau of Economic Research.
- Burger, P., & Calitz, E. (2021). Covid-19, Economic Growth and South African Fiscal Policy. *South African Journal of Economics*, 89(1), 3-24.
- Elif, K. A. R. A. (2020). COVID-19 pandemisi: İşgücü üzerindeki etkileri ve istihdam tedbirleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 269-282.
- Fana, M., Pérez, S. T., & Fernández-Macías, E. (2020). Employment impact of Covid-19 crisis: from short term effects to long terms prospects. *Journal of Industrial and Business Economics*, 47(3), 391-410.
- Goel, R. K., Saunoris, J. W., & Goel, S. S. (2021). Supply chain performance and economic growth: The impact of COVID-19 disruptions. *Journal of Policy Modeling*, 43(2), 298-316.
- Von Gaudecker, H. M., Holler, R., Janys, L., Siflinger, B., & Zimpelmann, C. (2020). Labour supply in the early stages of the CoViD-19 Pandemic: Empirical Evidence on hours, home office, and expectations.
- Hodder, A. (2020). New Technology, Work and Employment in the era of COVID-19: reflecting on legacies of research. *New technology, work and employment*, 35(3), 262-275.
- KILINÇ, N. Ş. (2021). Covid-19 Salgınının TR71 Düzey 2 Bölgesinde İşgücü Piyasasına Etkileri. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 313-336.
- Lee, S. Y. T., Park, M., & Shin, Y. (2021). *Hit harder, recover slower? Unequal employment effects of the Covid-19 shock* (No. w28354). National Bureau of Economic Research.

- Lord, P. (2020). Incentivising employment during the COVID-19 pandemic. *The Theory and Practice of Legislation*, 8(3), 355-372.
- Mazur, M., Dang, M., & Vega, M. (2021). COVID-19 and the march 2020 stock market crash. Evidence from S&P1500. *Finance Research Letters*, 38, 101690.
- Mitaritonna, C., & Ragot, L. (2020). After Covid-19, will seasonal migrant agricultural workers in Europe be replaced by robots. *Policy brief*, 33.
- Onali, E. (2020). COVID-19 and stock market volatility. *Available at SSRN 3571453*.
- Remzi, G. Ö. K., & Erkan, K. A. R. A. (2020). Impacts of the COVID-19 pandemic on the agricultural prices: New insights from CWT Granger causality test. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(Özel Sayı), 76-96.
- Spurk, D., & Straub, C. (2020). Flexible employment relationships and careers in times of the COVID-19 pandemic. *Journal of Vocational Behavior*, 119, 103435.
- TANIŞ, B. B. COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE KADINEMEĞİNİN GÖRÜNÜMLERİ. *Sosyoloji Dergisi*, (41-42), 263-283.
- Weiss, M., Schwarzenberg, A., Nelson, R., Sutter, K. M., & Sutherland, M. D. (2020). Global economic effects of COVID-19. *Congressional Research Service*.

COVID-19 PANDEMİSİNİN ÖRGÜTSEL DAVRANIŞA YANSIMALARI

Mehtap ARAS¹

GİRİŞ

Bilgi ve teknoloji çağında yaşanan ilk pandemi² olan Covid-19 tüm dünyayı 2019 yılından başlamak üzere etkilemeye devam etmektedir (Karabey ve Aybek, 2021; Karabey, 2021a). 2021 yılının sonuna doğru bu virüse yakalanan insan sayısı yaklaşık olarak 275 milyona yaklaşırken, hayatını kaybedenlerin sayısı da 5,5 milyona ulaşmıştır. 2019 yılının son aylarında başlayan ve hala devam eden bu salgın insan yaşamını tehdit etmekte ve normal yaşamı da derinden etkilemektedir (Karabey, 2021b). Küreselleşme ile sınırların ortadan kalkması ve ulaşımın kolaylığı, insanlık tarihinde yaşanan diğer pandemilerle kıyaslandığında salgının yayılma hızını artıran nedenler olarak belirtilebilir. Fakat diğer yaşanan pandemilerden en büyük farkı sağlık ve tıp alanındaki gelişmelerin sayesinde salgına karşı verilen tepkinin hızı olmuştur. Her ne kadar tıp ve sağlık teknolojileri alanındaki gelişmeler geçmişe kıyasla çok ileri seviyeye ulaşsa da hastalığın pandemiye dönüşmesini engelleyemedi. İnsan hayatını tehdit eden bir hastalık olan Covid-19 sadece fizyolojik bir tehdit değil aynı zamanda psikolojik ve sosyolojik bir tehdit haline gelmiştir (Karabey vd., 2021: 51). Bu durum iş, aile ve sosyal yaşantıları da derinden etkileyerek dönüşmesine sebep olmuştur. Hala devam eden bir pandemi sürecinde öncelikle sağlık ve ardından ekonomi, psikoloji, sosyoloji, siyaset, eğitim ve güvenlik gibi farklı alanlardaki bilim insanları salgının etkilerini araştırmaya devam etmektedir. Henüz salgının geçmemesi ve devam ediyor olması uzun vadede insan yaşamı ve toplumlar üzerindeki etkilerinin tahminini de zorlaştırmaktadır. Salgın ile alınan tedbirlerin etkileri çalışma hayatının geleceği açısından da önem taşımaktadır (Omay, 2020: 162)

Tüm dünyada yaşanan kısa süreli şokun ardından uzaktan da olsa insanlar çalışmaya devam etmek zorunda kalmışlardır. Çalışanların örgüt çatısı altında çalışmalarının yasaklanması performansı ve çalışma yaşamını yok etmeyi değil aksine virüsün

1 Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-1194-8123, mehtap.aras@gop.edu.tr

2 T.C. Sağlık Bakanlığı (2020) pandemiye "bir hastalığın veya enfeksiyon etkeninin ülkelerde, kıtalarda, hatta tüm dünya gibi çok geniş bir alanda yayılım göstermesi" olarak tanımlamıştır. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html> Erişim Tarihi, 20.12. 2021

yayımlarını engellemeyi amaçlamıştır (Mustajab vd.,2020). Teknolojinin sağladığı iletişim, telekomünikasyon, bilgisayarlar, internet gibi kolaylıklar birçok sektörde işlerin devam etmesine olanak sağladı. Esnek çalışma yönetim alanının vakıf olduğu ve üzerinde araştırmalar yaptığı bir konu olmasına rağmen tüm dünyada aynı anda yaşanıyor olması tüm iş kollarındaki araştırmaların artmasına neden oldu. Eurofound (The European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions- Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı) ve ILO (ILO- International Labor Organization, Uluslararası Çalışma Örgütü) (2017) uzaktan çalışmayı “işveren mekanının dışında yapılan işlerde akıllı telefonlar, tabletler, dizüstü bilgisayarlar ve masaüstü bilgisayarlar gibi bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) kullanımı” olarak tanımlamıştır. Esnek çalışma biçimlerinden biri olan uzaktan/evden çalışma (work from home) bilgi teknolojilerinin yardımıyla işin bir bölümünün ya da bir kısmının işyeri dışında yapılmasıdır. Evden çalışma sisteminin tercih edilmesinin en önemli nedeni işverenin maliyetleri düşürmesidir (Kavi ve Koçak, 2010). Pandemide evden çalışma bir tercih olmaktan çıkıp zorunluluk haline gelmiştir. Fakat birçok örgüt esnek çalışma sistemini uygulamaya hazır değilken uyumlanmak zorunda kalmışlardır (Mustajab vd., 2020: 19). İşverenlerin amacı maliyetleri düşürmenin ötesinde işlerin sağlıklı bir şekilde devam etmesini sağlamak olmuştur. İş yaşamlarındaki değişim incelenirken sektörel bazlı değerlendirmek gerekir (Omay, 2020: 165). Bu süreçte bazı işkolları faaliyetlerini durdurma noktasına gelirken bazı iş kollarının da çalışma kapasiteleri artmıştır. İnsanların ihtiyaçlarını online alışveriş sitelerinden almaları kargo işletmelerinin iş yükünü fazlasıyla arttırmıştır. Bununla birlikte sağlık çalışanları ve sağlık ürünlerine yönelik işletmelerde çalışanlar ile ulusal marketlerin lojistik ağları da fazla mesai yapmak zorunda kalmışlardır. Otel-konaklama, ulaşım, havacılık, yiyecek-içecek, imalat, inşaat ve emlak, otomotiv ve turizm sektörleri olumsuz etkilenirken, tıbbi imalat ve servisleri, gıda işleme ve perakende, sağlık ve kişisel bakım, bilgi işleme teknolojileri (bit) ve e-ticaret sektörleri ise olumlu etkilenen sektörlerden olmuşlardır (Akça ve Tepe Küçükoğlu, 2020: 74; Sarı ve Gerşil ve Yüksel, 2021: 118). Örneğin uluslararası çapta faaliyet gösteren otel zincirlerini ve turizm sektörünü, ani ve uzun vadeli olarak etkileyerek tedarik zincirlerinin bozulmasına, gelirlerinin ciddi bir şekilde azalmasına ve hatta kapanmalarına yol açacak durumlara gelmelerine neden olmuştur (Jiang ve Wen, 2020; Hall vd., 2020). Bu durum olumlu ve olumsuz yönde etkilenen tüm iş kolları için ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Bu zorunlu ve süresi belli olmayan geçişin uzun vadede sağladığı faydalar ve zararlar veya iş yaşamına ve çalışan davranışına etkileri çalışılmaya başlanmış ve pandeminin devam etmesinden dolayı da hızını artırarak devam etmektedir. Bu durumun iş yaşamına yansımada bazı uygulamaların kalıcı olması, pandemiden sonra da devam edebileceği de düşünülebilir. Omay (2020: 160-162) gelecekteki iş yaşamı ile ilgili iki farklı senaryo üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki iş yaşamının kaldığı yerden devam edeceği diğeri ise iş yaşamının bir dönüşüm yaşayacağıdır. Bu durum bazı örgütsel davranış alanındaki çalışmalarını da etkilemiş

ve belki de uzun vadede dönüşmesine neden olmuştur. Elbette sonuçlarını bugünden tahmin etmek de zordur. Fakat başlangıcından bugüne kadar olan çalışmaları değerlendirerek bir projeksiyon tutulabilir.

EVDEN ÇALIŞMA (Work From Home-WFH)

Örgütsel davranış, örgütte insan davranışının, tutumlarının, duygu ve düşüncelerinin araştırıldığı bir disiplindir ve örgütsel davranış araştırmaları genellikle formel bir organizasyon yapısı içinde değerlendirilir. Pandemi ile formel bir organizasyon yapısından uzak çalışma alanları oluşmuş ve çalışanlar kısa sürede bu duruma uyumlanarak çalışmalarını devam ettirmek zorunda kalmışlardır. Her iş, niteliğine ve işin gerekliliklerine uygun olarak uyumlanmaya çalışsa da bazı alanlar uzaktan çalışmaya elverişli olamamıştır. Bu da çalışanlarda bazı olumsuz duygular ve davranışlar oluşmasına neden olmuştur. Pandemi sürecinde bir örgüt çatısı altında fiilen olmasalar da çalışanların işlerini yapmaya devam etmesi ve davranışsal olarak etkileri araştırılmaya devam etmektedir. Bu durum özellikle insan kaynakları yönetimi için yöneticilerin iş ve sosyal çevrede meydana gelen radikal değişikliklere uyum sağlamalarına ve bunlarla başa çıkmalarına yardımcı olmak için çabalarırken “bilinmeyen bilinmeyenlere” hızla ilerlemek zorunda kalmalarına neden olmuştur (Carnevale ve Hatak, 2020). Pandemide, ofis tabanlı çalışma yaşamından uzaktan çalışmaya geçiş tüm işletmeler ve kamu kuruluşları için basit ve yumuşak şekilde gerçekleşmedi. Uzaktan çalışma üzerine on yıldan fazla çalışmalarını sürdüren Uluslararası Çalışma Örgütü çalışma yaşamında yaşanan ve geçiş sürecinde yaşanan zorlukları şu şekilde sıralamıştır (ILO, 2020):

1. Örgüt kültürü,
2. Yönetim direnci,
3. Uygun bilgi teknolojileri araçlarının ve cihazlarının eksikliği,
4. Ekiplerin uzaktan çalışmaya geçişini destekleyecek beceri ve eğitim kaynaklarının eksikliği,
5. Evden çalışmada sağlık ve güvenlik yönergelerinin olmaması,
6. Veri güvenliği endişeleri ve gizlilik sorunları,
7. İş mevzuatındaki (yani yasal düzenlemelerdeki) eksiklikler.

Evden çalışma şekli, fiilen örgüt çatısı altında olamayan çalışanlar için bazı örgütsel davranış, duygu ve tutumlarında değişikliğe neden olmuştur. Örneğin örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri, işe bağlılıklarını devam ettirmeleri, iş tatmini ve motivasyonlarını yüksek seviyede tutmaları zorlaşmış ve bazı tutum, davranış ve duygularında da farklılıklara neden olmuş olabilir. Covid-19 pandemisi birçok iş kolunda evden çalışmayı zorunlu kılmıştır. Bu dönemde evden çalışmanın çalışan davranışları üzerindeki etkileri ile ilgili sınırlı sayıda çalışma olmasına rağmen farklı değişkenler ile bu süre içerisinde çalışanların duygu, düşünce, davranış ve tutumları tüm dünyada incelenmeye devam etmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda da çeşitli önemli bulgulara ulaşılmıştır.

Pandemi sürecinde evden çalışmanın avantajlarını, iş-yaşam dengesini kurmakta kolaylık sağlaması, çalışma hayatına esneklik getirmesi, zamandan tasarruf, zamanı kaliteli kullanabilme ve konfor sağlaması olarak sıralarken ve dezavantajlarını ise motivasyonda azalma, ek maliyetler getirmesi, dikkat dağınıklığına neden olması ve odaklanamama, çalışma için ihtiyaç duyulan ekipman ve teknolojik imkanlara ev ortamında sahip olunamaması, özellikle çocuk sahibi kadın çalışanların evde çoklu görevlerini aynı anda yapmak zorunda olmaları ve yöneticilerle ve çalışma arkadaşları ile iletişimde yaşanan aksaklıklar, sosyal temasın azalması ve daha önce deneyimlenmemiş bir çalışma ortamında çalışmak olarak sıralanabilir (Mustajab vd., 2020: 17; Rubin vd., 2020). Evden çalışmada yer ve zaman sınırlaması olmadığından çalışanlar daha esnek bir çalışma ortamında daha da verimli çalışabilmektedirler. Çalışma saatlerinin sınırlandırılması, iş yerine gidiş ve geliş için geçirilen zaman çalışanlar için kazanılan ek bir süre olarak düşünülebilir. Özellikle kadın çalışanlar bu zamanı evlerindeki işleri tamamlamak için kullanabilirler. Bu da iş yaşam dengelerini kurmakta yardımcı olan ve motivasyonlarında artışa neden olan bir durum yaratabilir. Ayrıca evden çalışanlar ailelerine daha fazla zaman ayırabildiklerini, zaman zaman odaklarının işten aile yaşamına kaydığını belirtse de işlerinden ayrılmadan aileleri ile daha kaliteli zaman geçirdiklerini belirtmişlerdir (Mustajab vd., 2020: 17).

Randstad (2020), dünya genelindeki 15 farklı sektörden katılımcı ile yaptıkları araştırmada Covid-19 krizinin işleri ve refahları üzerindeki etkileri araştırmışlardır. Katılımcıların %74'ünün iş tatmin düzeylerinin yüksek çıktığı, 18-24 yaş arası erkek çalışanların %83'ü işlerinden memnun, kadın çalışanlarının ise sadece %73'ü işlerinden memnun olduklarını belirtmişlerdir. İş-yaşam dengesinin ise katılımcıların %83'ünde sağlandığını ve yeni çalışma durumuna uyum sağladıkları, uyum sağlayanların ise %84'ünün eğitim düzeylerinin yüksek olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.

Kavi ve Koçak (2010: 85)'a göre evden çalışma zaman yönetimine ve çalışma disiplinine sahip olmayan çalışanlar için bir risk oluşturmaktadır. Çalışma ortamında, iş arkadaşlarının varlığı motivasyon artırıcı bir etken olurken evden çalışma da motivasyon kayıpları yaşanabilir. Motivasyon kaybının nedeni ev ortamının onlar için dinlenme yeri olduğundan ve karantinada evde aile ile zaman geçirirken dikkat dağıtıcı veya eğlendirici faaliyetlere yönelmelerinden kaynaklı olabilir (Mustajab vd., 2020: 17).

Akbaş Tuna ve Türkmenbaş (2020), Covid-19 döneminde uzaktan çalışmanı motivasyon üzerindeki etkilerini inceledikleri araştırmalarında motivasyonu azaltan ve artıran sonuçlara ulaşmışlardır. Sosyal ortamdan uzak kalmak, iş yükünde yaşanan artış, ev ortamının çalışmaya uygun olmaması ve gelecek kaygısı motivasyonu düşüren nedenler olarak ortaya çıkarken, zamandan tasarruf, iş verimliliğinin ve yaratıcılığın artması ile evde kendilerini pandemi ortamında güvende hissetmeleri, stres ve motivasyonlarını artırıcı nedenler olarak ortaya çıkmıştır. Sarı Gerşil ve

Yüksel (2021) metal sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede yaptıkları çalışma, pandemi sürecinde işletmenin insan kaynakları yönetimi uygulamalarının çalışan memnuniyetini ve motivasyonu artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Özçelik (2021), çağrı merkezi operatörlerinin pandemide çalışma performanslarında bir azalma olmadığını aksine performanslarında bir artış gözlemlendiğini belirtmiştir.

COVID-19 döneminde kısa ve uzun vadede olumsuz etkilenen sektörlerin başında konaklama ve otel işletmeleri yer almıştır. Bu durum uzun vadede bu alandaki mesleklerin de çekiciliğinin azalmasına enden olacaktır (Baum ve Hai, 2020; Filimonau vd., 2020). Filimonau vd. (2020), Covid-19 sürecinde kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal dayanıklılık bağlamında örgütsel tepkilerin, İspanya'daki otel yöneticilerinin algılanan iş güvenliğini etkilediğini ve örgütsel bağlılıklarını artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Banka çalışanlarında ise ikili bir sistem uygulanmıştır. Dönüşümlü olarak haftanın belirli günlerinde evden çalışma, diğer günlerde ise iş yerinden çalışma veya bir hafta evden çalışma, diğer hafta iş yerinde çalışmak üzere farklı çalışma tarzları uygulanmıştır. Sürekli müşteri bazlı ve insanlarla yüz yüze çalışmak zorunda olan bankacılar için de bu durum bazı zorlukları beraberinde getirmiştir. Özbeke vd. (2021: 132-133) yaptığı çalışmada, banka çalışanlarının pandemi döneminde uygulanan esnek çalışma koşullarından memnun olduklarını ve bu durumun iş performanslarına olumlu bir şekilde yansıdığını kadınların erkeklere kıyasla performanslarında daha fazla artış olduğu gözlemlenmiştir. Güzel ve Aydın (2021) pandemi sürecinde bankacıların evden çalışmada iş performansları ile iş memnuniyeti, cinsiyet ve çalışılan kurum değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Elbette evden çalışma sistemi sağlık, lojistik, imalat ve ulaşım gibi müşterilere doğrudan hizmete yönelik çalışma alanlarına uygulanmamaktadır (Mustajab vd., 2020: 20). Bu süreçte, ölümcül bir virüsün varlığında, örgüt ortamında çalışma yaşamına devam ettirmenin de çalışanlar üzerinde çeşitli etkileri olmuştur. İşlerini eskisi gibi devam ettirmek zorunda olmaları onların psikolojilerini de etkilemekte, dolayısıyla örgütteki davranış ve tutumlarını da etkilemektedir.

PANDEMİDE ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ

Pandemi Döneminde Sağlık Çalışanları

Sağlık çalışanlarının görevleri insan sağlığı korumak, hayat kurtarmak, hasta bakımlarını yapmak, sağlıklarına kavuşmaları için gerekli her türlü yardımı yapmak olduğundan genel olarak bakıldığında işleri oldukça stresli ve hem zihinsel hem de bedensel olarak yorucudur. Dolayısıyla iş yaşamları onların sosyal hayatlarını ve psikolojilerini de etkilemektedir (Yüncü ve Yılan, 2020: 375). Covid-19 sürecinde sağlık çalışanlarının iş tanımlarında değişiklikler olmuş, mesai saatleri uzamış, sorumlulukları artmış, virüsün bulaşıcı etkisinden ve öldürücülüğünden dolayı da bunlara ek olarak korku ve stres yaşamışlardır. Korona virüs insandan insana kolayca bulaşan ve ölümcül sonuçlar doğuran bir hastalık olarak tüm dünyaya

hızla yayılmıştır. İş dünyasında en çok etkilenen ve bu süreçte tüm dünya evlerine kapanıp virüsten korunmaya çalışırken sağlık çalışanları bu mücadelede en önde olmak zorunda kalmışlardır. Bu durumun yanı sıra sürekli meslektaşlarının ve çalışma arkadaşlarının virüsten dolayı hayatlarını kaybetmelerine de şahitlik etmişlerdir. Birinci öncelikleri hayatta kalmak, ailelerine ve yakınlarına bu virüsü bulaştırmamak olmuştur. Şüphesiz bu durum onların örgütte davranışlarının üzerinde de etkili olmuştur. Pandemi öncesi sağlık çalışanları üzerine yapılan çalışmalar mesleğin doğasından kaynaklı bu alanda çalışanların tükenmişlik seviyelerinin yüksek olduğunu bilinmektedir. Pandemide her altı çalışandan birisinin ciddi stres belirtileri gösterdiği ve travma sonrası stres bozukluğu yaşadıkları (Yüncü ve Yılan, 2020: 377), akut stres ve stresli oldukları, kaygı düzeylerinin arttığı, uykusuzluk yaşadıkları, anksiyete ve depresif oldukları (Bohlken vd., 2020; Shcheher vd., 2020; Spoorthy, Pratapa ve Mahant, 2020) sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sağlık çalışanları tüm dünyada bu salgından en çok etkilenen, fazla mesai yapan ve risk altında olan çalışan grubu olmuştur. Tükenmişlik, insanlarla yoğun ilişki gerektiren mesleklerde diğer mesleklere göre daha fazla görülmektedir (Güven ve Baltacı, 2020: 352) ve normal şartlar altında da sağlık çalışanları, tükenmişlik seviyeleri en yüksek ve en riskli meslek grubu kabul edilir (Basım ve Şeşen, 2009: 47). Pandemi sürecinde Covid-19 pandemisinde, sağlık çalışanlarının depresyon ve anksiyete seviyelerinin ölçüldüğü bir çalışmada çalışanların tükenmişlik seviyelerinin, kaygı ve depresyonun arttığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Chen, 2021). Hu vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada bu sonucu desteklenmiştir. Çin’de çalışan hemşireler ile yaptıkları çalışmada tükenmişlik seviyelerinin ve korkularının arttığı, sosyal destek algılarının da tükenmişlik seviyeleri ile ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Yakut vd. (2020) ise acil sağlık personellerinin yaşadıkları Covid-19 korkusunun tükenmişlik seviyelerini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Benzer bir sonuç, Yüncü ve Yılan (2020)’ın yaptıkları araştırma ile desteklenmiştir. Çalışmaya katılanların yarısından fazlasının (%63,88) bu süreçte tükendiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların %42’sinin doktor, %24’ünün hemşire, %18’inin fizyoterapist olduğu bir çalışmada sırasıyla klinik olarak anlamlı depresif ve travma sonrası stres bozukluğu semptomları ortaya çıkmıştır. Hemşirelerin depresyondan ve TSSB (travma sonrası stres bozukluğu)’den muzdarip olma olasılığı doktorlardan daha yüksek çıkmıştır. Kıbrıs gibi COVID-19’un oldukça düşük yayıldığı bir ülkede bile, sağlık çalışanları önemli bir zihinsel sağlık yükü oluşturmuştur (Chatzittofis vd.,2021).

Güvenç ve Baltacı (2020) pandemi döneminde sağlık çalışanlarının tükenmişlik seviyelerindeki artışın hasta yoğunluğu, rol belirsizlikleri, sürekli hastaların acı çekmelerine ve ölümlerine şahit olmaları, ücret yetersizliği, bu süreçte artan iş gücü ve çalışma koşullarındaki sürekli değişiklik ve çalışan sayısının yetersiz olmasına bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Sağlık çalışanları yoğun psikolojik baskı altında olduğu görülmektedir. İdarecilerinin diğer çalışanlar kadar hastalarla birebir teması

olmamasına rağmen stres düzeyleri diğer gruplara göre yüksek bulunmuştur (Özer, 2020).

Sağlık çalışanları kendi çalışma ortamları dışında çalışmalarından kaynaklı stres yaşamışlar, zaman zaman mesleklerini yapmaktan vazgeçmek istemelerine rağmen yaptıkları işi değerli gördükleri için motivasyonlarını koruyabildiklerini bildirmişlerdir (Gürer ve Gemlik, 2020). Bir diğer çalışma ise sağlık çalışanlarının meslekleri ile işe bağlı gerginlik ölçeğine ilişkin yapılan testinin sonucuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği, sağlık çalışanlarının pandemi sürecinde çevredekilerin sağlıkçılara bakış algısıyla meslekleri ile işe bağlı gerginlik ölçeğine ilişkin yapılan testinin sonu göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Anlamlı farklılıkların olumlu bakış algısına sahip katılımcıların nötr ve olumsuz bakış algısına sahip katılımcılara göre daha yüksek işe bağlı gerginliğe sahip oldukları tespit edilmiştir (Geçdi ve Aloğlu, 2021). Yoğun geçen iş temposunda zihinsel ve psikolojik olarak rahatlamak amacıyla; sağlık çalışanları sosyal medya birinci sırada tutarken, bunu uyku takip etmiştir. Sağlık çalışanlarının salgın sürecinde yüksek düzeyde kaygı yaşadıkları, yorgunluk, uykusuzluk, gerginlik, tedirginlik ve iştahsızlık gibi semptomlar gösterdikleri, hatta anksiyete bozukluğu sebebiyle doktor önerisi ile ilaca başladıkları ve hastaların iyileşip iyileşmeyeceğine yönelik kaygı yaşadıkları görülmektedir. Buna ek olarak sosyal yaşamda da bulaştırıcılık riski taşımaları nedeni ile insanların sağlık çalışanından uzak durmaları sağlık çalışanının duygusal açıdan daha fazla yorulmasına neden olmuştur. Bazı katılımcıların bu sebeple kendisini baskı altında hissettiği ve çalışma alanını çevresinden gizlediği belirlenmiştir (Fırat, vd., 2021). Yapılan tespitler neticesinde pandemi kliniğinde çalışan sağlıkçıların anksiyete ve depresyon puanlarının daha yüksek olduğu, Hemşire ve ebe olarak çalışan sağlık personelinin uzman ve pratisyen hekimlerden daha çok stres altında olduğu sonucuna varılmıştır (Aloğlu ve Gecdi, 2021).

214 sağlık çalışanı üzerinde yapılan çalışmada, sağlık çalışanlarının bireysel psikolojik dayanıklılıkları test edilmiş, kıdemli sağlık çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sağlık çalışanları arasında psikolojik dayanıklılığın en düşük olduğu grup ise doktorlar olarak tespit edilmiştir (Bozdağ ve Ergün, 2021).

Ekinci ve Ekinci (2021), Covid-19 alanında aktif olarak çalışan sağlık çalışanlarında uyku patolojilerinin daha sık olduğu ve bu gruptakilerin olumsuz duygular deneyimlerken dürtüsel davranışlarının kontrolünde daha fazla güçlüğük çektiklerini saptamışlardır. Covid-19 sürecinde yoğun bakım çalışanlarının, duygusal tükenme ve kişisel başarı boyutunda orta, duyarsızlaşma boyutunda düşük düzeyde tükenmişlik yaşadıkları görülmüş olup, salgın sürecinin bireylerin duygularını üzerine yıkıcı tahribat oluşturmadığı, başarılı yürütülen sağlık uygulamalarının ve politikaların insan faktörü üzerine de olumlu yönde fayda oluşturduğu sonucuna varılmıştır (Akalin ve Modanlıoğlu, 2021).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüm ülkelerin önceden tedbirler aldığı, aslında öngörülen ve beklenen pandeminin tüm dünyadaki etkileri yaşayan herkes tarafından yakından takip edilmiştir. Tüm yaşamımızı etkileyen ve değiştiren bu süreçte iş yaşantısı da ikiye ayrılmıştır. Çoğunluk olarak uzaktan çalışma biçimlerinden biri olan evden çalışma sistemine uyum sağlayabilecek tüm iş kolları uyum sağlamaya çalışmışlardır. Bazı iş ve meslek grupları bu süreçte uzaktan çalışmaya uygun olmadığından örgütlerde farklı tedbirlerle çalışmaya devam etmişlerdir. Bu bağlamda pandemide iş yaşamını iki alt boyutta incelenebilir. İlki, evden çalışanlar ve iş yaşamındaki davranışları, ikincisi ise pandemide örgütte çalışanlar ve iş yaşamlarındaki davranışlarıdır. Tüm bunlardan ayrı tutulabilecek iş ve meslek grubu ise sağlık çalışanları ve sağlıkla ilgili işlerde çalışanlardır. Elbette Covid-19 pandemisi hala devam etmekte olduğundan örgüte yansımalarının da etkileri uzun vadede ortaya çıkabilecek sonuçlardır. Fakat iki yıllık bir sürede henüz pandemi bitmemişken çalışan davranışları üzerindeki etkileri araştırılmaya başlanmış ve bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin, Mustajab vd. (2020: 17), Covid-19 pandemisinin ve dolayısıyla evden çalışma sisteminin Endonezya’da örgüt kültüründe ve iş verimliliğinde büyük ve önemli değişikliklere neden olduğunu belirtmişlerdir.

Evden çalışma sisteminde kadınların çoklu görevi bir arada yapıyor olmalarından kaynaklı onları dezavantajlı grup olduğu söylenebilir (Mustajab vd., 2020: 20). Motivasyonun ve verimliliğin artırılması için yöneticiler ve insan kaynakları departmanları, çalışanların pozitif örgütsel davranış sergilemeleri için destek vermeli ve uzun vadede kalıcı olabilecek bir çalışma tarzı için iyileştirmeler yapmalıdırlar. Örneğin, yöneticiler ve çalışma arkadaşları ile kurulan iletişimin sağlıklı olmasının sağlanması ve iletişimin güçlendirilmesi, bilgi paylaşımının önemi bu dönemde daha da arttığından bilgi paylaşmaya yönelik çalışanları teşvik edecek çalışma ortamının yada sistemlerin sağlanması, evde çalışmayı daha verimli ve etkili yapabilecek gerekli desteğin sağlanması, yasal mevzuatlarda düzenlemeler yapılarak iş güvenliğinin sağlanması, evden çalışmayı destekleyecek bilişim araçlarının kullanımının artırılması ve bu konuda eğitimlerin verilmesi, gerektiğinde uzaktan psikolojik destek sağlanması, motivasyon artırıcı yeni yöntemlerin uygulanması (Akça ve Tepe Küçükoglu, 2020; Bouziri vd., 2020; Dias vd., 2020; Rubin vd., 2020) olarak önerilebilir.

Evden çalışma sisteminin işverenler ve yöneticiler tarafından da bazı olumsuz sonuçları vardır. Örneğin çalışanlar üzerinde kontrolün azalması, örgüt kültürünü çalışanların hissedememesi ve örgüt kültürünün aktarılmasında yaşanan zorluklar, takım çalışması gerektiren işlerde takım ruhunu oluşturmada yaşanan sıkıntılar (Özçelik, 2021: 227), örgüt ikliminden uzak bir çalışma ortamında işlerin yürütülmeye çalışılması, örgütsel vatandaşlık davranışını ve örgüte bağlılığı sağlayacak şartların elverişsiz olması, iletişimde yaşanan zorluklar, çalışanların iş motivasyonlarının

azalması ve bunun gözlemlenmesinin zorluğu, çalışanların hissettikleri yalnızlık duygusu olarak sıralanabilir.

İşverenler veya yöneticiler bu dönemde verecekleri çeşitli desteklerle çalışanların olumlu davranış sergilemelerine yardımcı olabilirler. Teknik destek (internet, bilgisayar, cep telefonu, tablet, yazıcı, tarayıcı, toner, yazılım, ofis malzemeleri vs.), psikolojik destek (profesyoneller aracılığı ile psikolojik destek sağlanması, tüm çalışma arkadaşları ile görüntülü görüşme, yönetici ile sürekli iletişimde olma ve her an ulaşabileceğini hissetme) ve eğitim ve kişisel gelişim desteği çalışanları uzaktan çalışırken de motivasyonlarının artmasına yardımcı olabilir.

Pandemi dönemini baz alan çalışmaların çoğunluğu çalışanların psikolojik durumları üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca çalışmalar yoğunlukla bu dönemde örgütte çalışmak zorunda kalan sağlık çalışanları üzerine olmuştur. Tam açılma yaşayan ülkelerde çalışanlar iş yaşamlarına geri dönmelerine rağmen çalışmalar sınırlıdır. İlerleyen dönemlerde bu alanda yapılacak çalışmaların yoğunluğu ile farklı sektörlerde, farklı ülkelerdeki çalışanların bu dönemin iş yaşamlarına yansımaları ortaya çıkarılacaktır. Daha somut ve net yargılara varılabilmesi için daha fazla çalışmanın yapılmasına ihtiyaç vardır. Farklı iş kollarında ve farklı meslek gruplarında ortaya çıkacak değişiklikler de farklılık gösterecektir. Tüm yönleri ile ele alabilmek için pandeminin bitmesi ve sonucundaki etkilerinin incelenmesi ve araştırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, B., ve Modanlıoğlu, A. (2021). Covid-19 Sürecinde Yoğun Bakımda Çalışan Sağlık Profesyonellerinin Duygu-Durum ve Tükenmişlik Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(2), 346-352.
- Akbaş Tuna, A. ve Türkmendağ, Z. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Uzaktan Çalışma Uygulamaları ve Çalışma Motivasyonunu Etkileyen Faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 3246-3260.
- Akça, M. ve Tepe Küçüköğlü, M. (2020). Covid-19 ve İş Yaşamına Etkileri: Evden Çalışma. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 8(1), 71-81
- Aloğlu, N., ve Gecdi, T. (2021). Sağlık Personelinin Pandemi Sürecinde Duygu Durumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Gevher Nesibe Journal Of Medical & Health Sciences*, 6(12), 29-39.
- Basım, H. N. ve Şeşen, H. (2009). Tükenmişliğin örgüt içi girişimciliğe etkisi: Sağlık sektöründe bir araştırma. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 35 (Özel Sayı), 41-60.
- Baum, T. ve Hai, N.T.T. (2020). Hospitality, tourism, human rights and the impact of COVID-19. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(7), 2397-2407.
- Bohlken J., Schömig F., Lemke M.R., Pumberger, M. ve Riedel-Heller, S.G. (2020). COVID-19 Pandemic: stress experience of healthcare workers: a short current review. *Psychiatrische Praxis*, 47(4), 190-197.
- Bouziri, H., Smith, D., Descatha, A., Dab, W. ve Jean, K. (2020). Working from home in the time of COVID-19: how to best preserve occupational health?. *Occupational and environmental medicine*, 77(7), 509-510
- Carnevale, J.B. ve Hatak, I. (2020). Employee adjustment and well-being in the era of COVID-19: Implications for human resource management, *Journal of Business Research*, 116, 183-187.

- Chatzittofis, A., Karanikola, M., Michailidou, K., ve Constantinidou, A. (2021). Impact of the COVID-19 Pandemic on the Mental Health of Healthcare Workers. *International journal of environmental research and public health*, 18(4), 1435.
- Chen, J., Liu, X., Wang, D., Jin, Y., He, M., Ma, Y., Zhao, X., Song, S., Zhang, L., Xiang, X., Yang, L., Song, J., Bai, T., ve Hou, X. (2021). Risk factors for depression and anxiety in healthcare workers deployed during the COVID-19 outbreak in China. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 56(1), 47-55.
- Dias, M. C., Farquharson, C., Griffith, R., Joyce, R., ve Levell, P. (2020). Getting people back into work. IFS Briefing Note. The Institute for Fiscal Studies, May 2020.
- Ekinci, İ., ve Ekinci, E. (2021). Covid-19 Pandemi Döneminde Sağlık Çalışanlarında Anksiyete, Depresyon, Duygu Düzenleme Güçlüğü ve Uyku Kalitesinin İncelenmesi. *İKSSTD*, 13(2), 61-8.
- Eurofound ve ILO (2017). Working Anytime, Anywhere: The Effects on the World of Work. Luxembourg and Geneva: Publications Office of the European Union and ILO.
- Fırat, M., Kanbay, Y., Utkan, M., Gökmen, B. D., ve Okanlı, A. (2021). COVID-19 Pandemisinde Hizmet Veren Sağlık Çalışanlarının Psikososyal Zorlanmaları: Türkiyeden Nitel Bir Çalışma. *Gevher Nesibe Journal of Medical & Health Sciences*, 6(3), 74-80.
- Geçdi, T. ve Aloğlu, N. (2021). Pandemi Sürecindeki Sağlık Çalışanlarının İşe Bağlı Gerginlik Düzeylerinin İncelenmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 7(80), 1257-1265.
- Güvenç, R. ve Baltacı, E. (2020). Covid-19 ve sağlık çalışanlarının ruh sağlığı, Türkiye Tabipler Birliği. Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu, 349-354.
- Güzel, D. ve Aydın, G. (2021). Covid-19 döneminde uzaktan çalışma sisteminde iş performansını etkileyen faktörler: banka çalışanları üzerine bir uygulama. *Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 128-133.
- Gürer, A. ve Gemlik, H. N. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Sahada Olan Sağlık Çalışanlarının Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Journal of Health Services and Education*, 4(2), 45-52.
- Filimonau, V., Derqui, B., ve Matute, J. (2020). The COVID-19 pandemic and organisational commitment of senior hotel managers. *International Journal of Hospitality Management*, 91, 102659-102659.
- Hall, C. M., Scott, D. ve Gössling, S. (2020). Pandemics, transformations and tourism: be careful what you wish for. *Tourism Geographies*, 22(3), 577-598.
- Hu, D., Kong, Y., Li, W., Han, Q., Zhang, X., Zhu, L. X., Wan, S. W., Liu, Z., Shen, Q., Yang, J., He, H. G., and Zhu, J. (2020). Frontline nurses' burnout, anxiety, depression, and fear statuses and their associated factors during the COVID-19 outbreak in Wuhan, China. A large-scale cross-sectional study. *EClinicalMedicine*, (100424), 1-10.
- International Labour Organization (2020). COVID-19 Ortamında ve Sonrasında Uzaktan Çalışma Uygulama Kılavuzu, Cenevre: Uluslararası Çalışma Ofisi, Temmuz 2020
- Jiang, Y. ve Wen, J. (2020). Effects of COVID-19 on hotel marketing and management: a perspective article. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(8), 2563-2573.
- Karabey T. (2021a). Diyabet, Obezite ve Covid-19 İlişkisi. Güncel Hemşirelik Çalışmaları (Ed. Fatma Eti Aslan). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Karabey, T. (2021b). Determination of Nursing Students' Opinions on Covid-19 Vaccine. *Journal of Basic and Clinical Health Sciences*, 204-1006.
- Karabey, T. ve Aybek S.D. (2021). Oxidative Stress, Covid-19 And Nursing Care. *International Journal of Caring Sciences*, September -December 14 (3).
- Karabey, T. Mumcu, A. ve Aras, M. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Koronavirüs Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi, *Togü Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 50-61.
- Kavi, E. ve Koçak, O. (2010). Bilgi Toplumunda Evden Çalışmanın Etik Boyutu. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59, 69-88.

- Mustajab, D., Bauw, A., Rasyid, A., Irawan, A., Akbar, M. A., ve Hamid, M. A. (2020). Working from Home Phenomenon as an Effort to Prevent Covid-19 Attacks and Its Impacts on Work Productivity. *The International Journal of Applied Business*, 4(1), 13-21.
- Omay, U. (2020). Covid-19 Salgını Sonrası Çalışma Hayatı: Güncel Sorunlar, Öngörüler ve Öneriler, İçinde *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri* (Ed.Demirbaş, D., Bozkurt, V. ve Yorğun, S.) (ss.153-169), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Özbezek, B. D., Paksoy, H. M. ve Çopuroğlu, F. (2021). Covid-19 Pandemi döneminde sağlık çalışanlarının sosyal destek algılarının tükenmişlik düzeyine etkisi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 413-434.
- Özçelik, Z. (2021). Covid-19 Nedeniyle Evden Çalışma Sürecinde Performans Değerlemesi: Bir Kamu Kurumu Çağrı Merkezi Örneği, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 58, 221-240.
- Özer, K. (2020). Sağlık Çalışanlarında Covid-19 Salgınıyla İlişkili Algıların Stres Düzeyi Bağlamında İncelenmesi. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(36), 1725-1733.
- Rubin, O., Nikolaeva, A., Nello-Deakin, S., ve te Brömmelstroet, M. (2020). What can we learn from the COVID-19 pandemic about how people experience working from home and commuting?, Centre for Urban Studies, University of Amsterdam.
- Sarı Gerşil, G. ve Yüksel, G. (2021). Covid-19 Kriz Sürecinin Çalışan Motivasyonuna Etkilerinin Belirlenmesi: Bir İşletmede İnsan Kaynakları Uygulamaları. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 111-138.
- Schechter, A., Diaz, F., Moise, N., Anstey, D. E., Ye, S., Agarwal, S. vd., (2020). Psychological distress, coping behaviors, and preferences for support among New York healthcare workers during COVID-19 pandemic. *General Hospital Psychiatry*, 66, 1-8.
- Spoorthy, M.S. (2020). Mental health problems faced by healthcare workers due to the COVID-19 pandemic: A review. *Asian Journal of Psychiatry*, 51.
- Yakut, E., Kuru, Ö. ve Güngör, Y. (2020). Sağlık personelinin Covid-19 korkusu ile tükenmişliği arasındaki ilişkide aşırı iş yükü ve algılanan sosyal desteğin etkisinin yapısal eşitlik modeliyle belirlenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 24(83), 241-262.
- Yüncü, V., ve Yılan, Y. (2020). COVID-19 Pandemisinin Sağlık Çalışanlarına Etkilerinin İncelenmesi: Bir Durum Analizi. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 373-401.

İnternet Kaynakları

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). Ekranlı Araçlarla Çalışmalarda İş Sağlığı ve Güvenliği Rehberi.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). Covid-19 Döneminde Uzaktan Çalışma Rehberi, <https://www.csgb.gov.tr/media/68338/kiplas-covid-19-doneminde-uzaktan-calisma-rehberi-26022021.pdf> Erişim Tarihi: 19.12.2021.
- International Labour Organization (2020). Teleworking during the COVID-19 pandemic and beyond A Practical Guide.https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/instructionalmaterial/wcms_751232.pdf Erişim tarihi, 19.12.2021
- Randstad (2020). Randstad workmonitor global report: covid-19 edition <https://workforceinsights.randstad.com/hr-research-reports/workmonitor-covid19-june> Erişim tarihi, 19.12.2021.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020), "Pandemi" <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html> Erişim Tarihi, 20.12. 2021.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020), "Covid-19 Nedir?" <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>, Erişim Tarihi, 19.12.2021.

COVID-19 PANDEMİSİNİN TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Murat ÇAKIRKAYA¹

GİRİŞ

Aralık 2019'da, koronavirüs salgını ilk olarak Çin Wuhan'da ortaya çıkmış, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 11 Mart 2020'de COVID-19 salgınının Pandemi olduğunu ilan etmiştir. DSÖ, dünya genelinde ülkelere Pandemiye karşı tedavi konusunda acil önlem almaları ve insanların hayatlarını korumaları çağrısında bulunmuş, virüsün bulaşmasını kontrol altına almak için evde kalınmasını, yüz maskesi takılmasını, sosyal mesafeyi ve kişisel hijyen standartlarını korumayı tavsiye etmiştir. Pandemi, bir halk sağlığı acil durumu yaratmıştır ve dünya çapında insanların günlük yaşamlarını etkilemiştir (Sehgal vd., 2021).

İnsanoğlunun bakış açısında önemli değişimlere neden olan Pandemi, tarihten silinemeyecek kadar büyük bir felaket olarak varlığını halen devam ettirmektedir. Yaklaşık 5,5 milyon insan hayatını kaybetmiş, birçok ülkede sağlık kurumları ihtiyaca cevap verememiş ve büyük dramlar yaşanmıştır. Yaşanan Pandemi hükümetleri de harekete geçirmiş ve tüm ülkeler Pandeminin olumsuz etkilerine karşı vatandaşlarını desteklemek amacıyla destek paketleri açıklamışlardır. Bu dönemde sosyal mesafe, maske, kişisel temizlik gibi önleyici tedbirler insanların hayatlarının adeta bir parçası haline gelmiştir. Tüm bu gelişmeler doğal olarak tüketici satın alma davranışlarında da kendini göstermiştir (Tyagi & Pabalkar, 2021).

Genel bir değerlendirmede bulunulacak olursa sağlık krizlerinin neden olduğu satın alma davranışlarındaki değişim sorası sürece dair iki yaklaşım söz konusudur. Bu görüşlerden ilki; krizlerde satın alma davranışındaki değişimin geçici olduğunu ve tüketicilerin kriz öncesi rutin alışkanlıklarına geri döneceğini savunurken diğer görüş ise kriz dönemlerinde yaşanan değişimin sonraki süreçte de etkili olacağını ve tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde kalıcı değişimleri beraberinde getireceğini iddia etmektedir.

1 Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-8191-6958, mcakirkaya@erbakan.edu.tr

Yapılan çalışmanın amacı, tüketici satın alma davranışını etkileyen faktörlerin Pandemi döneminde gerçekleştirilen satın alma davranışları üzerinde de etkili olup olmadığının belirlenmesidir. Bu amaçla Pandemi döneminde gerçekleştirilen konuya ilişkin çalışmalar taranmış ve çalışmanın sonuç bölümünde, bu çalışmalardan elde edilen veriler üzerinden değerlendirmelerde bulunulmuştur.

LİTERATÜR VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Literatür incelendiğinde görülecektir ki mali kriz ya da sağlık krizi gibi olağanüstü dönemlerde yaşanan belirsizlikler, tüketicilerin satın alma davranışlarında da değişimlerin yaşanmasına sebebiyet verebilmektedir. Bunun başlıca nedeni tüketicilerin rutin satın alma davranışları haricinde, ortaya çıkan gelişmelerin sebebiyet verdiği yeni durumlar sonrasında farklı satın alma davranışları sergilemeye başlamasıdır. Örneğin kriz dönemlerinde yaşanan algılanan ürün kıtlığı sonrasında tüketicilerin satın alma davranışlarında birtakım değişimlerin yaşanması kaçınılmazdır (Hamilton vd., 2019). Nitekim Pandemi dönemlerinde normal dönemlerde tüketicilerde rastlanmayan bir stoklama eğiliminin ortaya çıktığı yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Pizzi & Scarpi, 2013). Diğer yandan bulaşı engelleme potansiyeli olan önleyici kişisel tüketim malzemelerinin satışında ciddi artışlar söz konusu olmuştur. Sonuç olarak kriz dönemlerinde gıda ürünlerine olan talep artmakta yaşanan belirsizliğin getirdiği stoklama davranışları ortaya çıkabilmektedir. Yaşadığımız Pandeminin de dünya genelinde bir sağlık krizi olduğu düşünüldüğünde beklendiği üzere benzer durumlar yaşanmış ve başta gıda ve temizlik malzemeleri olmak üzere özellikle Pandeminin ilk dönemlerinde yoğun bir stoklama davranışı gelişmiştir. COVID-19 salgının önceki krizlerden bazı farkları bulunmakta ise de Pandemi dönemlerinde yaşanan genel durumlar ve süreçler COVID-19 Pandemisinde de yaşanmıştır. Ancak diğer özelliklerinin yanı sıra, COVID-19 Pandemisinin, öncelikli olarak finansal kategoriye girmediği ve bir sağlık krizinin ötesine geçtiği için önceki krizlerden farklı olduğunu söylemek mümkündür.

Yapılan çalışmada tüketici satın alma davranışını etkileyen faktörler kısaca açıklanarak ilgili faktörün satın alma davranışları üzerindeki etkilerine dair literatürde yer alan çalışmalardan örnekler verilmiş, ardından Pandemi döneminde bu faktörün satın alma davranışları üzerinde etkili olup olmadığına dair güncel çalışmalara yer verilmiştir.

Tüketici Satın Alma Davranışını Etkileyen Faktörler

Literatürde “Tüketici satın alma davranışını etkileyen faktörler” bağlamında farklı sınıflandırmalar bulunmakta ise en çok kabul gören sınıflandırmalardan biri Kotler ve Armstrong tarafından geliştirilmiştir. Kotler ve Armstrong (2001) tüketici satın alma davranışını etkileyen özellikleri 4 grupta incelemişlerdir. Bunlar: “Kültürel faktörler”, “sosyal faktörler”, “kişisel faktörler” ve son olarak “psikolojik faktörler”.

Kültürel Faktörler

Kültürel faktörler, tüketici davranışı üzerinde geniş ve derin bir etkiye sahiptir. Bu nedenle pazarlamacıların, alıcının kültürünün, alt kültürünün ve sosyal sınıfının satın alma davranışları üzerinde oynadığı rolü anlaması önemlidir.

Kültür: Bir toplum üyesinin aileden ve diğer önemli kurumlardan öğrendiği temel değerler, algılar, istekler ve davranışlar bütünüdür (Kotler ve Armstrong, 2001). Kültürel faktörlerin sınıflandırılmasına yönelik önemli bir çalışma Hofstede tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu sınıflandırmaya göre kültür için geliştirilen altı boyutun isimleri ve temel özellikleri şu şekildedir (www.geerthofstede.nl): Bireycilik: İnsanların daha geniş bir bütünün üyeleri olarak birbirine bağımlı olmanın aksine, kendilerini ne kadar bağımsız hissettiğidir. Güç mesafesi: şirketler gibi büyük kurumlarda veya aile gibi küçük kurumlarda daha az güçlü üyelerin, gücün eşitsiz olarak dağıtılmasını kabullenip kabullenmemeleri ile ilgilidir. Erkeklik-Dışılık: İnsanların verdikleri kararlarda çevreye duyarlılık, yaşam kalitesi ve dayanışma vb. feminen değerlerin mi yoksa başarı, statü ve güven vb. maskülen değerlerin mi daha etkili olduğu ile ilgilidir. Belirsizlikten kaçınma: Bir toplumun belirsizlik ve belirsizliğe toleransı ile ilgilidir. Kısa ve Uzun Vadeye Dönüklük: Bu boyut yaşam felsefesi, dindarlık ve eğitim başarısı ile ilgili olup; uzun vadeli düşünen kişilerin kararlarında değişime uyum sağlamak ön planda iken kısa vadeli düşünen kişiler geleneklerine ve geçmişe daha bağlı kalmaktadır. Kısıtlamaya Karşı Hoşgörü: insanların hayattan zevk almaları ve özgürce hareket edebilmeleri hoşgörülü bir kültür sayesinde mümkündür. Diğer yandan kısıtlamaların bulunduğu kültürlerde ise ihtiyaçların tatmininin bastırılması ve bunun sıkı sosyal normlarla düzenlenmesi söz konusudur. Kültürün tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisi büyüktür. Nitekim Reid & Bojanic, (2009) kültür farklılığının, bir otelcilik ve turizm firmasının uluslararası pazarlara açılma girişiminde çok daha belirgin bir hale geleceğini belirtmiş ve şu örneği vermiştir: Avrupalıların satın alma kararları verme ve seyahat davranışı sergileme biçimleri ile Amerikalıların bunu yapma biçimleri arasında önemli farklılıklar vardır. Avrupa'nın çoğunda, bir ailenin iki, üç veya daha fazla hafta sürebilecek uzun bir tatile çıkması çok yaygındır. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise tam tersi bir eğilim söz konusudur. Ailelerin bir haftadan fazla tatile çıkma olasılıkları daha düşüktür ve hafta sonlarını üç güne yayan bir dizi mini tatile gitme olasılıkları daha yüksektir. Alıcıların kültürel farklılıkları özelinde yapılan çalışmalara örnek vermek gerekirse; Çin, Güney Kore ve Amerikalı tüketiciler üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmanın sonuçları bu üç ülkede tüketici karar verme stillerinin boyutlarının benzer olmakla birlikte, tüketici satın alma gücü ve tüketici pazarının olgunluğundaki farklılıkların, tüketicilerin karar verme süreçlerine katkıda bulunduğunu göstermiştir (Fan & Xiao, 1998). Bu da göstermektedir ki toplumların alışveriş kültürlerinde önemli farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Pandemi döneminde de kültürel farklılıkların satın alma davranışlarını etkilediği gözlemlenmiştir. Bu kapsamda bazı toplumlarda yaşanan panik nedeniyle raflar

boşalmış ve mağaza önlerinde uzun kuyruklar oluşmuştur. Hatta öyle ki; Ocado (İngiltere) ve Carrefour (Fransa'da) gibi büyük perakendeciler, aşırı taleple başa çıkmak için çevrimiçi kuyruklar oluşturmak veya çevrimiçi web sitelerini kapatmak zorunda kalmıştır (Pantano vd. 2020). Diğer yandan bazı ülkelerde ise bu panik hali çok daha düşük seviyelerde gerçekleşmiş ve satın alma davranışlarında bir miktar değişim söz konusu olmuşsa da bu tür aşırılıklara rastlanmamıştır. Yapılan bir çalışmada Pandemi sürecinde yaşanan ve kültürle ilintili üç durum bulunduğu ortaya konulmuştur. Bunlardan ilki toplulukların geçmişten gelen kültürel değerlerini Pandemi döneminde de devam ettirerek benzer davranışlar sergilemesi, ikincisi sürecin uzun süre devam etmesi durumunda değişimlere sebebiyet vermesi ve üçüncüsü ise sürecin eski davranışlara alternatif davranış modelleri geliştirerek yeni kültürel normlar oluşturabileceği düşüncesidir (Güven, 2020).

Alt Kültür, bir grup insan tarafından paylaşılan ortak yaşam deneyimleri ve durumlarından oluşan değerler sistemidir. Her kültürde, daha küçük alt kültürler veya ortak yaşam deneyimleri ve durumlarına dayanan paylaşılan değer sistemlerine sahip insan grupları bulunur. Alt kültürler milliyetler, dinler, ırksal gruplar ve coğrafi bölgeleri içerir. Pek çok alt kültür, önemli pazar segmentlerini oluşturur ve pazarlamacılar genellikle bu alt kültürlerin ihtiyaçlarına uygun ürünler ve pazarlama programları tasarlar (Kotler ve Armstrong, 2001). Diğer bir ifadeyle aynı alt kültüre sahip insanların; yeme alışkanlıkları, politika, eğlence, müzik, sanat vb. tercihleri birbirine benzer bir eğilim sergiler (Clemente, 1992). Örnek vermek gerekirse, aileler fast-food zincirleri için çok önemli olmasına ve ailelerin faturalarını ebeveynler ödemesine rağmen, bu zincirlerin reklamlarının çoğu gençlik alt kültürüne yöneliktir. Araştırmalar göstermiştir ki yetişkinler, dışarıda yemek yemeye karar verdikten sonra nerede yemek yiyeceğine genellikle çocuklar karar vermektedir (Reid & Bojanic, 2009). Pandeminin ortaya çıkmasıyla birlikte tüketicilerin satın alma davranışlarına yönelik eğilimleri toplumlar arasında değişkenlik göstermiştir. Hatta bazı toplumlar kendi aralarında da anlaşamamışlar ve toplum içerisinde ayrışmalar yaşanmıştır. Örneğin bazı toplumlarda Pandeminin getirdiği kaygı, toplum bireyleri üzerinde çok etkili olmuş ve bu kişiler salgın endişesiyle uzun dönem izole bir hayat yaşamışlar ve aile üyeleri ile mesafelerine dahi dikkat etmişlerdir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak da alışverişlerini büyük oranda online olarak ya da sipariş vermek suretiyle gerçekleştirmişlerdir. Buna karşın birçok toplumda ise bu hassasiyetin söz konusu olmadığı vaka sayılarındaki yoğun artış ile kendisini göstermiştir. Toplumların Pandemi sürecine dair hassasiyetlerinin oluşumunda sosyal normların ve inançların etkisi de büyük olmuştur. Nitekim yapılan bir çalışma, sosyal normların ve inançların insanların Pandemiden kaçınma önlemlerine bağlı kalmaları noktasında etkili olduğunu göstermiştir (Gamma vd., 2019). Bu kişilerinin Pandemi karşısındaki duyarlılıklarının satın alma davranışlarına da yansıtacağını beklemek yanlış olmayacaktır. Diğer yandan Pandemi döneminde; vücut taraması, yüz tanıma, GPS izleme vb. salgının tespitine yönelik biyometrik gözetim önlemlerinin

ortaya çıkardığı biyometrik verilerin kullanılması ve ifşa edilmesi de tüketicilerin kültürel farklılıklarına göre değişim göstermiştir. Bu uygulamalar bazı kültürlerde mahremiyete ihlal olarak algılandığından bu yargıya sahip tüketiciler ilgili verileri paylaşmaktan kaçınmışlar ve satın alma davranışlarında değişime gitmişlerdir. Diğer yandan bazı kültürlerde ise bu önlemlerin virüs yayılmasını azalttığı düşünülerek makul bir yaklaşım sergilenmiştir (Pantano vd. 2020).

Sosyal sınıf: Üyeleri benzer değerleri, çıkarları ve davranışları paylaşan bir toplumda nispeten kalıcı ve düzenli bölünmeler için kullanılmaktadır. Sosyal sınıf, gelir gibi tek bir faktör tarafından belirlenmez. Bunun yerine meslek, gelir, eğitim, zenginlik ve diğer değişkenlerin bir kombinasyonu olarak ölçülür. Diğer yandan sosyal sınıflar arasında mutlak sınırlar bulunmamaktadır. Kişiler üst sınıflara geçebilecekleri gibi alt sınıflara da düşebilirler (İnceoğlu, 1985). Nitekim yapılan bir çalışmada salgınların, ekonomik ve sosyal sınıf ayırımlarını derinleştirdiği ve virüsü daha ölümcül hale getirdiği, virüsün etkilediği toplumlarda hastalığı daha ağır geçirenlerin genellikle ekonomik olarak toplumun alt kesimlerinde olan insanlar olduğu vurgusu yapılmıştır. Ayrıca yoksul kesimlerde virüse yakalanma olasılığının da daha yüksek olduğu çalışmanın diğer bulguları arasındadır (Kocabaş, 2020).

Sosyal Faktörler

Bir tüketicinin davranışı, tüketicinin küçük grupları, ailesi ve sosyal rolleri ve statüsü gibi sosyal faktörlerden de etkilenir. Grup, bireysel veya karşılıklı hedeflere ulaşmak için etkileşimde bulunan iki veya daha fazla kişi için kullanılır. Bu gruplar içerisinde referans grupları, aile ve roller/statüler ön plana çıkmaktadır.

Referans grupları: Sosyal psikolojide insanların kendilerine örnek aldıkları bir gruba referans grubu adı verilmektedir (İnceoğlu, 1985). Diğer bir tanımda ise referans grupları; tüketicinin değerlendirmeleri, özelemleri ve davranışları üzerinde etkili olduklarını düşündüğü gerçek ya da sanal kişi veya gruplar olarak tanımlanmaktadır. Fikir liderleri ise bir referans grubu içinde yer alan ve özel beceriler, bilgiler, kişilik veya diğer özellikler nedeniyle başkaları üzerinde sosyal etki uygulayan kişilerdir (Kotler ve Armstrong, 2001). Pazarlama araştırması üç tür referans grubu belirlemiştir: Karşılaştırmalı, statüsel ve normatif. İlk olarak, bireysel tüketiciler kendi duygu ve düşüncelerini başkalarınınkilerle karşılaştırmak için referans gruplarını kullanır. Örneğin, bir kişi bir restoranda akşam yemeğine gitmiş ve yemek ile hizmetin mükemmel olduğunu düşünmüş olabilir. Ancak bu algılar içselleştirilmeden önce, algıları doğrulamak için genellikle bir referans grubuna danışılır. Bir kişi, bir referans grubunun üyesi olan arkadaşlarından restoran hakkındaki algılarını sorabilir. Kişi daha sonra arkadaşlarının algılarını kendisinininkiyle karşılaştıracaktır. Çoğu durumda, bir referans grubunun algıları satın alma ve tekrar satın alma davranışını etkiler (Reid & Bojanic, 2009). İkinci olarak, referans grupları da bir statü işlevi görür. Örneğin, bir kişi bir grubun üyesi olmak istediğinde, eylemlerinin grup üyelerinin davranışlarını taklit etmesi

muhtemeldir. Üçüncüsü, referans grupları bireylerin davranışlarını düzenleyen normlar ve değerler oluşturur. Örneğin, dışarıda yemek yiyen bir lise çağındaki referans grubu buna örnek olarak verilebilir (Reid & Bojanic, 2009). Referans gruplarının bireylerin satın alma davranışları üzerindeki etkili olduğuna dair çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür (Zeb vd., 2011). Pandemi döneminde yapılan satın alımlarda da referans gruplarının etkili olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Nitekim yapılan bir çalışmada referans gruplarının hem bilgilendirici hem faydacı hem de değer algısı vasıtasıyla ürün satın alma davranışı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla diğer bireylerin ürünlerle ilgili iyi veya kötü yöndeki değerlendirmeleri tüketicileri etkilemektedir. Ayrıca bu kişiler, faydacı etki çerçevesinde ödül almak ya da cezadan kaçınmak maksadıyla referans kişi veya gruplara uyum göstermektedir. Bu da ilgili kişilerin satın alma davranışlarına yansımaktadır. Son olarak, bireylerin referans gruplarını, kendilerini ifade etme ve benliklerini geliştirmede bir araç olarak kullanmaları da ürün satın alma kararlarında etkili olabilmektedir (Yılmaz & Aytakin, 2020).

Aile: Aile üyeleri, satın alma karar aşamasında bulunan aile bireyinin bu yöndeki davranışını güçlü bir şekilde etkileyebilir. Aile, toplumdaki en önemli satın alma grubu olduğundan kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır. Pazarlamacılar, karı kocanın ve çocukların farklı ürün ve hizmetlerin satın alınmasındaki rolleri ve etkileri ile ilgilenirler (Kotler ve Armstrong, 2001). Aile içi satın almalarda karar verici lider, hane halkı üyeleri arasında değişir. Örneğin, çocuklar hangi kahvaltılık gevrek yiyeceğine veya hangi fast-food restoranın seçileceğine karar verirken, bir yetişkin ise yaşanacak yeri belirleyecektir. Konaklama pazarlaması araştırmaları, liderliğin sıklıkla paylaşıldığını göstermiştir. Örneğin, ailenin ne zaman yemeğe çıkacağına normalde ebeveynler karar verirken hangi restoranın seçileceğine genellikle çocuklar karar vermektedir (Reid & Bojanic, 2009). Yukarıda da değinildiği üzere aile üyelerinin satın alma davranışları üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte bazı faktörlerin etkisiyle bu etki düzeyi farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin annenin çalışıp çalışmaması, ailedeki çocuk sayısı, kırsal ya da şehirde yaşamın getirdiği farklılıklar vb. (İnceoğlu, 1985). Pandemi döneminde de satın alma davranışlarında aile üyelerinin yönlendirmeleri etkili olmuştur. Nitekim yapılan bir çalışmada Pandemi döneminde tüketicilerin en fazla güvendikleri unsurlar şu şekilde sıralanmıştır; Sağlık Bakanlığı, kitle iletişim araçları ile aile ve arkadaşlar (Kıymalıoğlu, 2021). Diğer yandan yapılan bir çalışmada Pandemi döneminde tüketicilerin sahip oldukları ailelerin büyüklüklerinin de satın alma davranışlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Jagannathan, 2020).

Roller ve statüler: Bir kişi birçok grubun, ailenin, kulüplerin ve kuruluşların bir parçasıdır. Kişinin her gruptaki konumu hem rol hem de statü açısından tanımlanabilir. Rol, insanların çevrelerindeki kişilere göre gerçekleştirmeleri beklenen faaliyetlerden oluşur. Her rol, toplum tarafından kendisine verilen genel saygıyı yansıtan bir statü taşır. İnsanlar genellikle rollerine ve statülerine uygun

ürünleri seçerler (Kotler ve Armstrong, 2001). Sosyal statü ise makam, mevki, konum, pozisyon vb. anlamlarda kullanılmaktadır. Sosyal statü bir anlamda toplumun diğer üyeleri tarafından bireyler için layık görülen saygınlıkları hatta itibarlarıdır. Sonuç olarak bir bireyin statüsünü onun toplum içerisindeki pozisyonu olarak görmek mümkündür (Linton, 1936). Konuya ilişkin bir örnek vermek gerekirse kadınların satın alma davranışları üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada; marka statüsünün, kadınların satın alma davranışları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Zeb vd., 2011). Bir diğer çalışmada ise saygınlık kazanma arzusunun Çinli üniversite öğrencilerinin yabancı marka kot pantolon satın alma niyetleri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür (Jin ve Kang, 2010). Pandemi döneminde verilen satın alma kararlarında da statü temelli bir yaklaşımın devam ettiği yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Nitekim turizm sektörü özelinde gerçekleştirilen bir çalışmada; katılımcıların büyük bir çoğunluğunun statü temelli turizm tüketimi davranışı eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle aynı statüdeki tüketici gruplarının satın alma davranışlarında birbirleriyle uyumlu davranış sergileme ve birbirlerinden etkilenme eğilimleri Pandemi döneminde de devam etmiştir (Buluk & Erdem, 2021). Diğer yandan belli bir sosyal statüye sahip kişilerin alışveriş alışkanlıkları arasındaki benzerliğe bir diğer örnek de kendi evinde oturan kişilerin tüketim alışkanlıklarında gözlemlenen benzerliktir. Nitekim yapılan bir çalışmada kendi evinde oturan tüketicilerin kiralık evde oturan diğer tüketicilere oranla internette daha fazla alışveriş yaptıkları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, müşterilerin ikamet durumları da satın alma davranışları üzerinde etkili olabilmektedir (Jagannathan, 2020).

Kişisel Faktörler

Satın alma kararları, alıcının yaşı ve yaşam döngüsü aşamaları, mesleği, ekonomik durumu, yaşam tarzı, kişiliği ve benlik kavramı gibi kişisel özelliklerinden de etkilenir.

Alicıların yaşları ve yaşam döngüsü aşamaları: İnsanların satın aldıkları ürün ve hizmetler yaşamları boyunca değişim gösterir. İster yiyecek, giysi, mobilya ve isterse rekreasyondaki tatlar genellikle yaşla ilintilidir. Pazarlamacılar çoğunlukla hedef pazarlarını yaşam döngüsünün aşamaları bağlamında tanımlar ve yaşam döngüsünün her aşaması için uygun ürünler ve pazarlama planları geliştirirler. Geleneksel aile yaşam döngüsü evreleri, genç bekarları ve çocuklu evli çiftleri içerir (Kotler ve Armstrong, 2001). Konuya ilişkin olarak gerçekleştirilen çalışmalara örnek vermek gerekirse; Güney Kore’de yeni yaşlıların yaşam tarzları özelinde gerçekleştirilen bir araştırmanın sonuçları, yeni yaşlıların dış görünüşlerine, sağlıklı beslenmeye ve kişisel gelişime önem verdikleri ve sorgulayıcı bir yapıya sahip olduklarını göstermiştir. Bu kişiler dış mekân giysisi satın alırken alacakları kıyafetlerin kullanışlı ve estetik olmasına ve sosyal ortamlardaki kabulünü dikkate almaktadır (Ji & Kim, 2017). Bir başka çalışma Türkiye özelinde ve 5-10 yaş arası çocuk tüketicilerin giysi tercihleri ve giysi satın alma davranışlarına etki

eden faktörler bağlamında yapılmış ve çalışma sonucunda hem erkek hem de kız çocukların, giysinin fiziksel olarak vücuda uygunluğunu, modelini, kalitesini önemsediklerini ve giysilere ait beğeni düzeylerini açık bir şekilde belli ettiklerini, marka konusunda ısrarcı olmadıklarını ortaya koymuştur (Ercan, 2017). ABD’de elbise kumaş seçimi ve tasarımı alanında kolejde öğrenim gören kız öğrencilerin okul öncesi ve sonrası elbise kumaş tercihlerine yönelik bir çalışmada; katılımcıların elbise kumaş tercihlerinin yaşlarına göre farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir (Ruffolo, 1970). Güney Kore’de yaşayan yetişkin kadınların yaş düzeyleri ile hazır giyim tercihleri üzerine yapılan bir çalışmada, yaş büyüdükçe tüketicilerin daha esnek ürünler tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Seok, 2010). Pandemi döneminde de tüketicilerin yaşları satın alma davranışları üzerinde etkili olmuştur. Nitekim yapılan bir çalışmada Pandemi döneminde tüketicilerin yaşlarının satın alma davranışlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Jagannathan, 2020). COVID-19 döneminde kişilerin yaşları ile satın alma davranışları arasındaki etkileşime yönelik dönüşümlere de rastlanmıştır. Örneğin, yaşlı tüketiciler, teknolojinin sunduğu güvenliği memnuniyetle karşılayarak daha önce hiç düşünmedikleri çevrimiçi satın alma işlemlerine yönelmişler, eve teslimat hizmetinden yararlanmışlar, nakitsiz ödemenin güvenliğini ve faydalarını keşfetmişlerdir. Örneğin, Çin’de bir çevrimiçi perakendeci olan Miss Fresh, 40 yaşın üzerindeki kullanıcılarda %237’lik bir artış yaşandığını açıklamıştır (Pantano vd. 2020).

Meslek: Satın alma davranışları üzerinde etkili olan bir diğer faktör kişinin mesleğidir. Bu nedenle pazarlamacılar, ürün ve hizmetlerine ortalamanın üzerinde ilgi gösteren meslek gruplarını belirlemeye çalışırlar. Hatta bir şirket, belirli bir meslek grubunun ihtiyaç duyduğu ürünleri yapma konusunda uzmanlaşabilir (Kotler ve Armstrong, 2001). Pandemi döneminde de tüketicilerin meslekleri satın alma davranışları üzerinde etkili olmuştur. Nitekim yapılan bir çalışmada Pandemi döneminde tüketicilerin mesleklerinin satın alma davranışlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Jagannathan, 2020).

Ekonomik durum: Bir kişinin ekonomik durumu da satın alma davranışlarını ve ürün seçimini etkilemektedir. Nitekim yapılan bir çalışmada tüketiciler arasındaki fiyat bilinci seviyesinin satın alma kararlarını etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır (Gauzente & Roy 2012). Hindistan’da erkek kıyafetlerine ait satın alma davranışları üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmanın sonucunda, giysi satın alma davranışı ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Gelire duyarlı ürün pazarlamacıları; kişisel gelirdeki değişim, tasarruf seviyeleri ve faiz oranlarındaki eğilimleri izler. Ekonomik durgunluk dönemlerinde pazarlamacılar, ürünlerini yeniden tasarlamayı, yeniden konumlandırmayı ve yeniden fiyatlandırmayı bir alternatif olarak değerlendirebilirler. Bu kapsamda bazı pazarlamacılar, yüksek gelir düzeyine sahip tüketicileri hedefleyerek, buna uygun fiyatlar oluşturabilirler (Kotler ve Armstrong, 2001). Pandemi döneminde de tüketicilerin gelir seviyeleri satın alma davranışları üzerinde etkili olmuştur. Nitekim Hindistan özelinde

yapılan bir çalışmada Pandemi döneminde tüketicilerin gelir seviyelerinin satın alma davranışlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Jagannathan, 2020). Esasen fiyat duyarlılığı, tüketicilerin performans yargıları ve ürün kalitesi yargılarıyla ilgilidir. Fiyat duyarlılığı, tüketici güvenini, satın alma kararlarını ve yeniden satın alma niyetlerini olumlu yönde etkiler (Loureiro vd., 2020). Pandemi döneminde yaşanan panik stoklamaları, tüketicilerin fiyat hassasiyetlerinde de değişimlere sebep olmuştur. Şöyle ki; mevcut literatürde, fiyatın düşmesi durumunda satışların artacağına yönelik genel kabul gören bir anlayış söz konusudur. Bununla birlikte bazı ürün gruplarında (Örneğin lüks tüketim ürünlerinde) tersi bir durumun söz konusu olabilmekte ve yüksek fiyatlı ürünlere olan talep artabilmektedir. (Huang vd., 2017). Ayrıca acil durumlar da istisnai yaklaşımların söz konusu olduğu yapılan birçok çalışma ile ortaya konulmuştur. Bir sağlık krizi olarak nitelendirilebilecek olan Pandemi döneminde de benzer bir durum yaşanmış ve birçok tüketici belirli ürün kategorileri için %300'e varan fiyat artışlarını kabul etmişler ve ilgili ürünleri yüksek fiyatlarına rağmen satın almışlardır.

Yaşam tarzı: Aynı alt kültürden, sosyal sınıftan ve meslekten gelen insanlar oldukça farklı yaşam tarzlarına sahip olabilirler. Yaşam tarzı, bir kişinin psikografisinde ifade edildiği şekliyle yaşam kalıbıdır. Tüketicilerin başlıca aktivitelerini (iş, hobiler, alışveriş, spor, sosyal etkinlikler), ilgi alanlarını (yemek, moda, aile, eğlence) ve görüşlerini (kendileri, sosyal konular, iş, ürünler vb. hakkında) ölçmeyi içerir. Yaşam tarzı, fikirlerden daha fazlasını yakalar. Bir kişinin dünyadaki tüm davranış ve etkileşim modelini gösterir. Dikkatlice kullanıldığında, yaşam tarzı kavramı pazarlamacıların değişen tüketici değerlerini ve satın alma davranışını nasıl etkilediğini anlamalarına da yardımcı olabilir (Kotler ve Armstrong, 2001). Organize perakende satış noktalarından giyim satın alımını etkileyen faktörler üzerine yapılan bir araştırmada; tüketicilerin değişen moda tercihleriyle birlikte yaşam tarzlarında sık sık yaşanan değişimin, yeni perakende satış tekliflerinden beslendiği sonucuna ulaşılmıştır (Lahiri & Samanta, 2010). Yapılan bir diğer çalışmada ithal markalı ürünleri tercih eden tüketicilerin, yerli markalı kıyafetleri tercih edenlerden farklı, özgün bir yaşam tarzına sahip ve alışveriş yönelimli olma eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur (Wang vd., 2004:239). Başka bir çalışmada Lahiri & Samanta, (2010:73), tüketicilerin değişen moda tercihleriyle birlikte yaşam tarzlarında sık sık yaşanan değişimin, giysi satın alma davranışlarını da önemli ölçüde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Öğrenciler özelinde yapılan bir çalışmada giysi seçimlerinde göz önünde bulundurulmuş faktörlerin; ruh hali, kişisel tarz, rahat hissetme arzusu, ders sırasında sunum ve hava durumu vb. olduğu tespit edilmiştir (Barquet & Balam, 2015:6). Günümüzde yaşam tarzlarında yaşanan ve satın alma davranışları üzerinde önemli etkisi olan bir konu da yaşam tarzındaki hızlanmadır. Diğer bir ifadeyle hareketli yaşam tarzları tüketici davranışlarını da etkilemektedir. Ekonomik koşullar ve küresel rekabetin şirketleri küçülmeye zorlaması nedeniyle birçok kişi işlerini korumak için daha uzun saatler çalışmaya mecbur kalmıştır. Nitekim bir araştırmada,

katılımcıların yüzde 40'ı daha fazla para yerine ek boş zamanı tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Dahası, birçok insanın maddi eşyalara daha az, arkadaşları ve aileleri ile deneyimlere daha çok odaklandığı görülmüştür (Dolliver, 2004). Zaman baskısının tüketim üzerinde etkisine kısaca değinilecek olursa; Günümüzde mikrodalga fırınlar, tek noktadan alışveriş mağazaları, müşterinin bulunduğu noktaya verilen hizmet çeşitliliği vb. hızı önceleyen tercihlerde artış yaşandığı söylenebilir (Clow & Baack, 2018). Tüketicilerin normal dönemlerde gösterdikleri rutin satın alma davranışları, beklenmeyen, öngörülemeyen ya da olağandışı durumlarda farklı satın alma motivasyonlarına bağlı olarak farklılaşabilmektedir (Duygun & Şen, 2020). Nitekim tüketicilerin Pandemi döneminde yaşam tarzlarındaki değişim, satın alma davranışlarında da değişimlere sebep olmuştur. Örneğin sosyal mesafe, tüketici davranışlarını büyük ölçüde değiştirmiştir. Lokantaların, mevcut lokasyonlarında hizmet vermeye ara vermek zorunda kalmaları ev dışında tüketilen gıda miktarını azaltmış bu da insanların yemeklerini kendi evlerinde pişirmelerine yol açtığından perakende gıda satışlarında bir artış yaşanmıştır (Rude, 2020). Yaşanan bu değişimde şirketlerin Pandemi döneminde değişime uğrayan birtakım uygulamalarının da etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin; Unilever, Pandemi döneminde yaşanan tüketici davranışlarındaki değişim karşısında dış mekân reklamlarından tasarruf etmek için reklamlarını durdurmayı ve yeniden yapılandırmayı seçmiştir. Şirket ayrıca daha ucuz alternatifler aramaya başlamış ve tüketici davranışında beklenen kalıcı değişikliklere hazırlanmıştır. Unilever ayrıca tüketicilerin Pandemi sırasında ve sonrasında daha uzun süre evde kalması beklendiğinden, evde yemek pişirme ve ev eşyaları ile temizlik harcamalarında artış yaşanacağı düşüncesinden hareketle bu yöndeki çalışmalarını artırmıştır (Parson & Vancic, 2020). Diğer yandan Pandemi döneminde insanların yaşam tarzlarındaki değişimin bir göstergesi de evlerinde geçirdikleri zamanın artmasıdır. Bu kişiler ev bazlı hobilerinin ve boş zaman aktivitelerinin yanı sıra evlerinin bakım ve tadilatı ile uğraşmış ve bu kapsamda yapı marketlerde daha fazla vakit geçirmişler ve daha fazla para harcamışlardır (Duygun & Şen, 2020). Çünkü yaşam biçimleri değiştikçe birincil ihtiyaçlar ve gereksinimler eskisinden farklılaşmaktadır (Aydınlioğlu & Tamer Gencer, 2020). Nitekim insanlar, fizyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra güvenlik harcamalarına daha fazla kaynak ayırmışlardır. Örneğin ABD'de Covid 19 döneminde silah satışları %85 oranında artmıştır (Duygun & Şen, 2020). Pandemi döneminde, uzaktan çalışma ve uzaktan eğitimin yaygınlaşması da yaşam tarzlarında değişimleri beraberinde getirmiştir. Evinden çalışanların sayısının artmasıyla birlikte müstakil ev kiralamalarında %25 lere varan artışlar yaşanmıştır (Duygun & Şen, 2020). Yapılan bir başka çalışmada ise; Pandemi sürecinde tüketicilerin temel ihtiyaçlara yöneldikleri, çevrimiçi alışverişin arttığı ve dijital platformların daha fazla kullanıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Çakıroğlu vd., 2020). Pandemi döneminde tüketicilerin yaşam tarzlarının satın alma davranışları üzerinde etkili olduğuna yönelik bir diğer çalışma ise kişilerin çalışma şekillerindeki farklılıklara yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. İlgili çalışmaya göre;

evden çalışan kişiler vardiyalı veya düzenli aralıklarla çalışan diğer kişilere oranla daha fazla çevrimiçi satın alma yapmaktadır. Dolayısıyla, çalışılan işin doğası da satın alma davranışındaki farklılaşmaya neden olabilmektedir (Jagannathan, 2020).

Kişilik ve benlik kavramı: Kişilik: zamanın insanlara biyolojik ve sosyal özellikler olarak yüklediği ve belirli bir zaman içerisinde de sürekliliğini muhafaza eden, psikolojik davranış özelliklerine ait eğilimler bütünüdür. Kişiliklere ait bu farklılıklar, doğal olarak satın alma davranışında da kendini göstermektedir. Nitekim Kumar vd. (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışmada; benzersiz olma noktasında hassasiyet gösteren kişilerdeki benlik duygusunun bu kişilerin giysi satın alma tercihlerinde de kendini gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. İngiltere’de yapılan bir çalışmada, gençlerin yaptıkları kıyafet seçimlerinde kendi benlik kavramlarına sıkı sıkıya bağlı oldukları ve kıyafet seçimlerini hem kendilerini ifade etmenin bir yolu olarak hem de karşılaştıkları insanlarla ilgili bir değerlendirmede bulunmak için bir araç olarak gördükleri sonuçlarına ulaşılmıştır (Piacentini & Mailer, 2004:251). Kwon (1991), tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda ise özellikle kendileri hakkında olumsuz bir düşünceye sahip olan kişilerde doğru giysi seçimlerinin kişinin benlik kavramını güçlendirmek için kullanılabileceği görülmüştür. Kişilik üç ana kısma ayrılır: bunlardan; karakter, kişiliğin sosyal ve ahlaki yönünü; mizaç, bireyin duygusal yönünü ve yetenek ise bireyin zihinsel ve bedensel yönünü temsil eder (Altunışık, 2015). Kişilik genellikle kendine güven, egemenlik, sosyallik, özerklik, savunmacılık, uyum sağlama ve saldırganlık gibi özellikler açısından tanımlanır (Kotler ve Armstrong, 2001). Diğer yandan insan, kendi benliğinin farkına varan, yani benlik bilincine sahip bir varlıktır. Kendi kişiliği hakkındaki bilgisi ve tutumları “benlik” veya “ben” denilen kavramın ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Altunışık, 2015). Kişilik, belirli ürün veya marka tercihleri için tüketici davranışını analiz etmede faydalı olabilir. Örneğin, kahve pazarlamacıları, yoğun kahve içenlerin sosyallik konusunda yüksek olma eğiliminde olduğunu keşfettiler. Starbucks ve diğer kafeler, insanların dumanı üstünde bir fincan kahve eşliğinde dinlenip sosyalleşebilecekleri ortamlar yaratır. Buradaki fikir, markaların da kişilikleri olduğu ve tüketicilerin muhtemelen kendileriyle eşleşen kişilikleri olan markaları seçmeleridir. Marka kişiliği, belirli bir markaya atfedilebilecek insan özelliklerinin belirli bir karışımıdır (Kotler ve Armstrong, 2001). Aaker (1997) beş marka kişilik özelliği belirlemiştir. Bunlar: (1) Samimiyet (gerçekçi, dürüst, yararlı ve neşeli); (2) Heyecan (cüretkâr, cesur, yaratıcı ve aktüel); (3) Yetenek (güvenilir, zeki ve başarılı); (4) Sofistike (üst sınıf ve çekici); (5) Sağlık (açık havada yapılan sporlara düşkün ve dayanıklı). Aaker (1997) ayrıca bir dizi tanınmış markanın belirli bir özellikte güçlü bir şekilde ilişkilendirilme eğiliminde olduğunu vurgulamıştır; Levi’s “dayanıklılık”, MTV “heyecan”, CNN “yetenek” ve Campbell “samimiyet” ile. Bu nedenle, bu markalar aynı kişilik özelliklerine sahip kişileri çekecektir. Birçok pazarlamacı, kişiliğe ilişkin bir kavram kullanır; bu kavram benlik kavramıdır. Diğer bir ifadeyle kişinin kendisini tanımasıdır. Benlik

kavramının temel önermesi, insanların sahip olduğu varlıkların kendi kimliklerine katkıda bulunması ve bunları yansıtmasıdır. Bu nedenle, tüketici davranışını anlamak için, pazarlamacı ilk önce tüketicinin benlik kavramı ile sahipliği arasındaki ilişkiyi anlamalıdır (Stevenson, 2006). Sonuç olarak şirketler, toplam pazarın alt kümeleri veya segmentleri olan bir veya daha fazla hedef pazar seçmeli ve ardından doğrudan bu tüketicilere hitap etmelidir. Birçok şirket, toplam pazarın çok geniş bir kesimine hitap etmeye çalışırken zorluk yaşamıştır. Çünkü bunu yapmak hedef pazarlardan herhangi birini tatmin edememeye neden olacak bu da zayıf finansal performansa ve genellikle başarısızlığa yol açacaktır. Unutulmamalıdır ki tüm insanlar için her şey olmaya çalışanlar genellikle başarısız olur (Reid & Bojanic, 2009). Kişilik ve benlik kavramı ile satın alma davranışları arasındaki ilişkiye bir örnek vermek gerekirse Pakistan’da yaşayan kadınların satın alma davranışları üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada; benlik kavramının, kadınların satın alma davranışları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Zeb vd., 2011). Pandemi döneminde tüketicilerin satın alma davranışlarında kişilik ve benlik farklılıklarından kaynaklanan farklılaşmalara rastlanmıştır. Nitekim Pandemi döneminde İngiliz tüketiciler üzerinde yapılan bir çalışmada dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Şöyle ki yapılan çalışmada; tüketicilerin satın alma ve tüketim uygulamalarının iradeleriyle güçlü bir şekilde bağlantılı olduğu, tüketicilerin iradelerinin onların alışveriş davranışlarında değişimlere neden olduğu ve son olarak bu tüketicilerin sağlıksız atıştırmalıklar ve alkol tüketimi üzerinde daha az irade gösterebildikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Çalışmanın bir diğer sonucu Pandemi döneminin tercih edilen mağaza formatı, alışveriş türü ve atıştırmalık ve alkol tüketimi dahil olmak üzere tüketim pratiklerinde değişimlere yol açmış olmasıdır (Gordon-Wilson, 2021).

Psikolojik Faktörler

Bir görüşe göre insanlar satın alma davranışlarıyla ilişkili olarak iki ana boyuta ve sekiz farklı gruba ayrılır: Boyutlardan ilki “birincil motivasyon” ve ikincisi ise “kaynaklar”dır. Birincil motivasyonlar idealleri, başarıyı ve kendini ifade etmeyi içerir. Diğer yandan bir kişinin mal ve hizmetleri tüketme eğilimi; yaşın, gelirin ve eğitimin ötesine geçer. Bu noktada enerji, kendine güven, entelektüelizm, yenilikçilik, dürtüsellik, liderlik ve gösteriş kritik bir rol oynar. Bu psikolojik özellikler bir bireyin kaynaklarını belirler (Strategic Business Insights, 2020). Diğer bir yaklaşıma göre ise bir kişinin satın alma tercihleri dört ana psikolojik faktörden etkilenir: güdü, algı, öğrenme, inanç ve tutumlar.

Güdü: Kişiyi ihtiyacın tatminini aramaya yönlendiren kişinin içsel durumudur (Altunışık, 2015). Motivasyon ne kadar yüksekse, dış araştırmaya o kadar çok zaman harcanır. Motivasyon: “İlgi seviyesi”, “Bilişsel gereksinim” ve “Alışveriş hevesi” ile belirlenir. İlgi seviyeleri yüksek olduğunda bireyler bilgi aramak için daha fazla motivasyon yaşarlar. İlgi, kullanılan uyarının, tüketicinin istekleri, ihtiyaçları veya değerleri ile ne ölçüde ilgili olduğunu özetler. Yüksek biliş ihtiyacı olan insanlar daha fazla bilgi toplar ve daha derinlemesine araştırma yapar. Arama aynı zamanda

bir kişinin alışveriş yapma hevesine de bağlıdır. Çünkü alışveriş yapmaktan hoşlanan müşteriler, mal ve hizmetler için daha derinlemesine araştırma yapar (Clow & Baack, 2018). Genel bir değerlendirmede bulunulacak olursa; ihtiyaçlar motivasyona yol açar, bu da davranışsal niyetlerin oluşmasına sebebiyet verir. Bunun sonucunda gözlemlenebilir davranışlar ortaya çıkar. Davranışlar neticesinde oluşan geri bildirim, tüketicinin motivasyonunu etkiler ve değiştirebilir. Örneğin tüketiciler belirli bir restorana gittikten sonra, yemek tatmin ediciyse ve önceki beklentileri karşıladıysa, geri bildirim olumlu olacaktır ve tüketici muhtemelen bu belirli restorana dönmeyi planlayacaktır. Tersisi durumda ise bu restorana geri dönmeyecektir. Sonuç olarak başarılı bir pazarlamanın tüketicilerin beklentilerini doğru bir şekilde belirlemek ve sonra bu beklentileri karşılamak hatta aşmakla ilgili olduğu unutulmamalıdır (Reid & Bojanic, 2009). Tüketicilere verilen uyarıların etkilerine yönelik çalışmalara örnek vermek gerekirse; ABD’de çocukların giyim tercihleri üzerinde altı uyarının (Renk, parlaklık, canlılık, desen, stil ve doku) etkisinin belirlenmesine yönelik bir çalışmanın sonucunda; bu uyarıların çocukların giyim tercihlerinde farklılıklara yol açtığı görülmüştür (Hunt, 1959). Tüketici satın alma davranışları ve bu satın alma davranışını doğuran öncül güdüler Pandemi krizi sırasında değişmiştir. Dolayısıyla Pandeminin oluşturduğu krizi çevreleyen koşullar ve bu koşulların zararlarını ortadan kaldırmak için alınan önlemler, bireylerin satın alma biçimlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Nitekim yapılan bir çalışmada kendine has özellikleri olan Pandeminin, tüketicilerin satın alma kararlarını doğuran güdüleri üzerindeki etkisinin temel ihtiyaç ürünlerde farklı, diğer ürün gruplarında farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili çalışmanın ampirik sonuçları, ihtiyaç duyulan ürün gruplarında satın alma kararlarını doğuran güdülerin temel malların satın alınmasıyla pozitif bağlantılı olduğunu, diğer satın alma kategorileri ile olan ilişkisinin ise negatif olduğunu kanıtlamıştır. Örneğin tüketiciler, diğer ürün kategorilerine kıyasla daha yüksek maliyetinin bulunması ve karantina önlemlerinin süresine ilişkin yaşanan belirsizlik nedeniyle elektronik ürünler satın alma noktasında isteksiz davranmışlardır (Vázquez-Martínez vd., 2021).

Algılama: Tüketiciler her gün binlerce uyarana maruz kalmaktadır. Bu uyarılardan bazıları bir düşünce sürecinin sonunda bilinçli olarak alınırken diğerleri basitçe görmezden gelinir. Algı, uyarıların tanındığı, alındığı ve yorumlandığı süreçtir. Her tüketici, dünyayı farklı bir şekilde algılar. Algılar tutumlarda kendini gösterir (Reid & Bojanic, 2009). Konunun mevcut Pandemi koşullarında değerlendirilmesi durumunda, yaşanan belirsizliğin tüketicilerin kaygılarını artırdığını, bazı ürünleri temin edememe korkusuna neden olduğunu ve buna bağlı gelişen ihtiyaç duygusunun bu kişilerde panik satın alma davranışını doğuran sürü davranışına sebebiyet verdiğini söylemek mümkündür. Nitekim Pandeminin ilk aşamalarında tüketici satın alma davranışları incelendiğinde panik satın alma davranışının hakim olduğu gözlenmiştir. Gerek sosyal medya ve gerekse geleneksel medya

mecralarında yapılan paylaşımlar ve bilgilendirmeler bu durumu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu kapsamda özellikle el dezenfektanı ve temizlik malzemelerinin pek çok satıcıda yok satması insanların kaygılarını daha da artırmıştır (Clemens vd., 2020). Görüleceği üzere tüketicilerin maruz kaldığı bu kaygılar, onların satın alma yaklaşımlarına yönelik algılarını da etkilemiş ve panik satın alma davranışı sergilemelerine sebebiyet vermiştir. Nitekim panik satın alma davranışlarına yönelik literatür incelendiğinde panik satın alma davranışına yol açan önemli etkenlerden birinin de tüketici algıları olduğu görülecektir. Yuen ve arkadaşlarına (2020) göre Pandemi sürecinde panik satın almaya neden olan dört temel faktör söz konusudur: Bunlar; algı, bilinmeyenden korkma, başa çıkma davranışı ve sosyal psikolojidir. Tüketiciler bir hastalığa yakalanma riskini yüksek olarak algıladıklarında, bir ürünü temin noktasında sıkıntı yaşayacaklarını düşündüklerinde ya da belirli bir davranış veya satın alma işlemini gerçekleştirmemekten pişmanlık duyabileceklerine inandıklarında, algıladıkları riskleri en aza indirmek için başta panik satın alma davranışı olmak üzere kendini koruyucu girişimlerde bulunurlar (Yoon vd., 2018). Yaşanan bu kriz ve buna bağlı oluşan panik, insanların kendilerini tecrit etmelerine de neden olmuştur. Satın alma davranışlarına yönelik değişimde bu yaşananların etkisi de büyük olmuştur. Örneğin Laato vd. (2020) tarafından yapılan bir çalışma, kendini tecrit etme niyeti ile olağandışı satın alma niyeti arasında açık bir ilişki olduğunu göstermiştir. Çalışmada ayrıca hem kendini tecrit etme niyeti hem de olağandışı satın alma niyetinin ardında yatan etkenlerin; Siberkondri ve algılanan vahamet olduğu görülmüştür. Sehgal vd., (2021) gıda ürünlerinin alışverişinde yer alan ana riskin, bireylerle yakın temas nedeniyle insandan insana virüs bulaşması olduğunu, bir süpermarkette veya perakende mağazasındaki fatura sayaçları, sepetler, arabalar, raflar ve takas makineleri gibi tüm tüketicilerin karşılaştığı temas noktalarının yaygın olarak bulunduğunu, bunların da virüs partiküllerinin yayılma olasılığı artırdığını vurgulamışlardır. ABD’de anlık satın alma davranışının öncüllerinin ve bunun vatandaşların satın alma kalıpları üzerindeki etkisinin incelendiği bir çalışmada; sokağa çıkma yasağı korkusu ve panik satın alma yöneliminin ABD nüfusunun satın alma davranışı üzerindeki temel etkenler olduğunu göstermiştir. Ayrıca “anlık satın alma davranışı”, “satın alma faaliyetini kimin yapacağı”, “raflardaki temel ürünlerin azlığı”, “sınırlı temel mal temini”, “ABD teşvik kontrolleri”, “korku” ve son olarak “sosyal medyada yer bulan sahte haberler” in de tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde etkili oldukları görülmüştür (Ahmed vd., 2020). Tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde etkili olan bir diğer kavram da ürün ve hizmetlere yönelik kalite algısıdır. Zeithaml’a (1988) göre algılanan kalite, tüketicilerin bir ürünün mükemmellik veya üstünlük derecesine ilişkin değer yargılarıdır. Bu yaklaşıma göre algılanan kalite bireysel tutumlarla yakından bağlantılı soyut bir kavramdır. Dolayısıyla algılanan kalite nesnel veya reel kaliteden farklıdır. Diğer bir ifadeyle algılanan kalite bir ürünün belirli bir özelliğinin ötesinde daha soyut bir kavram olup hem bütünsel bir değerlendirmedir hem de tüketicinin kendi iç

dünyasına dair yargısıdır (Rosillo-Díaz vd., 2019). Sonuç olarak tüketicilerin kalite algıları, satın alma tercihlerin önemli ve olumlu bir etkiye sahiptir (Choi & Kim, 2013; Wu & Chen, 2014; Ariffin vd., 2016). Tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde bu denli önemli bir etkiye sahip olan tüketici algıları, Pandemi döneminde de etkisini göstermiştir. Örneğin; yapılan bir çalışmada Pandemi döneminde özellikle gıda ve temizlik ürünleri söz konusu olduğunda tüketicilerin risksiz ve en yüksek kaliteye sahip ürünleri tercih ettikleri ve bu ürünler için daha yüksek fiyat ödemeye istekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Nielsen, 2020). Walia vd. (2020) tarafından gerçekleştirilen başka çalışmanın sonuçları da marka bilinci, algılanan ürün kalitesi, fiyat duyarlılığı ve ürün bulunabilirliğinin tüketicilerin yeşil ürünlere yönelik satın alma niyeti üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermiştir. Irawan vd., (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırma, E-Hizmet Kalitesi ve Fiyatının kısmen ve eş zamanlı olarak Satın Alma Niyeti üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Diğer yandan Pandemi döneminde alınan tedbirlerin tüketicilerce kabulünde de farklılıklara rastlanmış olup bu tedbirler tüketicilerce farklı şekillerde algılanmıştır. Tüketici algılarına yönelik bu tür farklılaşmalar tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde de etkili olmuştur. Örneğin bu önlemler arasında yer alan sosyal mesafe, bazı tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde olumsuz bir algının gelişmesine ve alışveriş için farklı kanallara yönelmelerine yol açmıştır. Nitekim salgının yayılmasını önlemede önemli bir işlev görmesine rağmen bazı tüketiciler sosyal mesafeyi yaşantılarını olumsuz yönde etkileyen bir sosyal dışlanma biçimi olarak algılamışlardır. Bu nedenle Pandemi sosyal izolasyonunun; anksiyete, depresyon ve stres oluşturduğuna dair endişeler söz konusudur (Holmes vd., 2020). Sonuç olarak Pandemi döneminde de tüketiciler salgın sürecini tahmin edemediklerinden kaygı düzeyleri artmış ve bu belirsizlik onların rutin satın alma davranışlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu belirsizlik algısı tüketicileri durumun üstesinden gelmeye çalışacak şekilde hareket etmeye yönlendirmiştir (Omar vd., 2021).

Öğrenme: Bir bireyin deneyiminden kaynaklanan davranışındaki değişikliklerdir (Kotler ve Armstrong, 2001). Daha geniş bir yaklaşımla öğrenme; bireyin deneyimlerinin bir sonucu olarak davranışın değişmesi veya yaşanan deneyimin bir sonraki davranışa etkisi olarak tanımlanmıştır. Diğer bir ifadeyle öğrenme kısaca bir davranıştaki kalıcı değişimdir. Bireylerin öğrenmesinde içsel anlamda en etkili motivasyon unsurunun merak duygusu olduğu söylenebilir. Pazarlama bakış açısıyla öğrenme ise: tüketicilerin gelecekteki satın alma davranışlarına yön veren bilgi ve deneyimleri elde etme süreci olarak tanımlanmıştır (Altunışık, 2015). Öğrenmenin tanımında geçen deneyim aynı zamanda tüketici davranışı üzerinde önemli bir iç etkidir. Bireyler, belirli bir restoranda ilk kez yemek yemek gibi yeni durumlarla karşılaştıklarında, algılarını gelecekteki kararları etkileyen bir deneyim çerçevesine entegre ederler (Reid & Bojanic, 2009). Sonuç olarak alıcılar satın alma davranışlarında öğrenmeye dayalı değişim gösterebilirler. Örneğin;

ABD’de yapılan bir çalışmada; Ders içerikleri nedeniyle üniversiteli kızların elbise kumaş tercihlerinde değişimlerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ruffolo, 1970). Diğer yandan tüketiciler yaşadıkları kriz hakkında yeterince bilgi edinemezler ve rahatlatıcı, güvenlik sağlayan veya stresi azaltan bilgiye ulaşamazlarsa yaşanan bu bilinmezlik panik satın alma davranışlarına yansiyacaktır. Tüketicilerin tehlike hissettikleri kriz durumlarında yöneldikleri stoklama davranışı genellikle eksik bilgiden kaynaklanmaktadır. Belirsizlik durumlarında endişeye kapılan tüketiciler genellikle büyük miktarlarda ürün alımına yönelirler. Böylesi panik satın alma durumlarında tüketiciler gereğinden fazla mal satın alma eğiliminde olduklarından, bu durum arz ve talep arasındaki dengeyi bozar, bu da piyasada mal kıtlığı ve fiyat artışlarına sebebiyet verir (Rosita, 2020). Pandemi döneminde gerek geleneksel medya ve gerekse sosyal medyada yer alan uzman görüşleri, tüketicilerde ciddi bir bilinçlenmeye neden olmuş, elde edilen bu bilgiler neticesinde satın alma davranışlarında da önemli değişimler yaşanmıştır. Örneğin, COVID-19 salgınının yayılmasını engelleyen tüketim malzemelerinin satışında ciddi artışlar yaşanmıştır. Bunun temel nedeni, tüketicilerin virüsten zarar görmeme adına öğrendiklerini uygulamalarıdır. Bu kapsamda İtalya’daki perakende mağazaları ve eczanelerde birkaç gün içerisinde el dezenfektanları ve cerrahi maskeler tükenmiş, İngiltere’de tuvalet kâğıdı stokları büyük ölçüde erimiştir. Aynı süreçte tüketiciler, yoka düşme ve tedarikinde problemler yaşanması düşüncesinden hareketle makarna, konserve vb. bazı hazır gıda ürünlerini de yoğun bir şekilde satın alma yöneliminde olmuşlardır (Pantano vd., 2020). Pandemi öncesinde çok daha sınırlı bir düzeyde olan çevrimiçi alışverişin Pandemi döneminde büyük oranlarda artması da tüketicilerin bu alışveriş şeklini öğrenmeleri ve tercih etmeleri sonucunda gerçekleşmiştir. Hem salgının yayılımına yönelik endişeler hem de mağazalara erişimde yaşanan sorunlar tüketicileri başta çevrimiçi alışverişler olmak üzere farklı dağıtım kanallarına yöneltmiştir. Her ne kadar çevrimiçi market alışveriş hacmi son on yılda (Harris vd., 2017:419) istikrarlı bir büyüme göstermişse de Pandemi döneminde bu alışveriş türünde adeta bir patlama yaşamıştır. Örneğin Kanada’da Pandemi öncesi gıda maddelerinin %1,5’i internet üzerinden satılırken, sürecin ardından bu oran Mart ayının üçüncü haftası itibarı ile %9’a yükselmiştir (Richards & Rickard, 2020). İnce & Tor Kadioğlu (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonuçları da salgın durumunda tüketicilerin daha fazla online satın aldığını ve bazı perakende ürünlere daha fazla rağbet ettiğini göstermiştir. Görüldüğü üzere Pandemi sürecinde katılımcıların İnternet üzerinden alışveriş yapma sıklığında önemli artış yaşanmıştır. Bu artışın sonucunda mobil uygulama kullanımının da arttığı (%66,1) görülmektedir. Tüketiciler bu Pandemi sürecinde alışveriş yapmak ve herhangi bir şey satın almak için mobil uygulamaları kullanma eğiliminde olmuşlardır. Nitekim Pandemi sürecinde en sık tercih edilen satın alma kategorisi, temel gıda ürünleri (yiyecek-içecek) olmuştur (%76,6). (Aydınlioğlu & Tamer Gencer, 2020). Pandemi döneminde satın alma davranışlarına ilişkin bir diğer dönüşüm de ödeme türü

seçimi ve güvenli ödeme tercihlerinde yaşanmıştır. Pandemi ile birlikte mağazalar ve restoranlar kapatılmış, teslimatlar ve diğer hizmetler “temassız” ödemelere taşınmış ve küçük ürünlerin maliyetini karşılamak için fatura ve madeni para kullanımı neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır (Aydınlioğlu & Tamer Gencer, 2020). Kanada’da yapılan bir çalışmada Pandemi döneminde alışverişlerinin yalnızca %3’ünün nakitle gerçekleştiği, çekle yapılan ödemelerin bir miktar artarak yüzde 12’ye çıktığı, banka kart kullanımının bir miktar düştüğü (%34’ten %31’e), en büyük değişikliğin ise kredi kartı kullanımında olduğu tespit edilmiştir. (Kredi kartı her dört alışverişten birinde kullanılırken bu oran %50’ye yükselmiştir.) Aynı çalışma katılımcıların yarıdan fazlasının (%58) 2030’dan önce bir şeyler satın almak için iris taramaları, parmak izleri veya avuç içi tanıma kullanılacağına inandıklarını ortaya koymuştur (Canseco, 2020).

İnanç: Bir kişinin bir şey hakkında sahip olduğu açıklayıcı bir düşüncedir (Kotler ve Armstrong, 2001). Çoğu zaman, kişi önce bir fikir veya nesne hakkında bir anlayış geliştirir. Pazarlama söz konusu olduğunda, bu anlayış malın veya hizmetin faydalarına odaklanır. Ürünle ilgili düşünceler, reklamları izlerken veya okurken ortaya çıkar. Diğer düşünceler, internet, sosyal medya veya bir arkadaşın tavsiyesi gibi diğer kaynaklardan gelen bilgilere maruz kalmaktan kaynaklanabilir. Sonunda, bu fikirler tüketicinin belirli bir ürün hakkında sahip olduğu inançlara dönüşür (Clow & Baack, 2018). COVID-19 döneminde bazı markalara ait ürünlere yönelik yoğun talep, ilgili markaların stoklarının erimesine ve ürün bulunurluğu sorunu yaşamalarına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle alıcısı oldukları markaya ulaşamayan tüketiciler farklı markalara yönelmişler ve zamanla bu yeni markanın tüketicilerine dönüşmüşlerdir. Diğer bir ifadeyle tüketicilerin eski markaya ulaşamayacaklarına yönelik inançları onları yeni markaların tüketicisi haline getirmiştir (Pantano vd. 2020). Tüketicilerin kişisel temizlik malzemeleri başta olmak üzere bazı ürün gruplarına bu denli yüksek fiyat ödemelerinin ardında yatan unsur da ilgili ürün gruplarının bulaşı engelleyeceğine dair inançları olmuştur. Bulaş riski nedeniyle bazı ürün gruplarında fiyat hassasiyetleri azalmışsa da ürün fiyatlarının Pandemi dönemlerinde tüketicilerin satın alma kararlarında en önemli unsurlardan biri olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Nitekim yapılan bir çalışmada; Pandemi döneminde fiyatın ve personelin, kontrol edilmesi gereken en önemli unsurlardan olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tyagi & Pabalkar, 2021) Benzer bir çalışmada Grashuis vd. (2020) Pandemi döneminde tüketicilerin satın alma davranışlarını şekillendiren en önemli değişkenin fiyat olduğunu ortaya koymuşlardır. Yine benzer bir çalışmada Pandemi döneminde müşterilerin satın alma kararı vermelerinde, onlara sunulan çevrimiçi alışveriş ve elektronik ödeme yöntemleri vasıtasıyla sunulan fiyat tercihlerinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Hashem, 2020).

Tutum: Bir kişinin bir nesneye veya fikre yönelik nispeten tutarlı değerlendirmeleri, duyguları ve eğilimleridir (Kotler ve Armstrong, 2001). Diğer bir ifadeyle tutumlar, tutarlı bir şekilde olumlu veya olumsuz bir şekilde hareket etme konusunda öğrenilmiş

yatkınlıklardır. Bireysel tüketicinin zihninde, algılar ve ortaya çıkan tutumlar doğru ve geçerlidir. Bireylerin zaman içinde geliştirdiği algı ve bunun sonucunda ortaya çıkan tutumları değiştirmek çok zordur (Reid & Bojanic, 2009). Nitekim Pakistan'da yaşayan kadınların satın alma davranışları üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada; marka tutumunun, kadınların satın alma davranışları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Zeb vd., 2011). Tutumun; bilişsel (bireyin bir şey hakkında sahip olduğu bilgi, düşünce ve inançlar bütünüdür) duygusal (bireyin duygu ve hislerinin bileşkesidir) ve davranışsal (bir şeye karşı bireyin vereceği tepki eğilimidir) olmak üzere üç boyutu olduğu söylenebilir (Altunışık, 2015:110). Pandemi döneminde de tüketicilerin satın alma davranışlarına yönelik tutumlarında bazı değişimler gözlenmiştir. Bunun çeşitli sebepleri söz konusudur. Örneğin mevcut literatürün incelenmesi ile de görüleceği üzere algılanan ürün kıtlığı her dönemde tüketici tercihlerini önemli ölçüde etkilemiştir (Hamilton vd., 2019). Benzer gelişmeler Pandemi döneminde de yaşanmıştır. Nitekim Pandemi dönemi için yapılan bir çalışmada, tüketicilerin bu dönemde hem ürün kıtlığı hem de kaynak kıtlığının bulunduğuna yönelik algıları nedeniyle mevcut tutumlarında değişimlerin yaşandığı gözlenmiştir (Hamilton, 2020). Bununla bağlantılı olarak Pandemi döneminde stok yapmaya ilişkin tüketici tutumlarında da değişimler yaşanmıştır. Şöyle ki; acil olmayan zamanlarda market ürünlerinin stoklanması nadiren söz konusu olmaktadır. Acil durumlarda bu tür stoklara sık sık maruz kalmanın bir sonucu olarak, tüketiciler beklenmedik şekillerde tepki verebilir ve bu reaksiyonlar acil durumdan sonra bile potansiyel olarak devam edebilir (Pizzi ve Scarpi, 2013). Sonuç olarak Pandemi döneminde tüketicilerin, gıda ve hijyen maddeleri başta olmak üzere bazı ürün gruplarında stok yapma eğilimlerinde artış yaşanmıştır (Baker vd., 2020; Long & Khoi, 2020; Gerhold, 2020; Shahidi, 2020; Ellison vd., 2021). Pandemi sürecinde tüketici tutumlarındaki değişime yönelik bir diğer gelişme de uzun ömürlü gıdaların (dondurulmuş, konserve vb) tercihine yönelik eğilimdir (Richards & Rickard, 2020). ABD de hükümet tarafından yapılan destek ödemelerinin ülke vatandaşlarının gıda alışverişlerine etkisinin araştırıldığı bir çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır; Hükümetin desteğinden yararlanan katılımcılar, diğer kategorilere kıyasla konserve yiyecekler, kuru gıdalar (örneğin pirinç, makarna, fasulye) ve atıştırmalık yiyecekler vb. dayanıklı gıda grubu ürün alımlarını büyük oranda artırmışlardır (%46). Buna karşın gıda ürün grubunda satın alımındaki en büyük düşüş ise hazır gıdalarda (%31) ve et (%26) grubu ürünlerde yaşanmıştır (Lai vd., 2020). Tüketici satın alma davranışlarındaki diğer önemli değişimler ise; bakkal niteliğindeki küçük mağazalar yerine büyük marketlerden alışveriş yapılmasının tercih edilmesi, restoranda oturup yemek yerine paket servis alımlarının artması ve eve teslim alımların artmasıdır. Nitekim yapılan bir çalışmada; ABD'de Pandemi döneminde marketlerden yapılan harcamaların %42, paket servis alımlarının %34 ve eve teslim alımlarının %31 oranında arttığı tespit edilmiştir.

Buna karşın bakkallardan (%42) ve fastfoodlardan (%51) yapılan alışverişlerde önemli bir düşüş söz konusudur (Lai vd., 2020).

SONUÇ

COVID 19 Pandemi süreci halen devam etmektedir. Türkiye bu salgından mustarip ülkelerden biridir. Yaşanan iki dalganın ardından, 29 Nisan 2021–17 Mayıs 2021 tarihleri arasında tam kapanma uygulaması hayata geçirilmiştir. Yaklaşık 125 milyon doz aşı uygulanmasına rağmen günlük vaka sayıları halen 15-20 bin bandında devam etmektedir. Türkiye genelinde Covid-19'un patlak vermesinden bu yana tüketicilerin satın alma davranışlarında da birçok değişiklik gözlemlenmiştir. Dışarı çıkma kısıtlamaları sonucunda tüketiciler evde kalmak zorunda kalmışlar ve günlük işlerini, alışverişlerini, ödemelerini vs. evlerinde internet üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Yaşanan tüm bu gelişmeler tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarını ve satın alma davranışlarını da doğal olarak değiştirmiştir. Nitekim yapılan bir çalışmada Pandemi döneminde alışveriş alışkanlıklarının değiştiğini söyleyen katılımcı oranı %70.4 olarak gerçekleşmiştir (Aydınlioğlu & Tamer Gencer, 2020). Bu nedenle Pandemi döneminde tüketici satın alma davranışlarındaki değişim üzerinde hangi unsurların etkili olduğunun belirlenmesi ve bu alanda verimliliği artıran faaliyetlerde bulunulması önem arz etmektedir.

Dünya genelinde yapılan çalışmalardan da görüleceği üzere Pandemi döneminde tüketicilerin satın alma faaliyetlerinde önemli değişimler söz konusu olmuştur. Bunlardan en dikkat çekenlerinden bazıları; Kişisel temizlik ürünlerin satışındaki artış, sürü davranış psikolojisinin ve tedarik zincirlerindeki aksamaların oluşturduğu tedirginlikle bazı ürün gruplarında stok yapma eğilimi, çevrimiçi satışlarda büyük artışların yaşanması, ödeme türlerindeki değişimler ve bununla bağlantılı olarak kredi kartı ödemelerinin ve temassız ödemelerinin tercih edilmesi, paket servis alımlarının ve eve teslim satın alma faaliyetlerinin artması, mobil işlemlerin yaygınlaşması ve her geçen gün daha fazla tercih edilmesi, evde geçirilen zamanın artması ve bununla ilintili olarak evlerin bakım ve tadilatına yönelik maliyetlerin oluşması, panik satın alma davranışlarının artması, özellikle Pandeminin ilk dönemlerinde az bulunan ve bulaşı önleme potansiyeli olan temizlik malzemelerinde fiyat hassasiyeti gözetilmeksizin yapılan alımlar, dışarıda yemek yeme alışkanlıklarında azalmaların yaşanması, uzun ömürlü gıda maddelerinin (dondurulmuş, konserve vb) satışlarında büyük artışların yaşanması vb. saymak mümkündür. Yapılan çalışmada satın alma davranışlarında gözlemlenen tüm bu değişimler “Tüketici Satın Alma Davranışını Etkileyen Faktörler” bağlamında ele alınmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Yoğun aşılamaya bağlı olarak 2022 yılı sonuna doğru virüsün insanlar üzerindeki etkisinin azalması beklenmektedir. Bu da satın alma kararlarında virüsün etkisini azaltacak ve eski rutine dönme süreci hızlanacaktır. Dolayısıyla faydacı tüketim oransal olarak azalacak ve yerini zamanla hazcı tüketime bırakacaktır. Diğer yandan Pandeminin tüketici davranışları üzerindeki etkisi öylesine büyük olmuştur

ki Pandemi ortadan kalksa dahi, kalıcı olarak değişecek tüketici davranışlarından söz etmek mümkündür. Örneğin tüketiciler, sonraki süreçlerde de kalabalık ortamlara girmekten kaçınacaklar, evlerinde daha fazla vakit geçirecekler, temizlik ürün tüketimlerine yönelik daha fazla hassasiyet gösterecekler, sosyal mesafeye dikkat edeceklerdir. Bu nedenle başta hijyen kuralları olmak üzere müşterilere hassasiyet gösterdikleri konulara uygun ortamlar sunabilen işletmeler rekabette ön plana çıkacaklardır. Diğer yandan tüketicilerin Pandemi döneminde büyük oranda bir zaruret olarak başladıkları ancak zamanla hayatlarının adeta bir parçası haline gelen online alışverişe Pandemi sonrasında da devam etmelerini beklemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle işletmelerin online alışveriş sistemlerine yatırım yapmaları ve hizmet ağlarını geliştirmeleri önem arz etmektedir. Bu kapsamda başta sosyal medya olmak üzere tüm dijital platformlardan faydalanılması düşünülebilir. Salgın anında yürütülen ve pozitif sonuçlar alınan sosyal sorumluluk projelerinin geliştirilmesi de geleceğe yönelik yapılabilecek uygulamalar arasındadır.

Pandemi sonrasında sıkılmış insanların kendilerine zevk veren aktivitelere yönelmeleri de sürpriz olmayacaktır. Bu kapsamda; Sağlık, oyunlar ve e-spor, masaüstü oyunları, bahçe malzemeleri, ev fitness, daha küçük paketler, yayıncılıkta artış, online eğitim, video canlı yayını, online kültürel etkinlikler (müzik, sanat, seyahat vb.), sanal gerçeklik uygulamaları, athleisure moda akımının yaygınlaşması bu sürecin beklentileri arasındadır (Solomon, 2020).

Sonuç olarak krizin işletmeler için temel öğretisi satış ve dağıtım kanallarını dijitale entegre edip çoklu dağıtım kanalına entegre olmalarıdır. İşletmelerin üzerinde durması gereken bir diğer nokta da tüketicilerin sürdürülebilir ve güvenli tüketime yönelik eğilimlerinin artacak olmasıdır (Erdoğan, 2020).

KAYNAKÇA

- Aaker, J. L. (1997). Dimensions of brand personality. *Journal of Marketing Research*, 34(3), 347-356.
- Ahmed, R. R., Streimikiene, D., Rolle, J. A., & Pham, A. D. (2020). The COVID-19 Pandemic and the antecedants for the impulse buying behavior of US Citizens. *Journal of Competitiveness*, 12(3), 5-27. <https://doi.org/10.7441/joc.2020.03.01>.
- Altunışık, R. (2015). *Hizmet Pazarlaması ve Stratejileri*. Beta Basım, İstanbul.
- Ariffin, S., Yusof, J. M., Putit, L., & Shah, M. I. A. (2016). Factors influencing perceived quality and repurchase intention towards green products. *Procedia Economics and Finance*, 37, 391-396. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(16\)30142-3](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(16)30142-3)
- Aydınoğlu, Ö. & Tamer Gencer, Z. (2020). Let me buy before I die! A study on consumers' panic buying behaviours during the Covid-19 pandemic. *Turkish Studies*, 15(6), 139-154. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45454>.
- Baker, S. R., Farrokhnia, R. A., Meyer, S., Pagel, M., & Yannelis, C. (2020). How does household spending respond to an epidemic? Consumption during the 2020 COVID-19 pandemic. *The Review of Asset Pricing Studies*, 10(4), 834-862. <https://doi.org/10.1093/rapstu/raaa009>.
- Barquet, J., & Balam, E. M. (2015). Clothing preferences of college students: what factors Matter. *Journal of Undergraduate Ethnic Minority Psychology*, 1(1), 4-6.
- Buluk, B. & Erdem, S. (2021). Statü Temelli Turizm Tüketimi Davranışında Materyalizm, Kültürel Değerler ve Kişilik Özelliklerinin Rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(2), 619-648. <https://doi.org/10.16951/atauniiibd.804576>
- Canseco, M. (2020). Cash no longer king as COVID-19 rewrites purchasing behaviour, poll finds. Erişim Adresi: <https://biv.com/article/2020/05/cash-no-longer-king-covid-19-rewrites-purchasing-behaviour-poll-finds>. Erişim Tarihi: 05.06.2021.
- Choi, E. J., & Kim, S. H. (2013). The study of the impact of perceived quality and value of social enterprises on customer satisfaction and re-purchase intention. *International Journal of Smart Home*, 7(1), 239-252.
- Clemens, K. S., Matkovic, J., Faasse, K., & Geers, A. L. (2020). Determinants of safety-focused product purchasing in the United States at the beginning of the global COVID-19 pandemic. *Safety Science*, 130, 104894. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2020.104894>.
- Clemente, M. N. (1992). The marketing glossary: key terms, concepts, and applications in marketing management, advertising, sales promotion, public relations, direct marketing, market research, sales. *American Management Association*.
- Clow, K. E. & Baack, D. (2018). *Integrated Advertising, Promotion, and Marketing Communications*. Eighth Edition, Global Edition, Pearson Education.
- Çakıroğlu, I., Pirtini, S. & Çengel, Ö. (2020). COVID-19 sürecinde ve post-pandemi döneminde yaşam tarzı açısından tüketici davranışlarının değişen eğilimi üzerine kavramsal bir çalışma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar (Covid19-Özel Ek)*, 81-103.
- Dolliver, M. (2004). Alas, Free Time Comes at a Price. *Adweek*, Erişim Tarihi: 27.08.2021, Erişim Adresi: <https://www.adweek.com/brand-marketing/alas-free-time-comes-price-74724/#:~:text=Busy%20as%20they%20are%2C%20working,in%20exchange%20for%20greater%20leisure>.
- Duygun, A., & Şen, E. (2020). Evaluation of consumer purchasing behaviors in the COVID-19 Pandemic period in the context of Maslow's Hierarchy of Needs. *PazarlamaTeorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 6(1), 45-68.
- Ellison, B., McFadden, B., Rickard, B. J., & Wilson, N. L. (2021). Examining food purchase behavior and food values during the COVID-19 Pandemic. *Applied Economic Perspectives and Policy*, 43(1), 58-72. <https://doi.org/10.1002/aep.13118>.
- Ercan, D. (2017). *5-10 Yaş Arası Çocuk Tüketicilerin Giysi Tercihleri Ve Giysi Satın Alma Davranışlarına Etki Eden Faktörler* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Erdoğan, B.Z. (2020). Yeni normal dönemde tüketim ve harcama pratikleri. Şeker, M., Özer, A. & Korkut, C. (Ed.) *Küresel Salgının Anatomisi, İnsan ve Toplumun Geleceği* (497-519), Türkiye Bilimler Akademisi.

- Fan, J. X., & Xiao, J. J. (1998). Consumer decision-making styles of young-adult Chinese. *Journal of Consumer Affairs*, 32(2), 275-294.
- Gamma, A. E., Slekiene, J., & Mosler, H. J. (2019). The impact of various promotional activities on Ebola prevention behaviors and psychosocial factors predicting Ebola prevention behaviors in the Gambia evaluation of Ebola prevention promotions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(11), 2020. <https://doi.org/10.3390/ijerph16112020>.
- Gauzente, C., & Roy, Y. (2012). Message content in keyword campaigns, click behavior, and price-consciousness: A study of millennial consumers. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 19(1), 78-87.
- Gerhold, L. (2020). COVID-19: Risk perception and coping strategies. <https://doi.org/10.31234/osf.io/xmpk4>.
- Gordon-Wilson, S. (2021). Consumption practices during the COVID-19 crisis. *International Journal of Consumer Studies*. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12701>.
- Grashuis, J., Skevas, T., & Segovia, M. S. (2020). Grocery shopping preferences during the COVID-19 pandemic. *Sustainability*, 12(13), 5369. <https://doi.org/10.3390/su12135369>.
- Güven, F. (2020). Koronavirüs Pandemisinin kültüre etkileri. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (7), 81-96. <https://doi.org/10.46250/kulturder.783463>
- Hamilton, R., Thompson, D., Bone, S., Chaplin, L. N., Griskevicius, V., Goldsmith, K., et al. (2019). The effects of scarcity on consumer decision journeys. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 47(3), 532–550.
- Hamilton, R. (2020). Scarcity and Coronavirus. *Journal of Public Policy & Marketing*, 0743915620928110.
- Harris, P., Dallolmo Riley, F., Riley, D., & Hand, C. (2017). Online and store patronage: A typology of grocery shoppers. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 45(4), 419–445.
- Hashem, T. N. (2020). Examining the influence of COVID 19 Pandemic in changing customers' orientation towards E-Shopping. *Modern Applied Science*, 14(8). <https://doi.org/10.5539/mas.v14n8p59>.
- Holmes, E. A., O'Connor, R. C., Perry, V. H., Tracey, I., Wessely, S., Arseneault, L., ... & Ford, T. (2020). Multidisciplinary research priorities for the COVID-19 pandemic: a call for action for mental health science. *The Lancet Psychiatry*. 547-559.
- Huang, A. Dawes, J. Lockshin, L. & Greenacre, L. (2017). Consumer response to price changes in higher-priced brands. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 39, 1–10.
- Hunt, L. A. (1959). A developmental study of factors related to children's clothing preferences. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 1-47.
- Irawan, R., Selfi, S., Oktaviani, R. D., & Suminar, R. (2020). The effect of e-service quality and price on online purchase intention during COVID 19. *Advances in Transportation and Logistics Research*, 3, 129-134.
- İnce, M., & Tor Kadioğlu, C. (2020). Tüketicilerin Covid19 (Korona) Virüsüyle artan stoklama isteğinin online satın alma davranışına etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16 (29), 1875-1906. DOI: 10.26466/opus.716041
- İnceoğlu, M. (1985). *Güdüleme Yöntemleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Jagannathan, K. (2020). Influence of Demographic variables on Consumer Buyer Behaviour during the Global Pandemic.
- Ji, K., & Kim, H. (2017). The influence of new seniors' lifestyle and apparel purchase criteria on design preference of outdoor apparel products. *Journal of Fashion Business*, 21(4), 73-89.
- Jin, B., & Kang, J. H. (2010). Face or subjective norm? Chinese college students' purchase behaviors toward foreign brand jeans. *Clothing and Textiles Research Journal*, 28(3), 218-233.
- Kıymalıoğlu, A. (2021) Covid-19 Salgını döneminde panik satın alma davranışının belirleyicileri. 25. Pazarlama Kongresi, (30 Haziran-02 Temmuz) Ankara.

- Kocabaş, A. (2020). Eşitsizlik ve COVID-19. Türk Tabipler Birliği Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu.
- Kotler, P. & Armstrong, G. (2001). *Principles of Marketing*, 12th Edition, Pearson Education International, New Jersey.
- Kumar, A., Kim, Y. K., & Pelton, L. (2009). Indian consumers' purchase behavior toward US versus local brands. *International Journal of Retail & Distribution Management*.
- Kwon, Y. H. (1991). The influence of the perception of mood and self-consciousness on the selection of clothing. *Clothing and Textiles Research Journal*, 9(4), 41-46.
- Laato, S., Islam, A. N., Farooq, A., & Dhir, A. (2020). Unusual purchasing behavior during the early stages of the COVID-19 pandemic: The stimulus-organism-response approach. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 57, 102224. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102224>.
- Lahiri, I., & Samanta, P. K. (2010). Factors influencing purchase of apparels from organized retail outlets. *IUP Journal of Marketing Management*, 9.
- Lai, J., Morgan, S., Kassas, B., Kropp, J., & Gao, Z. (2020). Spending of economic stimulus payments and changes in food purchasing during the COVID-19 Pandemic. *Choices*, 3(35), (316-2020-1814).
- Linton, R. (1936). *The Study of Man*. New York: Appleton Century Company, Inc.
- Long, N. N., & Khoi, B. H. (2020). An empirical study about the intention to hoard food during COVID-19 pandemic. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 16(7), em1857. <https://doi.org/10.29333/ejmste/8207>.
- Loureiro F, Garcia-Marques T, Wegener DT (2020) Norms for 150 consumer products: Perceived complexity, quality objectivity, material/experiential nature, perceived price, familiarity and attitude. *PLoS ONE* 15(9): e0238848. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238848>.
- Omar, N. A., Nazri, M. A., Ali, M. H., & Alam, S. S. (2021). The panic buying behavior of consumers during the COVID-19 pandemic: Examining the influences of uncertainty, perceptions of severity, perceptions of scarcity, and anxiety. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 62, 102600. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2021.102600>.
- Pantano, E., Pizzi, G., Scarpi, D., & Dennis, C. (2020). Competing during a pandemic? Retailers' ups and downs during the COVID-19 outbreak. *Journal of Business Research*.
- Pärson, G., & Vancic, A. (2020). *Changed Buying Behavior in the COVID-19 pandemic-The influence of Price Sensitivity and Perceived Quality*. Kristianstad: Kristianstad University.
- Piacentini, M., & Mailer, G. (2004). Symbolic consumption in teenagers' clothing choices. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 3(3), 251-262.
- Pizzi, G. & Scarpi, D. (2013). When out-of-stock products DO backfire: Managing disclosure time and justification wording. *Journal of Retailing*, 89(3), 352-259.
- Reid, R. D., & Bojanic, D. C. (2009). *Hospitality Marketing Management*. John Wiley and Sons.
- Richards, T. J., & Rickard, B. (2020). COVID-19 impact on fruit and vegetable markets. *Canadian Journal of Agricultural Economics/Revue canadienne d'agroéconomie*, 68(2), 189-194. <https://doi.org/10.1111/cjag.12231>.
- Rosillo-Diaz, E., Blanco-Encomienda, F. J., & Crespo-Almendros, E. (2019). A cross-cultural analysis of perceived product quality, perceived risk and purchase intention in e-commerce platforms. *Journal of Enterprise Information Management*. DOI 10.1108/JEIM-06-2019-0150.
- Rosita, R. (2020). Panic buying in the Covid-19 Pandemic era in Indonesia. *International Journal of Multi Science*, 1(07), 60-70.
- Rude, J. (2020). COVID-19 and the Canadian cattle/beef sector: Some preliminary analysis. *Canadian Journal of Agricultural Economics/Revue canadienne d'agroéconomie*, 68(2), 207-213. <https://doi.org/10.1111/cjag.12228>.
- Ruffolo, J. A. F. (1970). *A Comparison of Clothing Fabric Preferences of College Women Before And After Instruction in Apparel Selection and Design* (Doctoral dissertation, California State University, Northridge).

- Sehgal, R., Khanna, P., Malviya, M., & Dubey, A. M. (2021). Shopping safety practices mutate consumer buying behaviour during COVID-19 Pandemic. *Vision*, 1-12. <https://doi.org/10.1177/097226292111010990>.
- Seok, H. J. (2010). A Study on the fit preference for the ready to wear by the age and obesity level of adult women. *Journal of the Korea Fashion and Costume Design Association*, 12(4), 75-88.
- Shahidi, F. (2020). Does COVID-19 affect food safety and security?. *Journal of Food Bioactives*, 9, 1-3. <https://doi.org/10.31665/JFB.2020.9212>.
- Solomon, M.R (2020). Consumer Behavior in the New Normal. Forbes, Erişim Adresi: <https://www.forbes.com/sites/michaelsolomon/2020/04/13/consumer-behavior-in-the-new-normal/?sh=47996a9f5da3>. Erişim Tarihi: 10.06.2021.
- Stevenson, S (2006). Ad Report Card: Mac Attack, Apple's mean-spirited new ad campaign. Erişim Tarihi: 26.08.2021, Erişim Adresi: <https://slate.com/business/2006/06/apple-s-mean-spirited-ad-campaign.html>.
- Strategic Business Insights (2020). US Framework and VALS™ Types. Erişim Tarihi: 26.08.2021, Erişim Adresi: <http://www.strategicbusinessinsights.com/vals/ustypes.shtml>.
- Tyagi, P., & Pabalkar, D. (2021). Impact of COVID-19 over purchasing behaviour of the consumers. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 8(2), 561-571.
- Vázquez-Martínez, U. J., Morales-Mediano, J., & Leal-Rodríguez, A. L. (2021). The impact of the COVID-19 crisis on consumer purchasing motivation and behavior. *European research on management and business economics*, 27(3), 100166. <https://doi.org/10.1016/j.iedeen.2021.100166>.
- Walia, S. B., Kumar, H., & Negi, N. (2020). Impact of brand consciousness, perceived quality of products, price sensitivity and product availability on purchase intention towards 'green' products. *International Journal of Technology Management & Sustainable Development*, 19(1), 107-118. https://doi.org/10.1386/tmsd_00018_1.
- Wang, C. L., Siu, N. Y., & Hui, A. S. (2004). Consumer decision-making styles on domestic and imported brand clothing. *European Journal of Marketing*, *European Journal of Marketing*, 38(1/2), 239-252
- Wu, S. I., & Chen, Y. J. (2014). The impact of green marketing and perceived innovation on purchase intention for green products. *International Journal of Marketing Studies*, 6(5), 81-100.
- Yılmaz, M. K. & Aytekin, R. İ. (2020). Genişletilmiş değer-tutum-davranış modeli bağlamında yeşil ürün satın alma davranışının incelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2) , 439-465. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.786220>
- Yoon, J., Narasimhan, R., & Kim, M. K. (2018). Retailer's sourcing strategy under consumer stockpiling in anticipation of supply disruptions. *International Journal of Production Research*, 56(10), 3615-3635. <https://doi.org/10.1080/00207543.2017.1401748>.
- Yuen, K. F., Wang, X., Ma, F., & Li, K. X. (2020). The psychological causes of panic buying following a health crisis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(10), 3513. <https://doi.org/10.3390/ijerph17103513>.
- Zeb, H., Rashid, K., & Javeed, M. B. (2011). Influence of brands on female consumer's buying behavior in Pakistan. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 2(3), 225-231.
- Zeithaml, V.A. (1988). Consumer perceptions of price, quality, and value: a means-end model and synthesis of evidence. *Journal of Marketing*, 52(3), 2-22. <https://doi.org/10.1177/002224298805200302>.
- www.nielsen.com (2020). The Impact of COVID-19 on Media Consumption Across North Asia. Erişim Adresi: <https://www.nielsen.com/apac/en/insights/report/2020/the-impact-of-covid-19-on-media-consumption-across-north-asia/> Erişim Tarihi: 20.12.2021

SALGIN MI, EKONOMİK KRİZ Mİ? DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE COVID-19 SALGINININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

Sevilay KONYA¹

GİRİŞ

Salgın, “çok geniş bir alanda ya da dünya çapında meydana gelen, çoğunlukla çok sayıda insanı etkileyen ve uluslararası sınırları aşan bir hastalık” olarak tanımlanmaktadır. Klasik tanım, viroloji, nüfus bağışıklığı veya hastalık şiddeti hakkında hiçbir şey barındırmamaktadır. İfade ettiğimiz bu tanıma göre, mevsimsel salgınların çok sayıda insanı etkisi altına aldığı ve uluslararası sınırları aştığı göz önüne alındığında, salgınların ılıman kuzey ve güney yarım kürelerin her ikisinde de yıllık olarak meydana geldiği söylenebilir. Bununla beraber, mevsimsel salgınlar salgın olarak kabul edilmez (Kelly, 2011: 540). Dünya COVID- 19 salgınına kadar pek çok salgın ile karşılaşmıştır.

1957 ve 1958 H2N2 virüsü, 1968 H3N2 virüsü, 2009 ve 2010 Domuz Gribi, 2014-2016 Ebola virüsü, 2012 MERS virüsü ve bunların zirvesinde 1918 H1N1 virüsü salgını ile karşı karşıya kalınmıştır (Salisu, Sikiru, ve Vo, 2020). Ve son olarak 2019 yılında ortaya çıkan COVID- 19 salgını ile karşı karşıya kalınmıştır. COVID-19 salgını, “CO” “korona”, “virüs” için “VI” ve hastalık için “D” anlamına gelmekte ve 19 ise, ortaya çıktığı yılı ifade etmektedir. Koronavirüs, çapı 80 ila 120 nm arasında değişen tek sarmallı bir RNA virüsüdür. İlk modern COVID 19 salgını 2019 yılının Aralık ayında Çin’in Hubei eyaletinin Wuhan kentinde bildirilmiştir. İlk vakaların çoğu deniz ürünleri toptancı pazarından kaynaklanan kaynak enfeksiyonu ile ilgiliydi. O zamandan beri, hastalık hızla dünyayı dolaştı ve sonunda Antarktika hariç her kıtayı etkiledi. Dünya Sağlık Örgütü tarafından salgın olarak sınıflandırılmıştır. Uluslararası Virüs Taksonomisi Komitesi (ICTV), COVID-19 virüsünü koronavirüs 2 (SARS-CoV-2) şiddetli akut solunum sendromu olarak adlandırmıştır (Chakraborty ve Maity, 2020: 2). COVID-19 salgınının ortaya çıkardığı etkiler 1918-1919 döneminde ortaya çıkan grip salgınının etkilerine benzetilmekteydi.

1 Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Taşkent Meslek Yüksekokulu, ORCID ID: 0000-0002-0483-4139, sevilaykonya@selcuk.edu.tr

1918-1919 döneminde ortaya çıkan grip salgını, modern tarihin en yıkıcı salgını olarak nitelendirilmektedir. Dünya çapında enfeksiyonla ilgili tahmini ölüm sayısı 20 ila 150 milyon arasında değişiyordu. Çoğunlukla genç ve sağlıklı kişileri etkileyen, hastalığın ölümcül multiorgan yetmezliğine ve ölüme doğru hızlı ilerlemesi ile birlikte, 1918-1919 influenza salgınının farklı özelliklerini taşımaktaydı. Grip salgını dünya çapında İspanyol gribi olarak biliniyordu (Trilla, Trilla ve Daer, 2008: 668-672).

COVID-19 salgını da biyolojik özellik bakımından 1918 salgını ile aynı şekilde görülmektedir. Her ikisi de temas ve damlacıklar yoluyla yayılan solunum yolu hastalıklarıdır; bulaşma kapsamı açısından bakıldığında 1918 influenza küresel nüfusun yaklaşık üçte birine yayılırken, COVID-19 sadece altı ayda dünya çapında dokuz milyona yakın doğrulanmış vaka kaydetmiştir ve sağlık müdahalesi olarak karantina, izolasyon, dezenfektan kullanımı, daha iyi hijyen çağruları ve seyahat ve toplantılarda kısıtlamalar ortaya çıkmıştır (Salisu, Sikiru, ve Vo, 2020). COVID-19 salgınının sonucunda yapılan müdahaleler pek çok ekonomik etkiyi beraberinde getirmiştir.

COVID-19 salgını, ülkeler genelinde doğrudan ve dolaylı ekonomik etkiler yoluyla neden olduğu tahribat nedeniyle geçerli olmaya devam etmektedir. COVID-19 salgınının ekonomik sonuçları bazıları tarafından “Siyah Kuğu” olarak nitelendirilirken, genel olarak “Corononomics” olarak adlandırılmaktadır. Salgın, ülkeleri sınırları kilitlemeye zorlayarak, normal mal, sermaye ve insan akışını engelleyerek ve üretim ve işin en azından geçici olarak kapanmasını engelleyerek bir “globalleşme” sürecini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, ülkeler zaten salgın nedeniyle makroekonomik etkiyi hissetmeye başlamıştır. Korkunç sağlık sonuçlarına ilaveten, COVID-19 salgını ABD, Almanya, Çin, Fransa, Japonya, İngiltere ve İtalya - G7 ülkeleri dâhil olmak üzere tüm ülkeler için muazzam ve geniş çaplı ekonomik maliyet yükleri ortaya çıkarmıştır (Barua, 2020: 2-3). 2020’nin başlarında yeni koronavirüsün (COVID-19) yayılması, dünya çapında hisse senedi fiyatı oynaklığında artışlara, hisse senedi fiyatlarında düşüslere, reel GSYH ‘ye yansıyan reel ekonomik faaliyette daralmalara ve nominal faiz oranlarında düşüslere sebep olmuştur. Salgının nihai ölçeğine büyük ölçüde belirsizlik eklenmiş ve salgının tüm küresel ekonomik sonuçları ve ilgili politika tepkileri belirsiz hale gelmiştir (Barro, Ursúa ve Weng, 2020:2).

Bu kapsamda bu çalışmada COVID-19 ‘un makroekonomik etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak COVID-19 salgınının dünya genelindeki seyri verileri ile açıklanacaktır. İkinci olarak COVID-19 salgınının makroekonomik etkileri ekonomik büyüme, işsizlik, enflasyon ve dış ticaret özelinde ifade edilecektir.

COVID-19 SALGINININ SEYRİ

31 Aralık 2019'da Dünya Sağlık Örgütü Çin Ülke Ofisi etiyojisi tanınmayan pnömoni vakalarını bildirmiştir. Bu pnömoni vakaları Çin'de Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde meydana çıkmıştır. 7 Ocak 2020 tarihinde etken daha önce insanlarda tespit edilmemiş yeni bir 2019-nCoV (koronavirüs) olarak tespit edilmiştir. Daha sonrasında 2019-nCoV hastalığı COVID-19 olarak onaylanmıştır. Koronavirüs daha önce 2003 yılında 21. yüzyılın ilk uluslararası acil sağlık durumu olarak, geçmişte tanınmayan bir virüs olarak ortaya çıkıp, yüz binlerce insanın yaşamını yitirmesine sebep olan SARS CoV'e benzemesi sebebiyle SARS-CoV-2 olarak adlandırılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü, 30 Ocak'ta COVID-19 salgını "uluslararası boyutta halk sağlığı acil durumu" olarak nitelendirmiş, salgının ilk başladığı ülke olan Çin dışındaki 113 ülkede de COVID-19 vakaları görülmüştür. 11 Mart'ta virüsün şiddeti ve yayılması sebebiyle küresel salgın olarak bildirilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2020: 5). COVID-19 salgını 2019 yılında ortaya çıkıp kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Ülkelerin aşı uygulamalarına başlamasıyla birlikte vaka ve ölüm sayılarında azalmalar görülmeye başlamıştır. Tablo 1'de Dünya Sağlık Örgütünden elde edilen verilerle bölgelerde görülen toplam COVID-19 vakası, COVID-19'a bağlı toplam ölüm sayısı, son yedi gün içinde yeni rapor edilen COVID-19 vakası ve COVID-19'a bağlı ölüm sayıları ile 100 nüfus başına uygulanan toplam aşı dozları ve 100 kişi başına tam olarak aşılanmış kişi 21.12.2021 tarihi itibarıyla gösterilmektedir.

Tablo 1: Dünya Sağlık Örgütü Bölgesine Göre COVID-19 Durumu (21.12.2021)

	Vakalar- Kümülatif toplam	Vakalar- son 7 gün içinde yeni rapor edilen	Ölümler- kümülatif toplam	Ölümler- son 7 gün içinde yeni rapor edilen	100 nüfus başına uygulanan toplam aşı dozları	100 kişi başına tam olarak aşılanmış kişi
Küresel	274.628.461	4.491.892	5.358.978	46.445	107,61	44,86
Dünya Sağlık Örgütü Bölgesine Göre						
Amerika	99.951.753	1.105.593	2.388.274	12.725	137,3	59,18
Avrupa	95.083.251	2.748.090	1.633.196	26.220	130,92	54,7
Güneydoğu Asya	44.842.271	80.193	717.480	2.571	89,82	35,01
Doğu Akdeniz	17.037.428	77.203	314.054	1.345	68,24	28,41
Batı Pasifik	10.882.685	241.905	151.423	2.941	167,33	71,12
Afrika	6.830.309	238.908	154.538	643	14,27	6,12

Kaynak: <https://COVID19.who.int/table>

Tablo 1 incelendiğinde, 21 Aralık 2021 tarihi itibarıyla dünya genelinde toplam 274.628.461 vaka görülmüştür. Son 7 gün içinde rapor edilen yeni vaka sayısı 4.491.892 olmuştur. Dünya genelinde toplam ölüm sayısı 5.358.978 olarak kaydedilmiştir. Son 7 gün içinde yeni rapor edilen ölüm sayısı 46.445 olmuştur.

Dünya genelinde 100 nüfus başına uygulanan toplam aşı dozları 107,61 ve 100 kişi başına tam olarak aşılanmış kişi 44,86 olarak gerçekleşmiştir. Bölgelere göre verilen istatistikler incelendiğinde vaka sayısına göre en fazla vaka görülen bölge Amerika olmuştur. Amerika'yı sırasıyla Avrupa, Güneydoğu Asya, Doğu Akdeniz, Batı Pasifik ve Afrika takip etmiştir. Aşılanma durumları incelendiğinde en fazla aşılanmanın Batı Pasifik'te olduğu görülmektedir. Aşılanma oranlarında Batı Pasifik bölgesini sırasıyla Amerika, Avrupa ve Güneydoğu Asya izlemiştir. Tablo 1'e göre en az aşılanmanın olduğu bölge Afrika'dır.

Tablo 2'de Dünya Bankası gelir grubuna göre COVID-19 durumu 21.12.2021 tarihi itibarıyla gösterilmektedir.

Tablo 2: Dünya Bankası gelir grubuna göre COVID-19 durumu (21.12.2021)

	Vakalar- Kümülatif toplam	Vakalar- son 7 gün içinde yeni rapor edilen	Ölümler- kümülatif toplam	Ölümler- son 7 gün içinde yeni rapor edilen	100 nüfus başına uygulanan toplam aşı dozları	100 kişi başına tam olarak aşılanmış kişi
Yüksek gelir	125.603.386	3.375.179	1.958.426	23.300	155,59	65,99
Üst-orta gelir	92.680.203	751.357	2.445.616	15.494	145,02	61,62
Alt-orta gelir	54.402.622	330.398	910.128	7.420	73,3	28,97
Düşük Gelir	1.461.869	30.652	38.718	190	10,87	4,41

Kaynak: <https://COVID19.who.int/table>

Tablo 2'ye göre en yüksek vaka sayısı yüksek gelir grubunda görülmekte iken, en düşük vaka sayısı düşük gelir grubunda görülmektedir. Dünya Bankası gelir grubuna göre aşılanma oranları incelendiğinde en yüksek aşılanma oranı yüksek gelir grubunda ve en düşük aşılanma oranı düşük gelir grubunda gerçekleşmiştir.

Tablo 3: En fazla COVID-19 vakası görülen ilk 10 ülke (21.12.2021)

	Vakalar- Kümülatif toplam	Vakalar- son 7 gün içinde yeni rapor edilen	Ölümler- kümülatif toplam	Ölümler- son 7 gün içinde yeni rapor edilen	100 nüfus başına uygulanan toplam aşı dozları	100 kişi başına tam olarak aşılanmış kişi
Amerika Birleşik Devletleri	50.565.638	926.908	799.942	8.757	144,44	59,94
Hindistan	34.752.164	48.520	478.007	2.119	93,81	35,5
Brezilya	22.213.762	23.895	617.803	973	148,28	66,11
İngiltere	11.453.125	579.653	147.261	784	179,1	68,73
Rusya Federasyonu	10.267.719	192.922	299.249	7.500	89,5	40,22
Türkiye	9.189.881	130.906	80.591	1.269	143,4	60,91

Fransa	8.397.296	369.164	119.168	1.014	168,9	71,38
Almanya	6.833.050	270.621	108.814	2.587	162	69,61
İran (İslam Cumhuriyeti)	6.173.369	15.850	131.124	360	134,36	59,85
İspanya	5.535.232	176.826	88.793	195	163	74,38

Kaynak: <https://COVID19.who.int/table>

Tablo 3'te 21 Aralık 2021 tarihi itibarıyla en fazla COVID-19 vakası görülen ilk 10 ülke gösterilmektedir. Tablo 3 incelendiğinde ele alınan tarih itibarıyla en fazla vaka ABD'de görülmüştür. ABD'de ölüm sayısının 799.942 olduğu gözlemlenmiştir. ABD'yi sırasıyla Hindistan, Brezilya, İngiltere, Rusya Federasyonu, Türkiye, Fransa, Almanya, İran ve İspanya izlemiştir.

COVID-19 (Fernandes, 2020);

- Düşük-orta gelir grubunda yer alan ülkelere yoğunlaşmamaktadır.
- Tarihsel olarak faiz oranları düşük seviyelerde gerçekleşmektedir.
- Dünya daha çok bütünlüktür.
- COVID-19 krizi, tedarik zincirleri süresince bulaşma etkileri oluşturmaktadır.
- Eşanlı olarak talep ve arzı ortadan kalkmaktadır.
- Küresel bir salgındır.

COVID-19 SALGINININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

COVID-19 salgınının Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart'ta küresel salgın olarak ilan edilmesiyle birlikte, salgın dünya ülkelerini etkileyerek kısa sürede etkisi altına almıştır. Ekonomik açıdan oluşturacağı etkinin 1929 Büyük Buhranının oluşturduğu etkiden daha büyük olması beklenmektedir. Ekonomik açıdan ortaya çıkan talep ve arz şokları, tüketim ve üretim kalıplarının değişmesinde etkili olmuştur. Bu gelişmeler dikkate alındığında COVID-19 salgını ekonomik anlamda bir "ekonomik kriz" olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.

COVID-19'un reel ekonomi üzerindeki etkileri dünya çapında somutlaşmaya başlamıştır. 2020 Mart ayının ikinci yarısından itibaren, güven ve belirsizlikteki bozulmanın ilk işaretleri dünyanın belli başlı borsa endekslerinin çok yıllı en düşük seviyelere inmesiyle ortaya çıkmıştır; örneğin Dow Jones 2016 seviyesine, Frankfurt DAX 2012'ye vb. düşmüştür. Benzer şekilde ekonomik otoritelerin likidite enjekte etme çabalarına rağmen üretimde ve uluslararası ticarete düşüş ve büyük işsizlikle dünyanın geri kalanına da yansımıştır. Dolayısıyla ekonomide COVID-19 krizinin domino etkisi oluşturması beklenmektedir (Ugarteche, Ocampo ve OBELA, 2020).

COVID-19 krizi talep, arz ve finans şoklarının eş zamanlı olarak yaşanması ile birlikte *çok boyutlu sistemik* bir kriz olarak ortaya çıkmaktadır. COVID-19 krizinin temelinde olan talep, arz ve finans şokları gelir dağılımında bölgesel, fonksiyonel ve cinsiyet anlamında eşitsizliklere neden olmuştur. COVID-19 krizi, daha önce yaşanan ekonomik krizlerden daha farklı mekanizmalara dayanmaktadır. Örneğin 2009 krizinin çıkış noktası bankacılık sektöründeki konut balonundan

kaynaklanmıştı. Yani kriz tek bir ana faktörden ortaya çıkmıştı. COVID-19 krizinin nedenlerinin ortaya çıkmasında salgının seyri, salgına karşı alınan tedbirler, süresindeki belirsizlik etkili olmakla birlikte COVID-19 krizinin ortaya çıkış sebepleri şunlardır (Voyvoda ve Yeldan, 2020):

- Belirli sektörlerde faaliyetin durması: Belirli sektörlerde faaliyetlerin durması karantina, izolasyon, dezenfektan kullanımı, daha iyi hijyen çağruları ve seyahat ve toplantılarda kısıtlamalar gibi kısıtlama önlemleri sonucunda ortaya çıkmıştır.
- Talep daralması: Talep daralması gelir kaybına bağlı olarak gelişmiştir.
- Arz şoku: Tedarik zinciri yönetiminde oluşan sorunlar ve işsizliğin artmasıyla birlikte meydana gelmiştir.
- Finansal sermaye değerlerinin buharlaşması: Mal fiyatlarındaki çöküş ve yerel ve küresel finans piyasalarında varlık değerleri neden olmuştur.

COVID-19 krizi, dünyanın dört bir yanındaki hükümetlerin radikal bir belirsizlik bağlamında faaliyet göstermesine ve ortaya çıkardığı sağlık, ekonomik ve sosyal zorluklar göz önüne alındığında zor takaslarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. COVID-19'un sağlık ve insanlık trajedisinin ötesinde, artık yaygın olarak, salgının 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana en ciddi ekonomik krizi tetiklediği kabul edilmektedir. Tüm ekonomik sektörler, bozulan küresel tedarik zincirlerinden, ithal mal ve hizmetlere yönelik zayıf talepten, uluslararası turizmdeki düşüşten, iş seyahatlerinde düşüşten ve çoğu zaman bunların bir kombinasyonundan etkilenmektedir. Virüsün yayılmasını kontrol altına almaya yönelik önlemler KOBİ'leri ve girişimcileri etkilemiştir. İşsizlik seviyeleri ve yardım arayanların sayısı bazen dramatik bir şekilde artmıştır (OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), 2020).

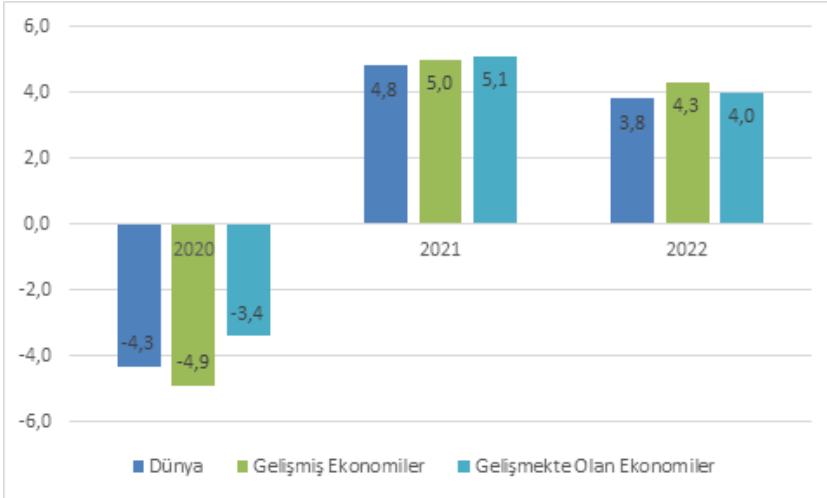
Bütün bu gelişmeler göz önüne alındığında bu bölümde COVID-19 salgınının makroekonomik etkileri incelenecektir. COVID-19 salgınının ekonomik büyüme, işsizlik, enflasyon ve dış ticaret üzerindeki etkisi ifade edilecektir.

COVID-19 Salgınının Ekonomik Büyümeye Etkisi

COVID-19, derinliği yalnızca iki Dünya Savaşı ve geçen bir buçuk yüzyıl önce sona eren Büyük Buhran tarafından aşılın küresel bir durgunluğa neden olmuştur. Küresel ekonomik aktivite yeniden büyüyor olsa da, öngörülebilir gelecekte her zamanki gibi faaliyete dönmesi muhtemel değildir. Salgın, ciddi bir can kaybına neden olmuş ve milyonları aşırı yoksulluğa sürüklemiştir (World Bank, 2021). Bir salgının ekonomik zararlarını değerlendirmeye yönelik geleneksel yaklaşım, ölüm ve sakatlık nedeniyle gelecekteki gelir kaybını tahmin etmek için ölümler ve hastalıklarla ilgili bilgileri kullanmaktadır. Zaman, gelir kayıpları ve tıbbi bakım için doğrudan harcama da geleneksel ekonomik maliyet ölçütlerinin bir parçası olarak ifade edilmektedir (Fernandes, 2020). Ölüm ve hastalık bilgileri değerlendirildiğinde, COVID-19 salgınının, ülkelerde negatif büyümeye neden olacağı belirtilmektedir.

Küresel GSYH'nın %2,1 azalması beklenirken, gelişmekte olan ülkelerin GSYH'sının % 2,5 ve yüksek gelirli ülkelerin GSYH'sının % 1,9 düşmesi beklenmektedir (Maliszewska, Mattoo, Mensbrugge, 2020). Şekil 1'de IMF (International Monetary Fund), tarafından yapılan 2020-2022 dönemine ait ekonomik büyüme tahminleri gösterilmektedir.

Şekil 1: IMF Büyüme Tahminleri (2020-2022)

Kaynak: IMF (International Monetary Fund), 2021: 42.

Şekil 1'de görüleceği üzere dünya ekonomisi 2020 yılında %4,3 oranında daralma kaydetmiştir. Söz konusu oran gelişmiş ekonomilerde %4,9, gelişmekte olan ekonomilerde %3,4 oranında daralma yaşanmıştır. IMF (International Monetary Fund), tarafından 2021 ve 2022 yıllarında büyümenin pozitif olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. 2021 ve 2022 yıllarında ekonomik büyümede iyileşmenin öngörülmesinin nedeni salgının seyrinde gerileme, ölüm ve vaka sayısında azalış dolayısıyla kısıtlama tedbirlerinde gevşeme ve aşı uygulamaları olarak ifade edilebilir. Tablo 4'te seçili ülkelerde COVID-19 Döneminde üç aylık GSYH gerçekleştirmeleri önceki döneme göre % değişim olarak gösterilmektedir.

Tablo 4: Seçili Ülkelerde COVID-19 Döneminde Ekonomik Büyüme Gerçekleşmeleri (Üç Aylık GSYH Toplam, Önceki Döneme Göre % Değişim)

	Q1-2020	Q2-2020	Q3-2020	Q4-2020	Q1-2021	Q2-2021	Q3-2021
Avustralya	-0,3	-6,8	3,4	3,3	1,8	0,7	-1,9
Avusturya	-2,5	-11,4	10,9	-2,0	-0,4	4,2	3,8
Belçika	-3,1	-11,6	11,9	-0,1	1,2	1,7	2,0
Kanada	-2,2	-11,0	9,0	2,2	1,2	-0,8	1,3
Şili	2,2	-12,3	5,0	6,1	3,8	1,6	4,9
Kolombiya	-2,5	-14,9	9,5	6,3	3,0	-2,5	5,7
Kosta Rika	-0,9	-8,2	1,5	4,0	1,1	1,7	..
Çek Cumhuriyeti	-3,4	-8,9	6,8	0,7	-0,4	1,3	1,5

Danimarka	-0,7	-6,3	6,0	0,9	-0,4	2,2	0,9
Estonya	-1,2	-6,0	3,7	2,5	3,4	2,3	0,7
Finlandiya	-0,4	-6,4	4,7	0,8	0,3	2,0	0,8
Fransa	-5,7	-13,5	18,5	-1,1	0,1	1,3	3,0
Almanya	-1,8	-10,0	9,0	0,7	-1,9	2,0	1,7
Yunanistan	-1,6	-14,2	5,6	3,9	4,2	2,1	2,7
Macaristan	-0,5	-14,4	11,4	1,8	1,5	2,0	0,7
İzlanda	-4,8	-7,7	2,4	5,2	-3,2	4,2	-2,3
İrlanda	3,7	-3,3	9,5	-4,7	10,0	5,2	0,9
İsrail	-1,2	-9,1	8,7	2,5	-0,6	3,3	0,6
İtalya	-5,7	-12,9	15,6	-1,6	0,3	2,7	2,6
Japonya	0,3	-8,0	5,1	2,3	-0,7	0,5	-0,9
Kore	-1,3	-3,2	2,2	1,1	1,7	0,8	0,3
Litvanya	1,1	-5,5	2,8	1,8	2,1	2,0	-0,0
Letonya	-1,1	-7,3	5,7	1,4	0,4	2,5	0,6
Lüksemburg	-1,1	-6,2	7,8	0,6	3,7	0,0	0,9
Meksika	-0,8	-17,8	13,8	2,9	1,0	1,2	-0,4
Hollanda	-1,6	-8,4	7,5	0,0	-0,8	3,8	1,9
Yeni Zelanda	-1,3	-10,3	13,9	-0,4	1,5	2,4	-3,7
Norveç	-1,3	-4,7	4,5	0,6	-0,2	1,0	3,8
Polonya	0,1	-9,2	7,5	-0,2	1,6	1,8	2,3
Portekiz	-4,4	-15,2	14,7	0,3	-3,3	4,4	2,9
Slovak Cumhuriyeti	-3,9	-7,2	9,1	0,4	-1,4	1,9	0,4
Slovenya	-4,6	-9,4	11,9	-0,2	1,5	2,0	1,3
İspanya	-5,4	-17,7	16,8	0,2	-0,6	1,1	2,0
İsveç	-0,8	-7,9	6,9	0,3	1,2	1,0	2,0
İsviçre	-1,5	-6,2	6,3	-0,1	-0,1	1,8	1,7
Türkiye	0,4	-10,8	16,4	1,2	2,4	1,5	2,7
İngiltere	-2,7	-19,6	17,4	1,1	-1,4	5,5	1,3
Amerika Birleşik Devletleri	-1,3	-8,9	7,5	1,1	1,5	1,6	0,5
Arjantin	-4,3	-15,5	12,9	4,5	2,8	-1,4	..
Brezilya	-2,3	-8,9	7,8	3,1	1,3	-0,4	-0,1
Bulgaristan	-0,1	-7,2	2,9	1,8	1,4	0,8	0,6
Çin (Halk Cumhuriyeti)	-9,5	10,7	2,9	3,2	0,2	1,2	0,2
Hindistan	0,2	-25,3	24,1	8,6	0,4	-11,6	12,7
Endonezya	-0,4	-6,7	2,8	2,0	1,3	0,9	-0,6
Romanya	0,4	-11,2	5,7	3,8	2,2	1,5	0,4
Rusya	-0,2	-4,5	2,8	0,7	0,7	3,2	-0,8
Suudi Arabistan	-2,2	-4,7	2,5	0,3	-1,0	1,1	5,8
Güney Afrika	0,1	-17,4	13,9	2,5	0,9	1,1	-1,5

Kaynak: OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), <https://stats.oecd.org/>

Tablo 4’den görüleceği gibi, COVID-19 salgınının etkilerinin hemen hemen tüm ülkelerde hissedilmeye başlandığı 2020 yılının ikinci çeyreğinde dünya ekonomilerinin Çin dışında hepsinde durgunluk görülmüştür. 2021 yılının üçüncü çeyreğinde ise Avustralya, İzlanda, Japonya, Litvanya, Meksika, Yeni Zelanda, Brezilya, Endonezya, Rusya ve Güney Afrika’da ekonomik büyüme negatif olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık 2021 yılının üçüncü çeyreğinde Avusturya, Belçika, Kanada, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İsrail, İtalya, Kore, Letonya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovak cumhuriyeti, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Bulgaristan, Çin (Halk Cumhuriyeti), Hindistan, Romanya ve Suudi Arabistan’da ekonomik büyümenin pozitif değer olarak gerçekleştiği Tablo 4’ten izlenmektedir.

COVID-19 Salgınının İşsizliğe Etkisi

COVID-19 salgını, insanların sağlığı ve ekonomik refahı için önemli riskler oluşturmaktadır. Tam sosyo-ekonomik sonuçlar belirsizliğini korurken, salgının işgücü piyasası üzerindeki etkisi küresel bir endişe konusu haline gelmiştir. Özellikle ekonominin güvencesiz, kayıt dışı sektörlerinde işleri olan, işsizlik sigortası olmayan, sağlık hizmetlerine sınırlı erişimi olan ve yedek birikimi olmayan düşük gelirli çalışanlar en çok risk altındadır. Zaten dezavantajlı gruplar, salgının olumsuz etkilerinden orantısız bir şekilde zarar görecektir (Danquah, Schotte ve Sen, 2020). COVID-19’un küresel çalışma dünyası üzerindeki etkisinin ilk değerlendirmesi, etkilerin geniş kapsamlı olacağını, milyonlarca insanı işsizliğe, eksik istihdam ve çalışan yoksulluğuna sürükleyeceğini ve kararlı, koordineli ve acil müdahale için önlemler önerdiğini ifade etmektedir (ILO (International Labour Organization)).

Küresel ölçekte değerlendirildiğinde, 2020’deki çalışılan saatlerdeki düşüş, bölgeler arasında önemli farklılıklarla beraber istihdam kayıplarına ve istihdamda kalanların çalışılan saatlerindeki düşüşe sebep olmuştur (ILO (International Labour Organization), 2021a).

Tablo 5: Çalışma Saatleri, Dünya, Bölge ve Ülke Gelir Grubuna Göre Üç Aylık Tahminler

	Q1-2020	Q2-2020	Q3-2020	Q4-2020	Q1-2021	Q2-2021	Q3-2021	Q4-2021
	Çalışma saatlerinde değişiklik 2019 4. çeyreğine göre (15-64 yaş arası nüfusa göre ayarlanmış)							
Dünya	-4.9%	-18.7%	-7.4%	-4.5%	-4.5%	-4.8%	-4.7%	-3.2%
Afrika	-1.6%	-16.5%	-8.4%	-4.5%	-6.9%	-4.5%	-5.6%	-4.0%
Amerika	-3.2%	-28.7%	-15.7%	-8.7%	-7.1%	-5.8%	-5.4%	-3.7%
Arap Devletleri	-2.3%	-19.4%	-9.3%	-5.0%	-7.2%	-6.5%	-6.5%	-4.5%
Asya ve Pasifik	-6.4%	-17.2%	-5.6%	-3.5%	-3.2%	-4.8%	-4.6%	-3.2%
Avrupa ve Orta Asya	-3.0%	-17.6%	-6.4%	-5.5%	-5.1%	-3.3%	-2.5%	-1.6%
Düşük gelirli ülkeler	-1.8%	-13.6%	-7.8%	-3.7%	-5.8%	-4.3%	-5.7%	-4.0%

Alt-orta gelirli ülkeler	-2.7%	-29.5%	-9.5%	-5.6%	-6.5%	-8.3%	-7.4%	-5.2%
Üst-orta gelirli ülkeler	-7.9%	-11.8%	-5.6%	-3.4%	-2.3%	-2.2%	-2.6%	-1.7%
Yüksek gelirli ülkeler	-2.8%	-15.7%	-7.7%	-5.2%	-5.5%	-4.2%	-3.6%	-2.4%

Kaynak: ILO (International Labour Organization), 2021: 19-22.

Tablo 5’te izleneceği üzere, 2020’nin ikinci yarısındaki bazı önemli kazanımlardan sonra, çalışma saatlerindeki toparlanma 2021’de durmuştur. 2021’in üçüncü çeyreğinde, küresel çalışılan saatlerin (15-64 yaş arası nüfusa göre ayarlanmış) hala yüzde 4,7 altında olduğu tahmin edilmektedir. 2021’in ilk ve ikinci çeyreğinde çalışma saatlerinde benzer açıklar görülmüştür (sırasıyla yüzde-4.5 ve -4.8). Bu küresel tablo, daha zengin ve daha fakir ekonomiler arasında, büyük ölçüde salgının evrimini ve mali teşvik ve aşuların eşit olmayan mevcudiyetini yansıtan “büyük bir ayrışma” olarak ifade edilmektedir. Yüksek gelirli ülkeler daha güçlü ancak tamamlanmamış bir iyileşme süreci yaşamış ve çalışma saatleri 2021’in üçüncü çeyreğinde kriz öncesi kıyaslama göre hala 3,6 puan daha düşüktür. Buna karşılık, sınırlı mali teşvik ile birlikte en düşük aşılama oranlarına sahip olan düşük ve düşük-orta gelirli ekonomiler, toparlanmada gerileme yaşamışlardır. Düşük gelirli ülkelerde, çalışma saatleri 2020’nin son çeyreğinde yüzde 3,7’den 2021’in üçüncü çeyreğinde yüzde 5,7’ye düşerek daha da azalmıştır. Tablo 5 bölgesel bir açıdan incelendiğinde, 2021 yılının üçüncü çeyreğinde Avrupa ve Orta Asya yüzde 2,5’lik bir farkla kriz öncesi kritere yaklaşmıştır. Avrupa ve Orta Asya’yı yüzde 4,6 ile Asya ve Pasifik izlemiştir. Buna karşılık, Afrika, Amerika ve Arap Devletleri sırasıyla yüzde 5,6, 5,4 ve 6,5’lik daha büyük boşluklar görmüşlerdir (ILO (International Labour Organization), 2021b: 4).

Ekonomide salgın boyutunun kriz olarak yansımaları sonucunda üretim hacmi düşmüştür. Bunun sonucunda işsizlik oranları artmıştır. COVID- 19 ekonomik krizinin temelinde insan olmasının bir sonucu olarak çalışma hayatını önemli ölçülerde etkilemiştir (Bulut ve Pınar, 2020: 219-220). Tablo 6’da seçili ülkelerde işsizlik oranları gösterilmektedir.

Tablo 6: Seçili Ülkelerde İşsizlik Oranları (işsizlik oranı (aylık), toplam tüm kişiler, yüzde)

	2020											
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Avustralya	5,31	5,13	5,27	6,37	7,02	7,35	7,45	6,76	6,85	6,94	6,83	6,58
Avusturya	4,50	4,50	4,90	6,00	7,10	7,70	6,80	6,40	6,40	6,10	6,10	6,80
Belçika	5,10	5,00	4,90	4,90	5,00	5,40	6,00	6,40	6,30	5,80	5,80	6,00
Kanada	5,60	5,70	7,90	13,10	13,70	12,50	10,90	10,20	9,20	9,00	8,60	8,80
Şili	8,09	8,19	9,03	10,88	11,77	12,44	12,38	12,03	11,56	11,20	11,05	10,79
Kolombiya	10,71	10,92	12,30	19,64	20,66	20,10	19,32	17,20	16,52	16,20	15,27	14,60
Kosta Rika	12,27	12,53	15,71	20,06	23,84	24,25	22,99	21,86	21,81	21,31	20,00	19,14
Çek Cumhuriyeti	1,90	1,80	1,90	2,20	2,40	2,70	2,90	2,70	2,80	3,20	2,90	3,20
Danimarka	4,90	4,80	4,80	4,90	5,60	6,10	6,50	6,30	6,10	5,90	5,90	6,00
Estonya	4,80	4,80	4,90	5,90	6,90	7,90	7,90	8,00	8,30	7,90	7,40	6,80
Finlandiya	6,90	6,60	6,70	7,10	8,60	7,60	8,30	8,80	8,20	8,30	7,90	8,20
Fransa	8,10	7,70	7,50	7,50	7,10	7,50	8,70	9,00	9,00	8,30	8,00	7,80
Almanya	3,40	3,50	3,60	3,70	3,80	3,90	4,00	4,10	4,10	4,10	4,10	4,00
Yunanistan	16,60	15,70	15,80	16,10	16,80	17,70	16,70	17,00	16,50	16,40	16,20	15,60
Macaristan	3,60	3,50	3,40	3,60	4,90	4,90	4,30	4,20	4,30	4,00	4,30	4,20
İzlanda	4,80	5,00	5,30	5,60	5,90	6,10	6,20	6,40	6,60	6,70	6,90	6,90
İrlanda	4,90	4,90	5,00	4,80	5,00	5,60	6,70	7,10	7,20	6,30	6,20	6,20
İsrail	3,69	3,38	3,54	3,61	4,20	4,58	4,72	4,84	4,58	4,71	4,81	4,86
İtalya	9,70	9,70	7,30	7,40	8,50	9,50	10,10	10,00	10,10	10,00	9,60	9,80
Japonya	2,40	2,40	2,50	2,60	2,80	2,80	2,90	3,00	3,00	3,10	3,00	3,00
Kore	3,90	3,40	3,80	3,80	4,30	4,20	4,10	3,30	4,00	4,20	4,20	4,50
Litvanya	6,20	6,70	7,20	7,90	8,60	9,10	9,40	9,80	9,90	9,30	9,20	9,20
Letonya	7,20	7,20	7,50	8,30	8,60	8,70	8,70	8,60	8,30	8,20	8,10	8,00
Lüksemburg	5,70	5,70	6,50	7,40	7,70	7,60	7,10	6,70	6,50	6,20	6,20	6,40
Meksika	3,59	3,55	3,22	4,82	4,30	5,53	5,13	4,95	4,79	4,63	4,49	4,24
Hollanda	3,00	2,90	2,90	3,40	3,60	4,30	4,50	4,60	4,40	4,30	4,00	3,90
Norveç	3,70	3,50	3,60	4,10	4,60	5,20	5,20	5,30	5,10	5,20	5,00	4,90
Polonya	3,00	3,00	2,90	3,10	3,20	3,40	3,40	3,30	3,30	3,20	3,20	3,40
Portekiz	6,90	6,60	6,30	6,40	6,00	7,50	8,10	8,20	8,00	7,60	7,20	6,90
Slovak Cumhuriyeti	5,90	6,00	5,90	6,50	6,70	6,80	7,10	7,20	7,00	7,10	7,10	7,10
Slovenya	4,10	4,20	4,40	5,20	5,40	5,40	5,20	5,20	5,10	5,10	5,30	5,30
İspanya	13,90	13,70	14,50	15,10	15,30	15,90	16,30	16,60	16,50	16,30	16,20	16,20
İsveç	7,20	7,60	6,60	7,90	8,30	9,00	9,20	9,00	8,90	8,70	8,30	8,80
Türkiye	13,20	12,80	13,10	13,40	13,20	13,30	14,40	12,90	12,80	13,00	13,00	12,80
İngiltere	3,96	4,00	4,04	4,15	4,14	4,32	4,54	4,85	5,05	5,11	5,22	5,13
Amerika Birleşik Devletleri	3,50	3,50	4,40	14,80	13,30	11,10	10,20	8,40	7,80	6,90	6,70	6,70

	2021									
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim
Avustralya	6,40	5,86	5,69	5,47	5,06	4,91	4,63	4,52	4,63	5,22
Avusturya	7,30	7,00	6,70	7,10	6,70	6,20	6,00	5,90	5,20	5,80
Belçika	6,50	6,70	6,70	6,50	6,30	6,20	6,20	6,40	6,30	6,30
Kanada	9,40	8,20	7,50	8,10	8,20	7,80	7,50	7,10	6,90	6,70
Şili	10,69	10,38	10,29	9,75	9,15	8,49	8,21	8,20	8,08	..
Kolombiya	14,25	14,31	13,80	14,87	15,02	14,55	13,62	12,68	12,71	13,05
Kosta Rika	18,56	18,77	17,33	17,72	18,00	17,44	16,36	15,31	15,00	..
Çek Cumhuriyeti	3,20	3,20	3,40	3,30	3,10	2,80	2,60	2,80	2,60	2,60
Danimarka	6,00	6,00	5,70	5,40	5,10	4,80	4,70	4,80	5,10	5,10
Estonya	7,20	6,80	6,40	6,30	6,60	6,50	6,40	6,00	5,70	5,70
Finlandiya	8,40	8,00	7,50	8,50	8,20	7,70	7,70	7,20	7,70	6,70
Fransa	7,90	8,10	8,10	8,30	8,30	8,10	8,00	7,90	7,70	7,60
Almanya	3,90	3,90	3,80	3,70	3,60	3,50	3,40	3,40	3,30	3,30
Yunanistan	16,40	16,30	16,50	17,30	15,90	15,00	14,10	13,80	13,10	12,90
Macaristan	4,50	4,50	4,00	4,10	4,20	4,10	4,10	4,10	3,60	3,90
İzlanda	6,80	6,80	6,70	6,50	6,20	5,90	5,70	5,50	5,40	5,30
İrlanda	7,00	7,60	7,90	7,60	6,90	6,30	5,70	5,40	5,20	5,20
İsrail	4,62	5,18	5,44	5,33	5,45	5,12	4,94	5,01	5,15	5,01
İtalya	10,20	10,10	10,00	10,10	9,90	9,40	9,20	9,30	9,20	9,40
Japonya	2,90	2,90	2,60	2,80	3,00	2,90	2,80	2,80	2,80	2,70
Kore	5,40	4,00	3,90	3,70	3,80	3,70	3,30	2,80	3,00	3,20
Litvanya	7,40	6,80	6,50	7,20	7,70	7,80	7,30	7,00	6,70	6,50
Letonya	7,80	7,70	7,70	7,70	7,80	7,90	7,70	7,30	7,00	7,00
Lüksemburg	6,30	6,20	6,20	6,10	5,90	5,70	5,50	5,40	5,30	5,10
Meksika	4,48	4,41	4,31	4,84	4,15	4,05	4,21	4,06	3,92	3,89
Hollanda	3,60	3,60	3,50	3,40	3,30	3,20	3,10	3,20	3,10	2,90
Norveç	4,90	4,70	4,80	5,00	5,00	4,90	4,30	4,00	3,60	..
Polonya	3,70	3,90	3,90	3,70	3,60	3,50	3,40	3,40	3,40	3,40
Portekiz	7,00	6,90	6,60	7,00	7,00	6,80	6,60	6,30	6,40	6,40
Slovak Cumhuriyeti	7,00	7,10	7,20	7,10	7,00	6,80	6,70	6,50	6,30	6,30
Slovenya	5,40	5,20	5,00	4,70	4,50	4,40	4,50	4,60	4,70	4,80
İspanya	15,80	15,70	15,40	15,40	15,40	15,30	15,00	14,80	14,60	14,50
İsveç	9,00	9,00	9,50	9,10	9,10	9,40	8,30	8,80	8,80	8,50
Türkiye	12,70	13,20	13,00	13,40	12,60	10,60	11,90	11,80	11,50	..
İngiltere	5,03	4,89	4,84	4,84	4,72	4,57	4,45	4,26	4,20	..
Amerika Birleşik Devletleri	6,30	6,20	6,00	6,10	5,80	5,90	5,40	5,20	4,80	4,60

Kaynak: OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), <https://stats.oecd.org/>

Tablo 6'dan görüleceği üzere 2021 yılı Ekim ayı itibariyle en yüksek işsizlik rakamları görülen ilk üç ülke sırasıyla İspanya, Kolombiya ve Yunanistan olmuştur. 2021 yılı Ekim ayı itibariyle işsizlik seviyesi en düşük olan ilk üç ülke ise Çek Cumhuriyeti, Japonya ve Hollanda'dır.

Salgın, birçok ekonomide yoksulluk ve gelir eşitsizliği konusundaki ilerlemeyi tersine çevirirken, işgücü piyasalarında uzun süreli izler bırakacaktır. Kadınlar, gençler, daha düşük vasıflı ve kayıt dışı çalışanlar dahil olmak üzere en savunmasız ve en çok etkilenen işçiler üzerindeki olumsuz etkiyi en aza indirmek için aktif ve hedeflenmiş işgücü politikalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Ücret sübvansiyonları ve kısa vadeli çalışma programları gibi gelir destek önlemleri ve elde tutma politikaları, en kötü etkilenen işçileri desteklemek için kritik araçlar olmaya devam edecektir. Buna ek olarak, işe alma teşvikleri, iş arama ve eşleştirme desteği, özellikle sektörler arasında işgücü talebinde kalıcı değişiklikler olduğunda işçilerin yeniden tahsisini kolaylaştırabilir (United Nations(UN), 2021). Salgın ile birlikte işsizlik düzeylerinde yükselme olması ülkelerin bir takım istihdam desteği almasına yol açmıştır. Bu istihdam destekleri tablo 7'de özetlenmektedir.

Tablo 7: Seçili Ülkelerdeki İstihdam Destekleri

Ülkeler	Araçlar
Avustralya	<ul style="list-style-type: none"> • Artan işgücü eğitim sübvansiyonları • Yeni çalışma şemaları • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Avusturya	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni çalışma şemaları • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek • İşsizlik yardımları
Belçika	<ul style="list-style-type: none"> • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Kanada	<ul style="list-style-type: none"> • Artan işgücü eğitim sübvansiyonları • Diğer İstihdam • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması
Şili	<ul style="list-style-type: none"> • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Kolombiya	<ul style="list-style-type: none"> • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar
Kosta Rika	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni çalışma şemaları
Çek Cumhuriyeti	<ul style="list-style-type: none"> • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Danimarka	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni çalışma şemaları • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması
Estonya	<ul style="list-style-type: none"> • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • İşsizlik yardımları

Finlandiya	<ul style="list-style-type: none"> • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek • İşsizlik yardımları
Fransa	<ul style="list-style-type: none"> • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Almanya	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni çalışma şemaları • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Yunanistan	<ul style="list-style-type: none"> • İşten çıkarmalar için üst sınır • Yeni çalışma şemaları • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması
Macaristan	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni çalışma şemaları • Diğer İstihdam • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması
İzlanda	<ul style="list-style-type: none"> • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
İrlanda	<ul style="list-style-type: none"> • Artan işgücü eğitim sübvansiyonları • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
İsrail	<ul style="list-style-type: none"> • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek • İşsizlik yardımları
İtalya	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni çalışma şemaları • Diğer İstihdam • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek • İşsizlik yardımları
Japonya	<ul style="list-style-type: none"> • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Kore	<ul style="list-style-type: none"> • Artan işgücü eğitim sübvansiyonları • Yeni çalışma şemaları • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Litvanya	<ul style="list-style-type: none"> • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Lüksemburg	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni çalışma şemaları • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Meksika	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni kredi – imtiyazlı koşullar altında • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek • İşsizlik yardımları

Hollanda	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni çalışma şemaları • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Norveç	<ul style="list-style-type: none"> • İşsizlik yardımları
Polonya	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni kredi – imtiyazlı koşullar altında • Yeni çalışma şemaları • Diğer İstihdam • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Portekiz	<ul style="list-style-type: none"> • Artan işgücü eğitim sübvansiyonları • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Slovak Cumhuriyeti	<ul style="list-style-type: none"> • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar
Slovenya	<ul style="list-style-type: none"> • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
İspanya	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni kredi – imtiyazlı koşullar altında • Yeni çalışma şemaları • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
İsveç	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni çalışma şemaları • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar
Türkiye	<ul style="list-style-type: none"> • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar • İşsizlik yardımları
İngiltere	<ul style="list-style-type: none"> • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar • Kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destek
Amerika Birleşik Devletleri	<ul style="list-style-type: none"> • Bireylere yapılan doğrudan ödemelere alternatif olarak ücret sübvansiyonları (geniş veya hedefli olabilir- örneğin çıraklar) sağlanması • Çalışan hastalık izni için sübvansiyonlar

Kaynak: [https://dataviz.worldbank.org/views/SME-COVID19/](https://dataviz.worldbank.org/views/SME-COVID19/Overview?:embed=y&.isGuestRedirectFromVizportal=y&.display_count=n&.showAppBanner=false&.origin=viz_share_link&.showVizHome=n)

Overview?:embed=y&.isGuestRedirectFromVizportal=y&.display_count=n&.showAppBanner=false&.origin=viz_share_link&.showVizHome=n

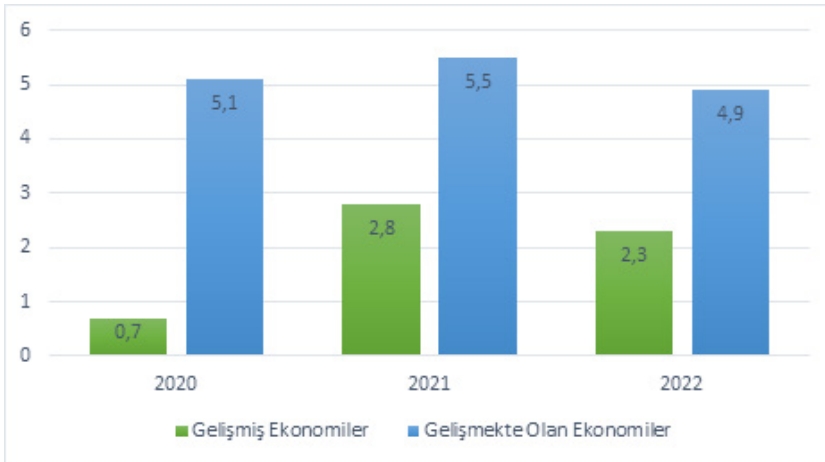
Ülkeler COVID-19 krizini daha hafif atlamak için daha önce benzeri görülmemiş önlemler alarak işgücü ve diğer makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini azaltmaya çalışmışlardır. Bu tedbirlerin alınmasında ülkelerin bu tedbirler için ayırdıkları bütçeler önemli rol üstlenmiştir. Dolayısıyla farklı önlemlerin alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

COVID-19 Salgınının Döviz Kuruna ve Enflasyona Etkisi

COVID-19 salgını sürecinde döviz kurlarının artış eğilimi sürecinde olduğu izlenmektedir. Döviz kurlarında artış eğilimi özellikle gelişmekte olan ülkelerde karşımıza çıkmaktadır. Döviz kurlarında artışa neden olan temel sebep yabancı sermaye çıkışı olarak nitelendirilmektedir. COVID-19 salgınının ne zaman biteceğinin öngörülebilmesi sebebiyle döviz kurundaki belirsizlik daha da artmaktadır. COVID-19 salgını sürecindeki belirsizlik ve döviz kurunda meydana gelen artış üretim maliyetinde artışa ve sonuçta ise fiyat artışlarına neden olmaktadır (Erdoğan, Yıldırım ve Gedikli, 2020: 62). Fiyat artışları kaçınılmaz olarak enflasyon sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Enflasyon oranları gelişmiş ülkelerde daha düşük seviyelerde gerçekleşirken, gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek seviyelerde gerçekleşebilmektedir. Şekil 2’de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için IMF tarafından yapılan 2020-2022 dönemine ait enflasyon tahminleri gösterilmektedir.

Şekil 2: IMF Enflasyon Tahminleri (2020-2022)

Kaynak: IMF (International Monetary Fund), 2021: 118.

Şekil 2’de görüleceği üzere gelişmiş ekonomilerde enflasyon oranı %0,7, gelişmekte olan ekonomilerde enflasyon oranı %5,1 olarak yaşanmıştır. IMF, tarafından 2021 ve 2022 yıllarında enflasyon oranı gelişmiş ekonomilerde sırasıyla %2,8 ve %5,5, gelişmekte olan ekonomilerde sırasıyla %2,3 ve %4,9 olacağı öngörülmektedir. COVID-19 sürecinde yaşanan arz ve talep şokları mal ve hizmet fiyatlarında özellikle kişisel temizlik ürünleri ve gıda ürünlerinde meydana gelen fiyat artışları enflasyona neden olmuştur. Tablo 8’te seçili ülkelerde COVID-19 Döneminde aylık enflasyon gerçekleşmeleri Bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde değişim olarak gösterilmektedir.

Tablo 8: Seçili Ülkelerde Aylık Enflasyon Değişimleri
(Bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde değişim)

	2020											
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Avusturya	2,0	2,1	1,5	1,4	0,6	1,1	1,6	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1
Belçika	1,4	1,1	0,6	0,6	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	0,7	0,5	0,4
Kanada	2,4	2,2	0,9	-0,2	-0,4	0,7	0,1	0,1	0,5	0,7	1,0	0,7
Şili	3,5	3,9	3,7	3,4	2,8	2,6	2,5	2,4	3,1	2,9	2,7	3,0
Kolombiya	3,6	3,7	3,8	3,5	2,9	2,2	2,0	1,9	2,0	1,7	1,5	1,6
Kosta Rika	1,6	1,8	1,9	0,9	0,6	0,3	-0,2	-0,1	0,3	0,5	0,2	0,9
Çek Cumhuriyeti	3,6	3,7	3,4	3,2	2,9	3,3	3,4	3,3	3,2	2,9	2,7	2,3
Danimarka	0,7	0,8	0,4	0,0	0,0	0,3	0,5	0,5	0,6	0,4	0,5	0,5
Estonya	1,6	1,9	0,9	-0,8	-1,7	-1,0	-0,8	-0,9	-1,1	-1,5	-1,1	-0,8
Finlandiya	1,0	0,8	0,6	-0,3	-0,2	-0,0	0,6	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Fransa	1,5	1,4	0,7	0,3	0,4	0,2	0,8	0,2	0,0	0,0	0,2	-0,0
Almanya	1,7	1,7	1,4	0,9	0,6	0,9	-0,1	0,0	-0,2	-0,2	-0,3	-0,3
Yunanistan	0,9	0,2	-0,0	-1,4	-1,1	-1,6	-1,8	-1,9	-2,0	-1,8	-2,1	-2,3
Macaristan	4,7	4,4	3,9	2,4	2,2	2,9	3,8	3,9	3,4	3,0	2,7	2,7
İzlanda	1,7	2,4	2,1	2,3	2,6	2,7	3,0	3,2	3,5	3,6	3,5	3,6
İrlanda	1,3	1,1	0,7	-0,1	-0,5	-0,4	-0,4	-1,0	-1,2	-1,5	-1,1	-1,0
İsrail	0,3	0,1	0,0	-0,6	-1,6	-1,1	-0,6	-0,8	-0,7	-0,8	-0,6	-0,7
İtalya	0,5	0,3	0,1	0,0	-0,2	-0,2	-0,4	-0,5	-0,6	-0,3	-0,2	-0,2
Japonya	0,7	0,4	0,4	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2	0,0	-0,4	-0,9	-1,2
Kore	1,5	1,1	1,0	0,1	-0,3	-0,0	0,3	0,7	1,0	0,1	0,6	0,5
Letonya	2,2	2,3	1,4	0,0	-0,6	-0,7	0,5	-0,2	-0,3	-0,7	-0,7	-0,5
Litvanya	3,0	2,8	1,8	1,0	0,3	1,0	1,0	1,3	0,7	0,7	0,6	0,2
Lüksemburg	1,9	1,7	0,9	0,6	0,2	0,7	0,9	0,6	0,7	0,7	0,4	0,6
Meksika	3,2	3,7	3,2	2,1	2,8	3,3	3,6	4,0	4,0	4,1	3,3	3,2
Hollanda	1,8	1,6	1,4	1,2	1,2	1,6	1,7	0,7	1,1	1,2	0,8	1,0
Norveç	1,8	0,9	0,7	0,8	1,3	1,4	1,3	1,7	1,6	1,7	0,7	1,4
Polonya	4,3	4,7	4,6	3,4	2,9	3,3	3,0	2,9	3,2	3,1	3,0	2,4
Portekiz	0,8	0,4	0,0	-0,2	-0,7	0,1	0,1	-0,0	-0,1	-0,1	-0,2	-0,2
Slovak cumhuriyeti	3,0	2,9	2,3	2,1	2,0	1,8	1,8	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5
Slovenya	2,1	2,0	0,5	-1,2	-1,2	-0,3	0,3	-0,1	-0,3	-0,1	-0,9	-1,1
İspanya	1,1	0,7	-0,0	-0,7	-0,9	-0,3	-0,6	-0,5	-0,4	-0,8	-0,8	-0,5
İsveç	1,3	1,0	0,6	-0,4	-0,0	0,7	0,5	0,8	0,4	0,3	0,2	0,5
İsviçre	0,2	-0,1	-0,5	-1,1	-1,3	-1,3	-0,9	-0,9	-0,8	-0,6	-0,7	-0,8
Türkiye	12,2	12,4	11,9	10,9	11,4	12,6	11,8	11,8	11,7	11,9	14,0	14,6
İngiltere	1,8	1,7	1,5	0,9	0,7	0,8	1,1	0,5	0,7	0,9	0,6	0,8
Amerika Birleşik Devletleri	2,5	2,3	1,5	0,3	0,1	0,6	1,0	1,3	1,4	1,2	1,2	1,4
Arjantin	52,9	50,3	48,4	45,6	43,4	42,8	42,4	40,7	36,6	37,2	35,8	36,1

Brezilya	4,2	4,0	3,3	2,4	1,9	2,1	2,3	2,4	3,1	3,9	4,3	4,5
Çin (Halk Cumhuriyeti)	5,4	5,2	4,3	3,3	2,4	2,5	2,7	2,4	1,7	0,5	-0,5	0,2
Hindistan	7,5	6,8	5,5	5,4	5,1	5,1	5,3	5,6	5,6	5,9	5,3	3,7
Endonezya	2,7	3,1	3,0	2,7	2,0	1,7	1,2	1,1	1,3	1,3	1,5	1,6
Rusya	2,4	2,3	2,5	3,1	3,0	3,2	3,4	3,6	3,7	4,0	4,4	4,9
Suudi Arabistan	0,7	1,2	1,5	1,3	1,1	0,5	6,1	6,2	5,7	5,8	5,8	5,3
Güney Afrika	4,4	4,5	4,1	2,9	2,1	2,1	3,2	3,0	2,9	3,3	3,2	3,1
	2021											
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	
Avusturya	0,8	1,2	2,0	1,9	2,8	2,8	2,9	3,2	3,3	3,7	4,3	
Belçika	0,3	0,5	0,9	1,2	1,5	1,6	2,3	2,7	2,9	4,2	5,6	
Kanada	1,0	1,1	2,2	3,4	3,6	3,1	3,7	4,1	4,4	4,7	4,7	
Şili	3,1	2,8	2,9	3,3	3,6	3,8	4,5	4,8	5,3	6,0	6,7	
Kolombiya	1,6	1,6	1,5	1,9	3,3	3,6	4,0	4,4	4,5	4,6	5,3	
Kosta Rika	1,0	0,4	0,5	1,2	1,3	1,9	1,4	1,7	2,1	2,5	3,3	
Çek Cumhuriyeti	2,2	2,1	2,3	3,1	2,9	2,8	3,4	4,1	4,9	5,8	..	
Danimarka	0,6	0,6	1,0	1,5	1,7	1,7	1,6	1,8	2,2	3,0	3,4	
Estonya	0,2	0,6	1,1	1,9	3,6	3,8	4,9	5,0	6,7	7,0	8,8	
Finlandiya	0,9	0,9	1,3	2,1	2,2	2,0	1,9	2,2	2,5	3,2	3,7	
Fransa	0,6	0,6	1,1	1,2	1,4	1,5	1,2	1,9	2,2	2,6	2,8	
Almanya	1,0	1,3	1,7	2,0	2,5	2,3	3,8	3,9	4,1	4,5	5,2	
Yunanistan	-2,0	-1,3	-1,6	-0,3	0,1	1,0	1,4	1,9	2,2	3,4	4,8	
Macaristan	2,7	3,1	3,7	5,1	5,1	5,3	4,6	4,9	5,5	6,5	7,4	
İzlanda	4,3	4,1	4,3	4,5	4,4	4,2	4,3	4,3	4,4	4,5	4,8	
İrlanda	-0,2	-0,4	0,0	1,1	1,7	1,6	2,2	2,8	3,7	5,1	5,3	
İsrail	-0,4	0,0	0,2	0,8	1,5	1,7	1,9	2,2	2,5	2,3	2,4	
İtalya	0,4	0,6	0,8	1,1	1,3	1,3	1,9	2,0	2,5	3,0	3,7	
Japonya	-0,7	-0,5	-0,4	-1,1	-0,8	-0,5	-0,3	-0,4	0,2	0,1	..	
Kore	0,6	1,1	1,5	2,3	2,6	2,4	2,6	2,6	2,5	3,2	3,7	
Letonya	-0,5	-0,2	0,3	1,7	2,6	2,7	2,8	3,7	4,8	6,0	..	
Litvanya	0,3	0,6	1,6	2,5	3,6	3,6	4,7	5,3	6,3	8,0	9,2	
Lüksemburg	1,9	-0,1	2,0	2,1	2,5	2,2	2,3	2,5	2,7	3,6	4,5	
Meksika	3,5	3,8	4,7	6,1	5,9	5,9	5,8	5,6	6,0	6,2	7,4	
Hollanda	1,6	1,8	1,9	1,9	2,1	2,0	1,4	2,4	2,7	3,4	5,2	
Norveç	2,5	3,3	3,1	3,0	2,7	2,9	3,0	3,4	4,1	3,5	5,1	
Polonya	2,6	2,4	3,2	4,3	4,7	4,4	5,0	5,5	5,9	6,8	7,8	
Portekiz	0,3	0,5	0,5	0,6	1,2	0,5	1,5	1,5	1,5	1,8	2,6	
Slovak Cumhuriyeti	0,7	0,8	1,4	1,6	2,2	2,9	3,3	3,8	4,6	5,1	5,6	
Slovenya	-0,7	-1,0	0,1	2,1	2,1	1,4	2,0	2,1	2,4	3,0	4,6	
İspanya	0,5	0,0	1,3	2,2	2,7	2,7	2,9	3,3	4,0	5,4	5,5	

İsveç	1,6	1,4	1,7	2,2	1,8	1,3	1,4	2,1	2,5	2,8	3,3
İsviçre	-0,5	-0,5	-0,2	0,3	0,6	0,6	0,7	0,9	0,9	1,2	1,5
Türkiye	15,0	15,6	16,2	17,1	16,6	17,5	19,0	19,3	19,6	19,9	21,3
İngiltere	0,9	0,7	1,0	1,6	2,1	2,4	2,1	3,0	2,9	3,8	..
Amerika Birleşik Devletleri	1,4	1,7	2,6	4,2	5,0	5,4	5,4	5,3	5,4	6,2	6,8
Arjantin	38,5	40,7	42,6	46,3	48,8	50,2	51,8	51,4	52,5	52,1	51,2
Brezilya	4,6	5,2	6,1	6,8	8,1	8,3	9,0	9,7	10,2	10,7	..
Çin (Halk Cumhuriyeti)	-0,3	-0,2	0,4	0,9	1,3	1,1	1,0	0,8	0,7	1,5	..
Hindistan	3,2	4,5	5,7	5,1	5,3	5,6	5,3	4,8	4,4	4,5	..
Endonezya	1,6	1,4	1,4	1,4	1,7	1,3	1,5	1,6	1,6	1,7	1,7
Rusya	5,2	5,7	5,8	5,5	6,0	6,5	6,5	6,7	7,4	8,1	..
Suudi Arabistan	5,7	5,2	4,9	5,3	5,7	6,2	0,4	0,3	0,6	0,8	1,1
Güney Afrika	3,2	2,9	3,2	4,5	5,2	5,1	4,7	5,1	5,1	5,1	5,5

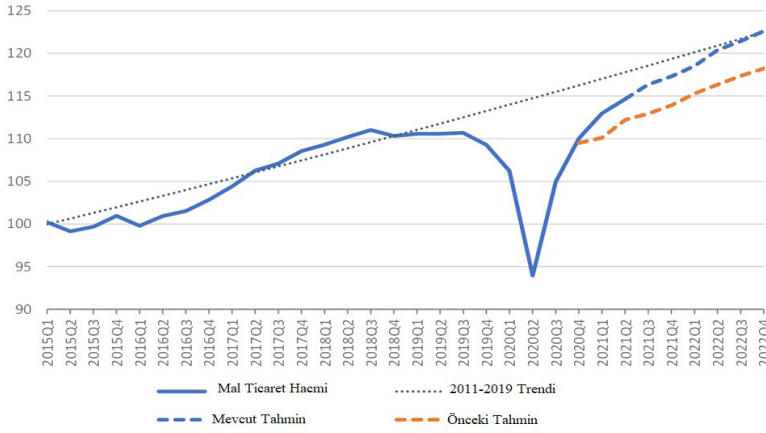
Kaynak: OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), <https://stats.oecd.org/>

Tablo 8'den görüleceği üzere 2021 yılının Kasım ayında enflasyon oranının en yüksek olduğu ülke Arjantin'dir. Arjantin'i Türkiye ve Litvanya takip etmektedir.

Gelişmekte olan ekonomilerde enflasyon oranının yüksek olmasının nedeni ithal mal talebinin yüksek olmasıdır. İthal mal talebinin yüksek olması enflasyon üzerinde baskıya sebebiyet vermektedir. Dış borçluluk oranı ve bütçe açıkları yüksek olan gelişmekte olan ekonomilerde döviz fiyatlarındaki artış olması ulusal paranın değer yitirmesine sebebiyet vermekte, söz konusu durum ise enflasyon oranlarının yukarı doğru kaymasına yol açmaktadır (Gözde Kaya, 2020: 228).

COVID-19 Salgınının Dış Ticarete Etkisi

COVID-19 krizinin etkilediği bir diğer makroekonomik gösterge dış ticarettir. COVID-19 salgını, küresel ekonominin hem arz hem de talep taraflarını etkileyerek dünya ticaretinde derin bir bozulmaya neden olmuştur. Pek çok ülke, temel olmayan üretim tesislerinin geçici olarak kapatılması kararını alırken, çok sayıda şirket ya gönüllü olarak (örneğin işgücü arzındaki azalma nedeniyle) bu tür önlemleri almış ya da tedarik zincirlerindeki aksaklıklar nedeniyle üretimi azaltmıştır (Gruszczynski, 2020: 338). Seyahat kısıtlamaları ve sınırların kapatılması, COVID-19 salgınına yönelik ilk politika müdahalesinin önemli bir parçası olmuştur ve bu önlemler mal ve hizmet ticaretini doğrudan etkilemiştir (WTO (World Trade Organization), 2020). Bu açıklamalar doğrultusunda Şekil 3'de küresel mal ticaret hacmi gösterilmektedir.

Şekil 3: Küresel Mal Ticaret Hacmi, 2015Q1-2022Q4 (2015=100)

Kaynak: WTO (World Trade Organization), 2021a

2021'deki emtia ticaret hacmindeki yüksek yıllık büyüme oranı, çoğunlukla, 2020'nin ikinci çeyreğinde dibe vuran bir önceki yılki düşüşün bir yansıması olarak ifade edilmektedir. Daha düşük bir taban nedeniyle, 2021'in ikinci çeyreğinde yıllık büyüme, %22,0, ancak kısmen 2020'nin son iki çeyreğinde ticarete yaşanan hızlı toparlanma nedeniyle bu rakamın üçüncü çeyrekte %10,9'a, dördüncü çeyrekte ise %6,6'ya düşeceği tahmin edilmektedir (WTO (World Trade Organization), 2021a).

Tablo 9'da dünya mal ticaret değerindeki yıllık büyüme oranları % olarak gösterilmektedir.

Tablo 9: Dünya Mal Ticaret Değerindeki Yıllık Büyüme (%)

	İhracat				İthalat			
	2020Q4	2021Q1	2021Q2	2021Q3	2020Q4	2021Q1	2021Q2	2021Q3
Dünya	3	17	47	24	2	14	44	25
Kuzey Amerika	-3	5	55	21	3	11	42	22
Güney ve Orta Amerika	-3	15	53	39	-3	11	61	54
Avrupa	5	13	48	17	6	12	47	18
Asya	9	28	37	24	1	20	42	31
Diğer	-17	10	75	56	-5	10	40	26

Kaynak: WTO (World Trade Organization), 2021b

Tablo 9'dan izleneceği üzere, 2020 yılının son çeyreğinde toplam mal ihracatı dünyada % 3 oranında büyümüştür. Bu dönemde bölgesel olarak en büyük büyümeyi sırasıyla %9 ile Asya ülkeleri %5 ile Avrupa ülkeleri kaydetmiştir. Kuzey Amerika ve Güney ve Orta Amerika ülkelerinde %3'lük bir küçülme görülmektedir. Dünya ekonomisinde mal ihracatında COVID-19 sürecinde en büyük iyileşme 2021 yılının ikinci çeyreğinde %47 ile gerçekleşmiştir. 2021 yılının gelmesiyle birlikte tüm bölgelerde mal ihracatında bir toparlanma süreci yaşanmıştır. Tablo

9'da mal ithalatı verileri incelendiğinde 2020 yılının son çeyreğinde dünya ithalatı %2 büyümüştür. İthalatta daralma 2020 yılının son çeyreğinde Güney ve Orta Amerika'da görülmüştür. Toparlanma süreci ithalatta da görülmektedir.

Küresel ticaret, COVID-19 salgınının neden olduğu durumdan negatif olarak etkilemiştir. Bazı ülkeler salgının seyrine göre tedbirleri azaltırken, yeni mutasyonlar ile birlikte karantina tedbirleri devam etmektedir. Hem karantina uygulamalarının azaltılması hem de aşılama oranlarının artması ile birlikte üretim seviyesinde artış meydana gelmiştir. Dolayısıyla üretimde artış olması beraberinde dış ticarete artış getirmiştir (Taşkın ve Akıncı, 2021: 767).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Salgın, küresel ölçekte görülen, çok sayıda insanı etkileyen bir olay olarak tanımlanabilir. H1N1, H5N1, Ebola ve koronavirüs gibi salgınlar 21. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu salgınlar pek çok kişinin yaşamını yitirmesine neden olmuştur. 2019 yılı Aralık ayında koronavirüs salgını Çin-Wuhan şehrinde görülmüştür. Koronavirüs salgını yayılma hızı tüm dünyayı kısa sürede etkisi altına almış ve ülkeleri vaka ve can kaybı gibi ciddi sağlık sorunları ile karşı karşıya bırakmıştır. COVID-19 salgınının meydana getirdiği kısıtlamalar nedeniyle sosyal, kültürel, toplumsal ve ekonomik etkileri olabilmektedir. Salgının ekonomik etkileri arz şoku, talep şoku, ticaret üzerindeki etkiler, fiyat etkileri, gelirler üzerinde meydana gelen azalma, işsizlik, finansal istikrarsızlık, ekonomik istikrarsızlık, yatırımların azalması, dünya genelinde küçülme ve küresel ölçekte durgunluğun görülmesi şeklinde ortaya çıkacaktır. Salgının ortaya çıkardığı ekonomik etkiler karşısında ülkeler ekonomi politikaları uygulayacaktır.

COVID-19 salgını bu zamana kadar görülen ekonomik krizlerden farklı olarak temelinde insan olan bir kriz olarak karşımıza çıkmıştır. Sağlık sektörünün etkisi ile birlikte ekonomiyi domino taşı gibi etkisi altına almıştır. Pek çok ülke ekonomik anlamda tedbirler alarak etkiyi en aza indirmeyi amaçlamışlardır. 2020 yılı dünya açısından salgının ekonomi kanallarını etkilediği bir yıl olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra GSYH'lerde ciddi daralmalar meydana gelmiştir. COVID-19 salgınının ekonomi üzerinde oluşturduğu etkiler ekonomik büyüme değişkeninin yanı sıra istihdam, işsizlik, enflasyon oranları, ihracat ve ithalatta da gerçekleşmiştir. 2020 yılında COVID-19 süreci nedeniyle karantinalar uygulanması, sınırların kapatılması ve seyahatlerin durdurulması gibi nedenlerle ekonomi süreci derinden etkilenmiştir. Ancak alınan tedbirlerde gevşeme olması ve aşya ulaşılabilirlik düzeyinin artması ile birlikte ekonomik anlamda toparlanma süreci de başlamıştır. Ancak bu toparlanma sürecinin karşısında durabilecek faktörün virüsün mutasyona uğraması olarak gösterilmektedir.

COVID-19 krizi ülkelerin bazı dersler almasına neden olmuştur. İnsanların gündelik yaşam şekilleri ve tüketim kalıpları değişmiştir. Salgın süreci bütün bu etkileme kanallarının yanı sıra toplumsal alanı da etkilemiştir. Toplumsal anlamda

yeni iş yapma, yeni eğitim-öğretim faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ortaya çıkan bu durum dijital dönüşüm sürecinin hızlanmasına yol açmıştır. COVID-19 salgını aynı zamanda sosyal sorunların artışına neden olmuştur. Sosyal sorunların artışı istihdam sorunları ve gelir kayıpları yaşanmasına bağlanabilir. COVID-19 salgını çalışma hayatında köklü değişikliklere yol açmıştır. Evden çalışma kavramı COVID-19 salgını ile hayatımıza girmiştir. Ülkeler istihdam kayıplarını engellemek amacıyla çeşitli tedbirler almıştır. Bu tedbirler kısa çalışma ödeneği, işsizlik yardımları ve yeni iş alanları gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır.

2020 yılı son derece çalkantılı bir yıl olmuş ve küresel ekonomi COVID-19'un bıraktığı hasarın telafisine başlamıştır. Salgın ile birlikte ortaya konulan tedbirler muhtemelen daha kötü sonuçları engellemiştir. Bütün bu gelişmelerin yanı sıra salgın ile birlikte tüketici davranışlarında değişiklik olmuştur. Tüketici davranışlarındaki değişiklik ithal ara mallarının maliyetlerinin artmasına ve bazı sektörlerde talep artışına neden olmuştur. Salgın süreci devam eden bir yapıya sahiptir. Virüsün yeni mutasyonlarının ortaya çıkması vaka sayılarında artış olmasına yol açmaktadır. Bu süreçte, turizm başta olmak üzere sınırlı politika desteğine sahip olan ve aşı temininde sorun yaşayan ülke ekonomilerinin farklılık göstereceği öngörülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021: 1).

Sonuç olarak, COVID-19 krizinin etkilerinin en aza indirmek amacıyla ülkeler farklı politika alternatifleri belirlemelidir. Salgının etkisinin ne zaman biteceği ile ilgili belirsizlik sürmektedir. Dolayısıyla, COVID-19 salgını küresel bir problem olduğu için küresel bir çözüm gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Barua, S. (2020). Understanding Coronanomics: The Economic Implications of the Coronavirus (COVID-19) Pandemic (April 1, 2020). SSRN, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3566477>.
- Barro, R., Ursua, J. ve Weng, J. (2020). The coronavirus and the great influenza pandemic lessons from the “spanish flu” for the coronavirus’s potential effects on mortality and economic activity. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series. Working Paper* 26866.
- Bulut, R. ve Pınar, C. (2020). COVID- 19 Pandemisi Döneminde Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik, *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 217-225.
- Chakraborty, I. ve Maity, P. (2020). COVID-19 Outbreak: Migration, Effects On Society, Global Environment and Prevention. *Science of The Total Environment*, 728,138882,1-7.
- Danquah, M., Schotte, S. ve Sen, K. (2020). COVID19 and Employment: Insights from the SubSaharan African Experience. *The Indian Journal of Labour Economics*, 63 (Suppl 1), 23–30.
- Erdoğan, S., Yıldırım, D.Ç. ve Gedikli, A. (2020). Dynamics and Determinants of Inflation During the COVID-19 Pandemic Period in European Countries: A Spatial Panel Data Analysis, *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi*, 22(S1), 61-67.
- Fernandes, N. (2020). Economic effects of coronavirus outbreak (COVID-19) on the world economy. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3557504 (E.T.: 22.05.2021).
- Gözde Kaya, D. (2020). Koronavirüs Pandemisinin Küresel Ekonomideki İzleri: Kamu Finansman Dengesi, Ticaret Hacmi, Enflasyon, İşsizlik ve Ekonomik Büyüme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 221-237.
- Gruszczynski, L. (2020). The COVID-19 Pandemic and International Trade: Temporary Turbulence or Paradigm Shift?. *European Journal of Risk Regulation*, 11(2), 337-342.
- ILO (International Labour Organization), https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_738742/lang--en/index.htm (E.T.:22.05.2021).
- ILO (International Labour Organization) (2021a). ILO Gözlem: COVID-19 ve Çalışma Yaşamı, 7. Baskı Güncellenmiş tahminler ve analiz. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_769693.pdf (E.T.: 19.05.2021).
- ILO (International Labour Organization) (2021b). ILO Monitor: COVID-19 and the world of work, Eighth edition, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_824092.pdf(E.T.: 21.12.2021).
- IMF (International Monetary Fund) (2021). WORLD ECONOMIC OUTLOOK Recovery During a Pandemic Health Concerns, Supply Disruptions, and Price Pressures. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/10/12/world-economic-outlook-october-2021>(E.T.: 21.12.2021).
- Kelly, Heath. (2011) The classical definition of a pandemic is not elusive. *Bulletin of the World Health Organization*, 89 (7), 540 - 541.
- Maliszewska, M., Mattoo, A. ve Mensbrugge, D. (2020), “The Potential Impact of COVID-19 on GDP and Trade: A Preliminary Assessment”, Policy Research Working Paper 9211, World Bank Group, April. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/295991586526445673/pdf/The-Potential-Impact-of-COVID-19-on-GDP-and-Trade-A-Preliminary-Assessment.pdf> (E.T.: 22.05.2021).
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2020). The territorial impact of COVID-19: Managing the crisis across levels of government, https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=128_128287-5agkkojaa&title=The-territorial-impact-of-COVID-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government&_ga=2.105410243.17294248.1621629244-1069007587.1621629244 (E.T.: 21.05.2021).
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), <https://stats.oecd.org/> (E. T.: 21.12.2021).
- Salisu, A. A., Sikiru, Abdulsalam, A. ve Vo, X. V. (2020). Pandemics and the emerging stock markets, *Borsa İstanbul Review*, 20(S1), 40-48.

- Taşkın, E. ve Akıncı, Ö.S. (2021). Covid-19 Küresel Salgınlarının Uluslararası Ticarete Etkileri, *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), 749-771.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2021). Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler Bülteni 2021/1 (Ocak-Mart), <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/06/Dunya-Ekonomisinde-Son-Gelismeler-2021-Yili-1-Ceyrek.pdf> (E.T.:23.12.2021).
- T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2020). COVID-19 (SARS-CoV-2 ENFEKSİYONU) GENEL BİLGİLER, EPİDEMİYOLOJİ VE TANI, <https://COVID19.saglik.gov.tr/Eklenti/39551/0/COVID-19rehberigenelbilgilerpidemiyolojivetanipdf.pdf> (E.T.: 20.05.2021).
- Trilla, A., Trilla, G. ve Daer, C. (2008). The 1918 “Spanish Flu” in Spain. *Clinical Infectious Diseases*, 47(5), 668–673.
- Ugarteche, Oscar, Ocampo, Alfredo ve OBELA (2020). Covid-19: The Beginning Of The Domino Effect. <http://www.obela.org/en-analisis/COVID19-the-beginning-of-the-domino-effect> (E.T.: 21.05.2021).
- United Nations (UN) (2021). World Economic Situation and Prospects as of mid-2021. https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/WESP2021_UPDATE.pdf (E.T.: 23.05.2021).
- Voyvoda, Ebru ve Yeldan, A. Erinç (2020). COVID-19 Salgının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ve Politika Alternatiflerinin Makroekonomik Genel Denge Analizi. https://yeldane.files.wordpress.com/2020/05/COVID_voyvodayeldan_v2_31mayis.pdf (E. T.): 21.05.2021.
- World Bank (2021). Global Economic Prospects. <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects> (E.T.: 19.05.2021).
- WTO (World Trade Organization) (2020). Trade Costs in The Time Of Global Pandemic. https://www.wto.org/english/tratop_e/COVID19_e/trade_costs_report_e.pdf (E. T.: 22.12.2021).
- WTO (World Trade Organization) (2021a). https://www.wto.org/english/news_e/pres21_e/pr889_e.htm(E.T.: 22.12.2021).
- WTO (World Trade Organization) (2021b), THIRD QUARTER 2021 MERCHANDISE TRADE VALUE, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/merch_value_latest.pdf (E.T.: 22.12.2021).
- <https://COVID19.who.int/table> (E.T.: 21.12.2021).
- https://dataviz.worldbank.org/views/SME-COVID19/Overview?:embed=y&:isGuestRedirectFromVizportal=y&:display_count=n&:showAppBanner=false&:origin=viz_share_link&:showVizHome=n, (E. T.: 21.12.2021).

EŞİTSİZLİKLER BAĞLAMINDA COVID 19 SALGINININ SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

Uğur ADIGÜZEL¹, Selim KAYHAN², Kübra AKTEPE³

1. Giriş

Tarihte, daha önce de salgınların yaşandığı bilinmektedir. Fakat bu salgınların yayılma hızı son dönemde yaşadığımız kadar olmamıştır. Bir ülkede başlayan ve o coğrafyayı saran salgınların dünyanın diğer ucundaki ülkelere ulaşamamasının temel nedeni, Doğu-Batı ticaret ilişkisinin zayıf olmasından kaynaklanmaktadır. Küreselleşme ile artan uluslararası ticaret, salgın oluşturabilecek virüs ve bakterilerin bir coğrafyadan diğerlerine taşınmasını kolaylaştırdığı bilinmektedir. İnsanların toplu halde yaşaması, birbirleri ile alışveriş yapması hastalıkların yayılma ve diğer yerlere ulaşma hızı artmaktadır.

Erken dönemlerden itibaren göçlerin yanı sıra yerleşik tarıma geçiş, kentleşme, savaşlar ve ticaret; bir coğrafyada bilinen kızamık, çiçek, tifo, dizanteri, sıtma, verem, veba gibi hastalıkların yeni ortamlara taşınmasına ve yayılmasına neden olmuştur (Pamuk, 2021). Salgınların sadece nüfus üzerinde etkili olduğunun düşünülmemelidir. McNeill'e (1977) göre, salgın hastalıklar nüfusun yanı sıra, iktisadi, mali ve askeri alandaki etkileriyle tarih boyunca pek çok siyasi ve askeri olaya neden olmuş ve pek çok devletin hatta imparatorlukların yıkılışında önemli rol oynamıştır (Pamuk, 2020; 33).

Daha önce gerçekleştirilen tarihsel çalışmalardaki bulgulara göre, insanlar salgın hastalıklarla ilk olarak 6. yüzyılda, "Yersinia Pestis" bakterisinin neden olduğu Jüstinyen Vebası ile tanışmıştır. Bizans İmparatoru Jüstinyen döneminde başlayan ve İmparator'un da hastalığa yakalanması nedeniyle onun adını alan Jüstinyen Vebası MS 541 yılında başladı (Pamuk, 2020). Asya kökenli olan bakteri o dönemin önemli ticaret merkezi olan Bizans'ın başkentine ticaret yolu ile ulaşmış ve başkent Konstantinopolis başta olmak üzere birçok şehirde insanlar arasında hızlı şekilde yayılmıştır. Bu dönemde önemli rakamlarda nüfus kaybına neden olan bu bakteri

1 Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-1415-4273 uadiguzel@erbakan.edu.tr

2 Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-4182-0112, skayhan@erbakan.edu.tr

3 Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, ORCID: 0000-0002-4838-6892 kubraaktepe049@gmail.com

ilerleyen dönemde tekrar salgına neden olmuştur. 14. yüzyılda Orta Asya'da tekrar başlayan, insanlık tarihinin en ölümcül salgını Kara veba, ekonomi ve nüfus üzerinde etkisini uzun süre hissettirmiş ve çeşitli kaynakların tahminlerine göre 75 ila 200 milyon arasında insanın ölümüne yol açmıştır.

Her iki veba salgını da toplumlarda nüfus ve ekonomik açıdan büyük değişimler meydana getirmiştir. Yaşanan can kayıplarının, işgücünde ciddi düşüşlere neden olması, emek arzında daralma ve işçi ücretlerinin artmasına neden olmuştur. Artan ücretler, yaşanan can kayıpları ile salgın sonrasında hayatta kalanlara düşen miras, insanların gelirlerinde ve refah düzeylerinde yükselişe neden olmuştur. İnsanların hayat standardındaki bu değişiklikler talepleri yeniden şekil alması ile sonuçlanmıştır.

Üzerinden yaklaşık yüzyıl geçen salgınlardan sonra Aralık 2019'a kadar dünya salgın ile tekrar karşılaşmamıştır. Çin'in Hubei eyaleti Wuhan kentinde görülmeye başlanan viral virüs kısa sürede Asya merkezli küresel koronavirüs (COVID-19) salgının başlamasına neden olmuştur. Küreselleşme olgusunun artması ile ülkelerin sınırlarının kalkması ve birbirlerine olan bağımlılıklarını artması, virüsün kısa sürede dünya geneline yayılmasında büyük öneme sahiptir. Dünya Sağlık Örgütü Uluslararası Öne Sahip Halk Sağlığı Acil Durumu Komitesi bu bulaşıcılığı yüksek olan viral enfeksiyonu 11 Mart 2020'de küresel bir pandemi *'birçok coğrafyayı bir arada tehdit eden yaygın salgın'* olarak ilan etmiştir. Küresel çapta salgının başlamasının ardından gerçekleşen süreçte sosyal ve ekonomik tehditlerde beraberinde gelmiştir. Kamu otoriteleri kendi ülkelerinin gelişmişlik seviyesi ölçüsünde meydana gelen olayın içinden nasıl en az zarar ile kurtulabileceklerinin hesabını yaparak tedbir almaya ve uygulamaya başlamıştır.

Yaşanan eko-politik değişim ile birlikte makro ekonomik göstergelerde de değişiklikler yaşanmaktadır. Yükselen enflasyonla birlikte işsizlik oranındaki artışa, cari dengelerde bozulmaya, toplam arz ve talepte şoklara neden olması ile yarattığı dengesizlikler yüzünden ülke ekonomilerine büyük refah kaybı yaşatmaktadır. Hükümetler ve insanlar bu dönemi her yönden fazla kayıp yaşamadan atlarmak için üzerlerine düşen sorumlulukları eksiksiz yerine getirmeleri bu sürecin daha kontrollü yürütmesine yardımcı olmaktadır. Salgının bir diğer etkisi de cinsiyet eşitsizliği üzerine olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde eşitsizliğin daha derinleştiği düşünülmektedir.

Tüm dünyada kadınlar erkeklere göre daha zor işlerde çalışmakta ve daha az gelir elde etmektedirler. Gelişmeye çalışan ülkelerde kadınların ücretsiz olarak ev işlerinde çalışması, ekonomik özgürlüklerini elde etmelerini zorlaştırmaktadır. Kadınların işgücüne katılımı kalkınmayı pozitif etkileyen bir faktör olarak kabul edilirken, kadınların işgücüne katılımını etkileyen kır-kent ayrımı evli ve çocuk sahibi olması, eğitim seviyesi gibi birçok faktör bulunmaktadır (Tunç, 2018:227-228). Krizlerin etkileri ülkelerin gelir seviyeleri ve ülkeler içerisindeki gruplar arasında ise sosyoekonomik yapıya bağlı olarak farklılık göstermektedir. 2021 Eylül

ayı itibarıyla tüm dünyada 5,3 milyar doz aşı yapılmıştır ve bu aşuların %0.3'ü düşük gelirli ülkelerde uygulanmışken, %77'si orta-yüksek ve yüksek gelir grubundaki ülkelerdeki insanlara uygulanmıştır. İsrail'de Temmuz 2021 itibarıyla kadınların %60'ı tam doz aşulanmışken, bu oran Venezuela'da %0.9 ve Papua Yeni Gine'de sadece %0.16 olarak gerçekleşmiştir (UN Women, 2021:3). Birleşmiş Milletlerin 2020 yılında yayımladığı Cinsiyet Eşitliği raporuna göre (UN Gender Equality Report, 2020:3) İngiltere'de siyahi bir kadının, beyaz bir kadına göre Covid-19'dan ölme ihtimali 4.3 kat daha fazladır. Krizlerin hem ülkeler arasında hem de aynı ülkedeki farklı gruplar arasında farklı etkileri olduğu açıkça görülmektedir.

Bu çalışmada COVID-19 salgının Dünya ve Türkiye üzerindeki etkileri, cinsiyet eşitsizliği özelinde, sosyo-ekonomik olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın 1. bölümünde salgın ekonomisi hakkında teorik bilgi verilecektir. Sonraki bölümde ise Dünya'da ve Türkiye'de Covid-19 salgını incelenmektedir. Son bölümde ise salgının cinsiyet eşitsizliği üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Son olarak ise sonuç ve politika önerilerinde bulunulmuştur.

2. Salgın ve Salgın Ekonomisi

Dünya Bankası ve IMF'nin raporlarına göre, dünya genelinde yaşanan geniş çaplı salgınlar, yangınlar, seller, kuraklık, ülkelerarası gerçekleşen fakat dünyayı etkileyen jeopolitik gerginlikler ve savaşlar borçların artmasında ve verimliliğin düşmesinde önemli etkenlerden olmuştur. Dünya'nın yaklaşık yüzyıl sonra yeniden küresel risk oluşturan salgın ile karşı karşıya gelmesi 2008'de yaşanan Küresel Finansal Krizi'nin ardından beklenen toparlanma umutlarının yitirilmesine sebep olmuştur.

Geçen yüzyılda yaşanan iki Dünya Savaşı ayrı tutulduğunda, dünya ekonomisi içinde bulunduğu yüzyılın en büyük şokunu salgın nedeniyle yaşamaktadır. Salgın ile hayatımıza giren karantinalar ve önlemler küresel arz ve talebe ciddi oranlarda zarar vermektedir. Küreselleşme ile artan ve koşullar ne olursa olsun kesintiye uğramayan ülkelerarası ticaret, turizm ve seyahatlerdeki kesintiler salgının şiddetini ve hangi boyutlarda yaşandığının en büyük kanıtı olmuştur. ABD, Fransa, Danimarka, Çin ve İspanya gibi gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilen anket ve benzeri çalışmalarda tüketim alışkanlıkları değişime uğradığı görülmüş ve hane halkının salgın ile lüks tüketim harcamaları yerine sadece zorunlu tüketim harcamaları ile sınırlı kaldığı görülmüştür.

Dinçer'e (2020) göre, ortaya çıkan bu salgında ülkeler sosyo-ekonomik yapısına uygun şekilde önlemler alması ülkelerin ekonomik daralma yaşamamasını önlerken, sağlık alt tabanlı yeni bir kriz yaratması dünya ekonomisini çıkmaza sokmaktadır. Hale vd. (2020) alınan karantina önlemleri 160 ülkenin verilerini kullanarak 8 ana başlıkta toplamaktadır. Bunları; i) okulların ve ii) işyerlerinin kapatılması, iii) toplu etkinliklerin iptal edilmesi, iv) toplu halde bulunulmasının engellenmesi, v) toplu taşımanın durdurulması, vi) evde kalınmasına yönelik kısıtlamalar konulması, vii)

yurtiçi ve viii) yurtdışı seyahatlere getirilen engellemeler şeklinde maddeleştirmiştir (Dinçer, 2020: 116). Ayrıca Hale vd.'nin (2020) çalışmasında 0-100 arasında endekslenen kısıtlamalar, gelişmiş ülkelerde salgının başlangıcından Nisan 2020'nin ikinci yarısında gevşetmeye başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler ise, hali hazırda uyguladığı kısıtlamaları zaman zaman gevşetmiş olsa da halen devam ettirmektedir. Bu dönemde ABD, Birleşik Krallık, Japonya ve AB ülkelerinde büyük parasal genişlemeler ile mali yapıyı desteklerken gelişmekte olan ülkeler borçlarına yeni borç eklemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde, oluşan kriz ortamında ekonomiyi desteklemek isteyen politika yapımcıların gerçekleştirdiği yardım paketleri, dönem içinde yatırımların görece olarak durgun olması sebebiyle istenen politika etkinliğini sağlayamamıştır.

Kapanmaların körüklediği Covid-19 salgını krizinin ekonomiye vereceği zararı tartışan ekonomistlere göre, GSMH'daki daralmanın salgın öncesindeki düzeyine ne zaman döneceği öngörülemezdir. Bu durumda Yazgan'a (2020) göre, bu daralmalar hızlı çöküş ve hızlı toparlanma (V), hızlı çöküş ve bir süre orada kalış ardından hızlı toparlanma (U), ve iki dipli bir çöküş olması (W) gibi birbirinden farklı senaryolardan oluşmaktadır. 2020'de diğer bir keskin daralma ise Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tahminlerine göre %13-32 oranı arasında ticarete yaşanacağı yönünde olmaktadır. Ancak bu daralma korkulduğu gibi olmamış ve bir önceki yıla göre %9 oranında daralma gerçekleşmiştir.

Salgın birçok alanda olduğu gibi küresel değer zincirinde de bozulmalara yol açmıştır. Küreselleşme ile birlikte güçlenen küresel ticaretin %70'ini kapsayan küresel değer zinciri, salgının ekonomik etkileri ile zarar görmüştür. Yazgan'a (2020) göre, 2008 küresel finansal krizi sadece talep şoku yaratmış iken koronavirüs salgın şoku ekonomiyi hem talep yönlü hem de arz yönlü şoklarına maruz bırakmıştır. Yazgan (2020) bu şokların etkisi küresel finansal krizi şokları etkisinden daha büyük etki oluşturacağını öne sürmüştür. Eylül 2021'e kadar geçen sürede arzda ve talepte gerçekleşen büyük kesintiler yaşanan şokun etkisini apaçık ortaya koymuştur. Arz ve talep şoklarının yarattığı gelir kaybının derinleşmesi küresel ekonominin işleyişinde rol oynayan birçok firma ve endüstrinin iflasına yol açmıştır. Bu durum küresel değer zincirinin bozulmasına sebebiyet vermiştir. Tüm dünyanın içinde bulunduğu daralma senaryolarındaki en büyük beklenti Yazgan'ın (2020) öne sürdüğü senaryolardaki en olumlu senaryo olan hızlı çöküş hızlı toparlanma (V) senaryosu olmaktadır.

Ülkelerin GSMH'larındaki V şeklindeki toparlanma krizi kontrol altına almayı kolaylaştırabilecek ve ülkelerin dış ticaretinde de benzer durumlar hakim olabilecektir. Koronavirüs salgınının neden olduğu ekonomik kriz ortamından zarar gören küresel değer zincirinin yerinin yerel değer zinciri bırakması yapılan çalışmada ortaya atılan varsayımlardan olmaktadır (Yazgan, 2020).

Dünya Bankası, IMF, OECD, UNCTAD ve DTÖ'nin korkutucu tablolarla raporlar yayımlaması ülkelerin ekonomilerini tedbir amaçlı kapatmasına neden olmuştur.

Geçmişte benzeri yaşanan ve nüfusun önemli çoğunluğunun kaybedilmesine neden olan salgın tecrübeleri ışığında önlem alan insanlar salgın döneminde sadece yaşamları için zorunlu harcamaları gerçekleştirmiştir.

Leslie vd.'ye (2020) göre, Covid-19 salgınının tekil ekonomiler üzerindeki etkilerini görmek için OECD, IMF, Fitch gibi üretim ve ticaret ağlarını inceleyen kurumların raporlarına bakılması gerekmektedir. Nitekim alınan önlemler ve küresel boyuttaki ağların önemi göz önüne alındığında salgının etkileri ekonomi ve ticaret ağları üzerinde daha etkili olabilmektedir (Voyvoda ve Yeldan, 2020: 196).

3. Dünya'da ve Türkiye'de COVID-19 Salgını

Covid-19 salgınının başlangıcından Aralık 2021 tarihine kadar dünya çapında vaka sayısı 277 milyona ulaşırken, toplam vefat sayısı 5,3 milyona ve iyileşenlerin sayısı 249 milyona ulaşmıştır. Bazı ülkelerde vaka sayısındaki hızlı artışlar ve ölüm oranlarındaki artışlara paralel olarak açılan toplu mezarlar virüsün ne kadar hızlı bulaştığını ve oldukça tehlikeli olabileceğini göstermektedir (Dinçer, 2020; 113).

Covid-19 salgını insanların daha önce hiç alışık olmadığı kapsamda tedbirler getirilmesine sebep olmuştur. Birçok ülkede yurtdışı seyahat ve ticari amaçlı giriş çıkışlar durdurulmuş, kamu ve özel sektörde hizmet veren işletmelerde çalışanlara esnek çalışma saatleri uygulanmış, restoran, kafe ve ulaşım gibi alanlarda hizmet veren işletmelere %50 kapasite ile çalışma zorunluluğu getirilmiştir. Sosyal hayatı yakından etkileyen uygulamalarda gerçekleştirilmiştir. Bunlar; sosyal mesafe ve maske takma zorunluluğu, çeşitli şekillerde sokağa çıkma yasakları, eğitime kısa süreli ara verilmesi ve ardından çevrimiçi eğitim sistemine geçiş gibi önlemlerdir.

Bu tedbirler neticesinde insanların çalışma ve sosyal yaşamları sektöre uğramıştır. Diğer yandan salgının ne kadar devam edeceği, yayılma hızının nasıl seyredeceği ve salgın bittiğinde sosyo-ekonomik yaşantıda nasıl bir etki bırakacağını bilinememesi insanlar arasında belirsizlik oluşturmuştur. Artarak devam eden belirsizlik, finansman maliyetlerini artırmakta ve dış ticareti geniş çapta durdurmaktadır. Bu durum küresel değer zincirine de zarar vermektedir.

3.1. Dünya'da Covid-19 Salgını

2008 Küresel Finansal Krizi'nin üzerinden epey zaman geçmesine rağmen dünya ekonomisi için ılımlı büyümenin 2020 yılında gerçekleşmesi beklenmiş, fakat beklendiği gibi olmamıştır. Çin'in Wuhan kentinde başlayıp bütün dünyanın ortak sorunu haline gelen Covid-19 virüsü salgını, bu ılımlı büyüme beklentisinin yitirilmesine sebep olmuştur. 19.yüzyılda başlayan ve kademeli olarak ilerleyen küreselleşme ile artan uluslararası ticaret virüsün hızla yayılmasına sebep olmuştur. Buna karşılık ülkelerin kendi sosyo-ekonomik yapılarına uygun aldıkları tedbirler arz ve talep yönlü şoklara sebebiyet vererek ekonomik problemleri meydana getirmiştir.

Kamu otoriteleri ekonomik problemleri en aza indirgeyebilmek için ekonomi paketleri ile firma ve hane halkına destek sağlamıştır. Salgının yarattığı krize,

küresel sıkıntılardan dolayı dış finansman kaynaklarını kaybetmiş, yüksek borca ve düşük kredi notuna sahip halde yakalanan gelişmekte olan ülkeler için ekonomik paketler sınırlı boyutlarda kalmaktadır. Salgının oluşturduğu ekonomik zorlukları aşmak, hane halkına ve firmalara destek olmak için gelişmekte olan ülkelerin ihtiyacı olan, genişletici maliye politikası kullanmak yeni borçlanma ile ancak finanse edilebilmektedir (Dinçer, 2020).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde daha çok yoğunlaşan salgın, ekonomik faaliyette olağanüstü bir hız ve ölçekte sıkı kilitlenmelere ve büyük kesintilere yol açmıştır (Mauro ve Gopinath, 2020). Bunun sonucunda tüm dünya 2008 krizinden sonra tekrar resesyon ile yüz yüze gelmiştir. ECB ve FED var olan nakit akış krizini ve daha derin nakit akış krizini mali destek sağlayarak kontrol altına almaya çalışmaktadır. Fakat koronavirüs ile artan sağlık harcamaları tek başına yeni bir şok yaratabilecek boyutlara ulaşırken, ülkelerin sınırlarını kapatması dış ticaret geliri ile ayakta duran gelişmekte olan ülkelere zarar vermektedir. Ekonomik kitlenmeler ve sınırların kapatılması arz yönünden yüksek gelir kaybına neden olurken bir diğer yandan tüketicinin güvenini zayıflatan diğer nedenlerden olmuştur. İçinde bulunulan salgın kaynaklı oluşan kriz, hizmet ve sanayi gibi sektörlerde olumsuz etki yaratarak hem arz yönlü hem de talep yönlü olumsuz etkiler yaratmaya devam etmektedir.

Kısıtlamaların sebebiyet verdiği üretim ve talep düşmelerinin daha da düşmesini engelleyip ekonomileri desteklemek için etkin şekilde kullanılmak istenen para ve maliye politikaları gelişmiş ülkelerde daha geniş alanı kapsayacak durumda iken gelişmekte olan ülkelerde dar alanla sınırlı kalmaktadır. Gelişmiş ülkeler için maliye paketinin GSYH'ya göre ortalaması yüzde 11,56 iken bu oran gelişmekte olan ülkeler için GSYH'nın yüzde 2,7'si oranında gerçekleşmiştir. Uygulanan para politikalarında ise gelişmekte olan ülkelerde faiz oranları düşük olduğu halde yüzde 24,32 oranında düşürülürken, gelişmiş ülkelerde bu oran 19,24 olmuştur (Dinçer, 2020).

IMF'e göre gelişmekte olan ülkelerin finansman ihtiyacı 2,5 trilyon Amerikan doları civarındadır. IMF ise bu finansman ihtiyacının 1 trilyon dolarlık kısmını sağlayabilecek haldedir. Bu nedenle ülkelerin içinde bulunduğu sıkıntıları hafifletebilmek adına, Kasım 2020'de Dünya Bankası ve G20 ülkeleri dünyanın en fakir 76 ülkesine borç yapılandırma kararı almıştır. Avrupa Birliği ise G20 ülkelerinin borç ödemelerini erteleme girişimine 183 milyon euroluk destek vermiştir. Borç yapılandırması ve yeni borç imkânı elde eden gelişmekte olan ülkeler, maliye politikalarına finansman olanağı sağlayıp ekonomik engelleri aşabilecek, hane halkı ve firma harcamalarının rahatlamasına olanak sağlayacaktır. Yetersiz kalınan yerlerde ise para politikasını rahatlıkla kullanabilecektir. Ayrıca küresel ekonomi GSYH'sının beşte ikisini oluşturan gelişmekte olan ülke piyasalarının açlık ve yoksulluğa karşı verdiği savaşı kaybetmemesi, salgının yarattığı krize karşı savunmasız kalmaması için gelişmiş ülkelerin merkez bankaları ve FED salgının

yarattığı kriz şartlarına rağmen, gelişmekte olan ülkelere aktarmak üzere likidite olanağı oluşturup bu ülkelere aktarmıştır.

Dinçer'e (2020) göre, içinde bulunulan ekonomik duruma talep yönlü bakıldığında, 2020 yılının ilk yarısında zaruri ihtiyaçlar hariç tüketimin azaldığı ve azalan tüketim ekonomide daralmanın önemli sebeplerinden olduğu görülmektedir. Salgının yarattığı krizin etkileriyle birlikte talepte ciddi düşüş yaşanmıştır. Bireylerin özel tüketim harcamalarının önemli bir kısmını oluşturan seyahat, eğlence, kültür-sanat faaliyetleri, spor, ulaşım gibi harcamalar gerçekleştirilememesi bu sektörler için önemli gelir kaybı yaşattır. Gelişen olaylara arz tarafından bakıldığında ise finansman maliyetinin ve belirsizliğin artması, dış ticaretin büyük oranda durması, küresel değer zincirinde aksaklık yaşanmasına yol açmış ve bunun sonucunda üretimin gerçekleştirilememesi yatırımlarda ve üretimde düşüşe neden olmuştur (Dinçer, 2020).

Gourinchas ve Hsies (2020)'ye göre karantinanın bir süre daha devam etmesi durumunda ekonomideki daralma çok derin olacak ve GSYH'da yaşanan kayıpların çoğunun geri dönüşü olmayacaktır. Sumner vd.'nin (2020) tahminlerine göre, küresel yoksulluk 1990'dan bu yana ilk kez artabilir ve yoksulluk sınırına bağlı olarak, yoksullaşma dünya ekonomisini on yıl geriye götürebilir. Bazı bölgelerde olumsuz etkiler otuz yıl önce kaydedilenlere benzer yoksulluk seviyelerine dönmeye yol açmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin ise en büyük dezavantajı yaşlı nüfusun yoğun olmasından kaynaklanmaktadır. Hastalığın ağır seyretmesi bu ülkelerde ölüm oranlarının yüksek olmasına neden olmaktadır. Sağlık sisteminin yetersizliği, artan küreselleşme, işsizliğin yaşanan krizle artması gelişmiş ülke ekonomilerine zarar vermiştir. Bu zarara bir de uygulanan karantina etkileri de dâhil olunca ekonomik problemler derinleşmeye başlamaktadır.

3.2. Türkiye'de Covid-19 Salgını

Covid-19 salgınının Türkiye'de ilk vakasının 11 Mart 2020'de görülmesinin ardından 23 Aralık 2021 tarihi itibarıyla toplam vefat sayısı 81 bin, toplam vaka sayısı 9,23 milyon ve toplam iyileşen sayısı 8,85 milyon olmaktadır. Vaka sayılarındaki artış veya azalış mevsimsel değişimlere ve sosyal hayatın işleyişine göre değişim gösterebilmektedir.

Küresel çaplı salgının vakalarının Türkiye'de de görülmeye başlamasının ardından gündelik yaşamı hızla değiştiren tedbirler uygulamaya konulmuştur. Bu tedbirler neticesinde sosyal ve ekonomik hayat durma noktasına gelmiştir. İnsanların okul, çalışma ve sosyal yaşamları çok boyutlu değişime uğramıştır. Yaşanan çeşitli kısıtlamalarla sosyal yaşantıyı derinden etkileyen salgın ekonomiyi de derinden sarsmaktadır.

Salgın öncesinde Türkiye'de yaşanan terör olayları, darbe girişimi, 2018 Ağustos'ta yaşanan ani döviz ve sermaye kayıpları ülke ekonomisinde yapısal

sorunlar oluşturmuştur. Bu sorunlar çözüme kavuşturulamamış iken Aralık 2019'da Çin'de başlayan ve Mart 2020'de Türkiye'de de vakaları görülmeye başlayan Covid-19 virüs salgını, sağlık alt yapıları bir kriz olmasına rağmen en büyük yarayı yapısal sorunları çözüme kavuşturulamamış ekonomilerde açmıştır. Yapısal sorunlar nedeniyle kırılan halde bulunan ulusal ekonomide, salgın sebebiyle uygulanan karantina ve önlemler tüketim ve üretim alışkanlıklarını değiştirmiştir. Bu durum neticesinde iktisadi faaliyetler tekrar daralma eğilimine girmiştir. Aydoğmuş'a (2020) göre, salgın ile birlikte iktisadi faaliyette başlayan gerilemenin sabit sermaye yatırımlarını olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır. Belirsizliğin arttığı böylece yatırım ortamının daha da bozulduğu kapatma aşamasında, tüm dünyada zaten uzun süredir gerilemekte olan sabit sermaye yatırımlarının gerilemesi kaçınılmazdır (Aydoğmuş, 2020; 235).

Salgın sürecinde alınan önlemler kapsamında ise, uluslararası seyahat ve ticaretin kısıtlanması, işyerlerinin önlem amaçlı kapatılması veya kısmen olarak hizmet vermesi imalat ve hizmet sektörlerinde arz yönlü sıkıntıların doğmasına ve maliyetleri artırmasına neden olmuştur. Artan maliyetleri karşılamak amacıyla işyerleri küçülmeye gitmesi işsizliğin ve işsizlik sigortası ödemelerinin artmasına sebep olmuştur.

Covid-19 salgını imalat ve hizmet sektöründe tedarik ağında kesintilere yol açmaktadır. Salgın döneminde ülkede uygulanan para ve maliye politikalarına rağmen enflasyonun yüksek olması, Türk lirasının değer kaybetmesi sanayi de kullanılan ithal malların değerinin artması ile eş zamanlı olarak üretimdeki maliyetleri de artırmıştır. Maliyetlerin yüksek gerçekleşmesi sonucunda firma ve işletme sahipleri işgücünde küçülmeye gitmektedir. Ayrıca maliyetlerdeki artış fiyatları da etkilemektedir. Salgının oluşturduğu tüketim oynaklıklarının firma ve endüstrileri üzerindeki etkisinin boyutu henüz bilinmemektedir.

Ülke sanayisinde kullanılan kaynakların önemli kısmını yurt dışından temin edilmesi ve bu sebepten dışa bağımlı olunması, kur kaynaklı olan sorunların büyük sorunlara dönüşebilmesine neden olmaktadır. Enflasyonist etki bu sorunların en başında gelmektedir. 2018 krizi ve ardından salgının etkileri sonrasında kurdaki yükselişlere paralel olarak enflasyonda yükselişler meydana gelmiştir. Eski Arjantin Ekonomi Bakanı Domingo Cavallo'nun yazılı olmayan bir açıklamasında bahsettiği gibi, Türkiye'nin dahil olduğu bir çok ülkede salgınla değişen tüm tüketim alışkanlıkları ve yeni tüketim eğilimlerine göre resmi enflasyon, pazar ve piyasalarda hissedilen enflasyonun altında kalmaktadır.

4. Covid 19 Salgınının Cinsiyet Eşitsizliğine Etkileri

2021 yılında Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'nda (World Economic Forum, 2021) ilan edilen Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'ne göre Türkiye 2020 yılında değerlendirmeye dahil edilen 156 ülke içerisinde 0.638 değeriyle, 133. olmuştur. Dünyada 0.892 endeks değeriyle en

iyi durumda olan ülke İzlanda olurken, 0.444 endeks değeriyle en kötü durumdaki ülke Afganistan olmuştur. Aynı raporun Ekonomik Katılım ve Fırsat alt indeksinde ise ülkemiz 0.486 değeriyle 140. sırada yer almaktadır. Eğitimsel Kazanımlar alt indeksinde 0.975 değeriyle 101. sırada bulunmaktadır. Bir diğer indeks olan Sağlık ve Hayatta Kalma indeksinde 0.967 değeriyle 105. sırada yer almaktadır. Son alt indeks olan Siyasi Yetkilendirme indeksinde ise 0.123 değeriyle 114. sırada yerini almaktadır. 156 ülkenin değerlendirildiği dikkate alırsak, ülkemizin cinsiyet eşitsizliğinde Dünyaya göre kötü durumda olduğu söylenebilir.

Krizlerin cinsiyetler üzerindeki etkileri farklılık göstermektedir. Son yaşanan pandemi de var olan cinsiyet eşitsizliğini artırmıştır. UN Women tarafından yapılan yeni bir çalışmaya göre dünya genelinde 2021 yılına kadar 47 milyon kadın, Covid 19 nedeniyle yoksul sınıfına düşecektir (UN Women Gender Equality In The Wake of Covid 19, 2020:1). Okula gitmeyen ve bununla birlikte herhangi bir işte çalışmayan kadınların sayısı incelenen 48 ülkeden 28'inde artmıştır. 2020 yılının 3. çeyreği itibarıyla okula gitmeyen ve bununla birlikte herhangi bir işte çalışmayan genç nüfusun %57.4'ü kadınlardan oluşmaktadır (UN Women Toplumsal Cinsiyete Hızlı Bir Bakış, 2021:3).

Pandeminin kadın ve erkek istihdamına etkileri de farklı olmuştur. 2020 yılında pandeminin etkisiyle kadın istihdamı küresel düzeyde %4.2 azaldı ve yaklaşık olarak 54 milyon kadın işsiz kaldı. Aynı yıl erkek istihdamı küresel düzeyde %3 azalmıştır. Yapılan tahminlere göre Dünya genelinde 2019 ile 2021 yıllarını kapsayan dönemde kadınlarda istihdam kaybı %13.4, erkeklerde ise %0.9 olarak gerçekleşecektir (UN Women Toplumsal Cinsiyete Hızlı Bir Bakış, 2021:14).

Ülkemizde kadınların toplam nüfus içerisindeki payı %49.9 iken bu oran erkeklerde %51.1'dir. Nüfus içerisinde neredeyse eşit sayıda olan kadın ve erkekler ne yazık ki işgücüne aynı oranda katılım göstermemektedir. 2019 verilerine göre erkeklerde işgücüne katılım oranı %63.1 iken kadınlarda bu oran %28.7 olarak gerçekleşmiştir. Kadınların eğitim seviyelerine göre işgücüne katılma oranlarına bakıldığında ise çok çarpıcı bir tabloyla karşılaşmaktadır. Okuryazar olmayan kadınlarda işgücüne katılma oranı %15.4, lise altı eğitimlilerde %28, lise mezunlarında %34.1, meslek lisesi mezunlarında %42.2 ve yükseköğretim mezunlarında %75.5 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK,2020).

UN Women Türkiye'nin 18-25 Nisan 2020 tarihleri arasında ülkemizdeki 1508 kadınla yaptığı bir çalışmada (Türkiye'de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi, 2020:7) işletme sahibi kadınların %20'si ve erkeklerin %8.7'si işlerini kaybetmişlerdir. Pandeminin başlangıcından bahsi geçen döneme kadar işinden ücretsiz izin alanların oranı kadınlarda %15.7 iken, erkeklerde bu oran %11.2 olarak gerçekleşmiştir.

TÜİK'in 2021 Ekim ayı verilerine göre istihdam edilen toplam kişi sayısı 29 milyon 581 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Çalışanların 20 milyon 230 bini

erkeklerden oluşurken, çalışan kadın sayısı 9 milyon 350 bin kişiden oluşmaktadır. Bir önceki yılın aynı ayına göre istihdamdaki artış erkeklerde 1 milyon 540 bin olurken kadınlarda bu rakam 1 milyon 19 bin olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021).

Pandemiden hem erkekler hem de kadınlar etkilenmiştir ancak kadınların işgücü piyasasında çok daha olumsuz etkilendikleri tartışılmaz bir gerçektir. Kadınların daha fazla etkilenmesinin üç nedeni şöyle sıralanabilir; kadınlar kapatma ve kısıtlama tedbirlerinin daha yoğun uygulandığı sektörlerde yoğun olarak çalışmaktadırlar. Bu nedenle işten ayrılma ve tekrar işe dönme noktasında daha kötü durumdadırlar. İşgücüne katılım oranında kadınlarda yaşanan düşüş, erkeklere göre daha fazla olmuştur. Son faktör olarak ise kadınların çalışma saatlerindeki kayıplarının daha fazla olduğu belirtilebilir. Okulların kapanması ile birlikte çocukların evde kalması kadınların işgücüne katılımındaki azalmayı açıklayabilir. 2020 yılında nispi bir toparlanma olsa da işgücü piyasasındaki bu etkiler uzun dönemli olabilir (World Economic Forum,2021: 43). Bu kısmi toparlanmaya rağmen, yeni ortaya çıkan Omicron varyantı yeni kapanmalara neden olmaya başladı. Bu gelişmeler işgücü piyasasındaki toparlanmayı yavaşlatabileceği gibi tersine bile çevirebilir.

ILO'nun 2020 yılı için yaptığı tahminlerine göre pandemi, 64 milyon kadının ve 80 milyon erkek işine kaybetti. Oran olarak ise kadınların %5'i, erkeklerin %3.4'ü işsiz kalmıştır. ILO kriz öncesi dönem olarak 2019 yılı 2. ve 3. çeyreğindeki verilerin ortalamasını almış ve kriz dönemi sonrası olarak ise 2020 yılının 2. ve 3. çeyreğini alarak bir değerlendirme yapmıştır. Bu değerlendirmeye göre Türkiye'de işgücüne katılımı kadın-erkek oranı, kriz öncesi döneme göre kriz sonrası dönemde %5.2 azalmıştır (World Economic Forum, 2021: 48).

5. Sonuç ve Politika Önerileri

Tüm dünyanın ortak gündemi haline gelen koronavirüs salgını, işsizlik oranlarındaki artışa yol açarken, borsalarda çökmelere, arz ve talep yönlü daralmalara ve kurda ani dalgalanmalara neden olmuştur. Ekonomik faaliyetlerin gerek devlet gerekse insanların kişisel kararları doğrultusunda kısıtlanması tedarik zincirini bozmuş ve toplam talebi azaltmıştır. Bu kısıtlamalarla oluşan belirsizlik yüksek gelir kaybı yaratırken, gelirden ve talepte gerçekleşen belirgin azalış firma ve yatırımcıları yatırımlarından ya vazgeçirmiş ya da deyim yerindeyse ufku görene kadar erteleme kararı almalarına sebep olmuştur. Yatırımların azalması daralan ekonomide işsizliğin artış hızını körüklemiş ve dünya genelinde borsaların çöküşü gibi çok büyük sıkıntılar doğurmuştur.

Eğitimde yaşanan aksamalar yüzünden nitelikli işgücüne yatırım azalmaktadır. Ülkelerin sınırlarını kapatması, dış hatlar uçuşunun durdurulması turizm ve uluslararası ticarete azalmaya neden olmaktadır. Oluşan salgın ortamı neticesinde hizmet sektörü tüketim harcamaları içinde yer alan beş sektörde faaliyet ve alışveriş durma noktasına gelmiştir. Tüketim harcamaları içindeki payı çok yüksek olan bu beş sektörün (ulaşım, turizm, eğlence, kültür faaliyetleri ve spor) yaşadığı büyük

talep şoku ile ekonomik daralma yaşanması, zamanla zorunlu ihtiyaçlar dışında yer alan bütün sektörlerde talep düşüşlerine neden olmuştur. Yaşanan çeşitli kısıtlamalar sosyal yaşantıyı derinden etkilerken salgın ekonomiyi de derinden sarsmaktadır. Koronavirüs salgınının neden olduğu kriz küresel aktivitede benzeri görülmemiş bir düşüşe neden olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerde sağlam, sürdürülebilir ve adil büyümeyi yeniden canlandırmak için kapsamlı bir politika çabasına ihtiyaç vardır. Çok boyutlu olan bu krizin iktisadi sonuçlarını yüklenecik politikalara destek amaçlı alternatif politikalar geliştirilmelidir.

Son olarak, gerek dünyada gerekse Türkiye’de salgının olumsuz etkileri yoğun bir şekilde halen görülmektedir. İşgücü piyasasında yaşanan olumsuzluklar gerek sosyoekonomik gruplar arasında gerekse kadın ve erkekler arasında farklı etkiler doğurmuştur. Ülkemizde de kadınlar daha fazla olumsuz etkilenmiştir ve bu durum cinsiyet eşitsizliğini daha da artırmıştır. Çalışma hazırlanırken Omicron virüsü Dünya’da hızla yayılmakta ve bazı ülkelerde yeni kapanma tedbirleri alınmaktadır. Bu durum Dünya ekonomisindeki hızlı toparlanma umutlarını olumsuz etkilemektedir. Cinsiyet eşitsizliğinin azaltılması için yeni tedbirlerin alınması gerekecektir.

Kaynakça

- Andy, S., Chris H. ve Eduardo O.J. (2020). *Wider Working Paper*, 2010, 43, 1-14.
- Aydoğmuş, O. (2020). Salgında Türkiye Ekonomisi. İçinde Ömer Faruk Çolak, *Salgın Ekonomisi*, 235-250, Efil Kitabevi.
- Azcona, G., Bhatt, A., Encarnacion, J., Plazaola-Castaño, J., Seck, P., Staab, S., and Turquet, L. (2020). Gender equality in the wake of covid 19. UN WOMEN 2020, United States of America.
- Dinçer, N. N. (2020), COVİD-19 Krizinin Dünya Ekonomisi Üzerinde Etkileri. İçinde Ömer Faruk Çolak, *Salgın Ekonomisi*, 114-127, Efil Kitabevi.
- Eroğlu, E. (2020). COVİD-19 'un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 2016, 5(4), 211-236.
- GOURINCHAS, Pierre-Olivier ve Chang-Tai Hsieh, (2020), "COVİD-19 Varsayılan Saatli Bomba", <https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-sovereign-default-time-bomb-by-pierre-olivier-gourinchas-and-chang-tai-hsieh-2020-04>, (09.06.2021).
- Kalaylıoğlu, Y. (2020). Türkiye'de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi. UN WOMEN, İsveç.
- Pamuk, Ş. (2020). Tarihte Küresel Salgınlar ve İktisadi Etkiler. İçinde Ömer Faruk Çolak, *Salgın Ekonomisi*, 33 - 52, Efil Kitabevi.
- Tunç, M. (2018). Kalkınmada kadın ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin rolü: Ülkelerarası farklı gelir gruplarına göre yatay kesit analiz. *Sosyoekonomi*, 26(38), 221-251.
- TÜİK İstatistiklerle Kadın, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221> (Erişim tarihi: 20.12.2021)
- TÜİK İşgücü İstatistikleri, Ekim 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ekim-2021-37491> (Erişim tarihi: 20.12.2021)
- UN Women, Gender Equality In The Wake of Covid 19, 2020, <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/09/gender-equality-in-the-wake-of-covid-19> (Erişim tarihi: 19.12.2021)
- UN Women, Toplumsal Cinsiyete Hızlı Bir Bakış, 2021, <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2021-12/Progress-on-the-sustainable-development-goals-the-gender-snapshot-2021-tr.pdf> (Erişim tarihi: 19.12.2021)
- UN Women, Türkiye'de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi, 2020. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/73989_rgaexecutivesummaryturkish.pdf (Erişim tarihi: 15.12.2021)
- World Economic Forum (2021). Global Gender Gap Report 2021. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2021)
- Yazgan, M. E. (2020). Koronavirüs Sonrası Dünya'da Dış Ticareti Ne Bekliyor? İçinde Ömer Faruk Çolak, *Salgın Ekonomisi*, 142-161, Efil Kitabevi.

COVID-19 PANDEMİSİNİN ÇALIŞMA HAYATINA ETKİSİ

Yasemin TELLİ ÜÇLER¹

GİRİŞ

Son yıllarda dünyada küresel bazda yaşanan olaylar tüm ülkeleri derinden etkilemiştir. Hem sosyal yapının hem de ekonomik yapının bu denli etkilenmesi COVID-19 adıyla Aralık 2019'de Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan bulaşıcı hastalıktan kaynaklanmaktadır. COVID-19 hastalığı dünyaya dağıldıkça ülke ekonomilerinin temelini oluşturan işgücü piyasaları ciddi bir şekilde zarar görmeye başlamıştır. Üretimde yaşanan gerileme, işsizlik oranlarında artışa sebep olmuştur. Özellikle COVID-19'dan fazlasıyla etkilenen sektörlerde çalışanlar, işlerini kaybetme, ücretsiz izne çıkarılma, çalışma saatlerindeki azalma gibi durumlarla karşı karşıya kalmışlardır (Kara,2020:270). Dahası Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından dünyada pandemi ilan edilmesi işgücü piyasalarını derinden etkileyeceği sinyallerini vermiştir. Yaşamı olumsuz etkileyen bu süreçte ülkeler kendi önlemlerini alarak birçok tedbir ve kısıtlamayla sağlığı ciddi anlamda tehdit eden bu salgından korunma şekline bakmıştır. Dünya genelinde ölüm vakalarının ciddi oranda artması daha büyük endişeleri de beraberinde getirmiştir. Sağlık sistemine aşırı yük binmiş, sosyal hayat durma noktasına gelmiştir. (OECD, 2020:21). Endişeler, tedbirler kısıtlamalar insan psikolojisini olumsuz yönde etkilemiştir. Bununla beraber özellikle hizmet sektöründe yaşanan durgunluk ekonomik tahribatın daha da derinleşmesine yol açmıştır. Ülkelerin sosyo-ekonomik yapısı değişmiş, bölgeler arası eşitsizlik giderek artmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde bu sorun gelişmiş olan ülkelere göre çok daha fazla etkisini göstermiştir. (OECD, 2020: 53). Pandemi öncesinde de gelişmesini tamamlayamamış bölgelerde yaşayan bireyler pandemiyle beraber daha zorlu bir sürece girmişlerdir.

Bu çalışmanın amacı dünyada ve Türkiye'de Covid 19 pandemisiyle değişen çalışma koşullarının özellikle dar gelirli bireyleri zor durumda bıraktığına dikkat çekerek, karar alıcıların istihdam politikalarında dar gelirli bireyleri öncelikli grup olarak değerlendirilmeleri gerektiği konusuna ışık tutmaktır. Çalışmada

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, ytelliuc@erbakan.edu.tr,ORCID: 0000-0002-7695-2003

Covid 19 pandemisiyle birlikte tüm dünyada görülen ekonomik krizin fazlasıyla etkilediği işgücü piyasasında ve çalışma koşullarında yaşanan aksaklıklar literatür araştırmasıyla ele alınmıştır. Ülkelerin gelir düzeylerine göre dünya genelinde çalışma sürelerindeki kayıplara yer verilerek; dünya ve bölgelere göre üç aylık tahminlerle çalışma saatleri irdelenmiştir. Pandeminin ilk ortaya çıktığı ve tedbirlerin sıkı olduğu zamanlarda Türkiye’de Çalışma Saatlerinde yapılan değişikliklerin günlük hayattaki etkileri üzerinde durulmuştur.

LİTERATÜR

Yalman, Ünal ve Koşaroğlu(2021),”Covid-19 Salgını Sürecinin İşgücü Piyasaları Üzerine Etkisi: Uygulamalı Bir Araştırma” adlı çalışmalarında pandemiyle beraber dünya genelinde işsizlik oranlarında çok ciddi düzeyde artışlar yaşandığını, dijitalleşmenin ön plana çıkarak emek sektörünü etkilediğini belirtmişlerdir. Yapılan anket çalışmasında pandeminin oluşturduğu arz şokunun işgücü piyasalarında talep ve arz dengesini de kaydırıldığını dile getirmişlerdir.

Baycık, Doğan, Dulay Ve Yay (2021), “COVID 19 Pandemisinde Uzaktan Çalışma: Tespit ve Öneriler” adlı çalışmalarında yaptıkları geniş kapsamlı anket sonuçlarına değinmişlerdir.Uzaktan çalışan bireylerden aldıkları cevaplar doğrultusunda;Uzaktan çalışmanın bireylere avantajlar getirebileceği gibi, sosyal izolasyon, iş hayatı ve özel hayatın birbirine karıştırılması gibi dezavantajlarının da olacağını tespit etmişlerdir.

Erikli (2021),”Covid-19’un Genç İşgücünde Yaratacağı Olası Tehlike: Yara İzi”adlı çalışmasında uluslararası kuruluşların raporlarına yer vererek; ikincil verilerden yararlanarak; işgücünün dünya üzerinde geldiği noktayı incelemiştir. Gençlerin işgücü piyasasındaki durumunu analiz etmiş, genç nüfusun yetişkin nüfusa göre işgücü dışına çıkma oranının, istihdam kayıplarının ve işsizlik oranının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Yaşanan krizin genç nüfusun çalışma hayatında uzun yıllar sürecek olumsuz etkiler bırakacağını belirtmiştir.

Kılınç (2021),”Covid-19 Salgınının TR71 Düzey 2 Bölgesinde İşgücü Piyasasına Etkileri”adlı çalışmasında, pandeminin etkisiyle istihdamda olumsuz kaymaların olduğunu Türkiye’de ve Türkiye özelinde TR71 düzey 2 bölgesinde işsizlik ödeneğine başvuruların arttığını belirtmiştir.

Mucuk(2021), “Covid-19 Pandemisinin İstihdam Ve İşsizlik Üzerine Etkisi” adlı çalışmasında işsizliğin tüm ülkelerde önemli bir sorun olduğuna dikkat çekmiştir.2020 yılında Türkiye’de işsizlik rakamlarının arttığını, işgücüne katılım ve istihdam oranlarının düştüğünü belirtmiştir. Olumsuzlukları minimuma indirmek için uygun olan sektörlere yatırım yapılarak istihdamın canlandırılması gerektiğini ifade etmiştir.

Tatar ve Ergün (2021),” Covid-19 Salgınının Türkiye İşgücü Piyasasına Yansımaları”adlı çalışmalarında Pandeminin işgücü piyasasındaki etkisi üzerinde

durarak, uygulanan pasif ve aktif istihdam politikalarının işsizliğin azalmasında etkin rol oynayabileceğini belirtmişlerdir.

Özkan(2021),” Covid-19 Pandemisi ile Yoksulluğun Derinleşen Yüzü: Çalışan Yoksullar” adlı çalışmasında yaşanan salgının etkisiyle çalışan dar gelirli bireylerin sorunlarına dikkat çekerek, onların ihtiyaçları doğrultusunda hizmetlerin yapılması gerektiğine değinmiştir. Pandemide alınan önlemlerin daha çok dar gelirli olumsuz yönde etkilediğini, uygulanan politikaların yetersiz kaldığından bahsetmiştir.

Albenesi ve Kim (2021),”ABD İşgücü Piyasasında Covid 19’un Cinsiyete Etkisi”adlı çalışmalarında Pandeminin cinsiyete dayalı etkisini belgelemek için istihdam, işsizlik, işgücüne katılım ve brüt iş akışlarına ilişkin veriler incelenmiştir. ABD’de Kadınların pandemi döneminde istihdam ve işgücüne katılım oranlarında önemli ve kalıcı bir düşüş olduğunu tespit etmişlerdir.

Brooks, Mueller ve Thiede(2021),” ABD’de COVID-19’un İşgücü Etkilerinde Kırsal-Kentsel Farklılıklar” adlı çalışmalarında Mayıs 2020’den Şubat 2021’e kadar kırsal ve kentsel alanlarda pandemi ile ilgili işgücü sonuçları irdelenmiştir. Kentte yaşayanların COVID-19 nedeniyle kaçırdıkları çalışma saatlerini veya işsiz kaldıkları belirtilirken kırsal kesimde yaşayanların, kentte yaşayanlara göre bu durumdan daha az etkilendikleri ortaya çıkmıştır. Bu farkın kentte ve kırsalda yaşayan yetişkinlerin sosyoekonomik özelliklerinden kaynakladığı belirtilmiştir.

Collins, Ruppner, Landivar ve Scarborough (2021), “Okulların Yeniden Açılması ve Velilerin COVID-19 Pandemisi Sırasında İstihdamı”adlı çalışmalarında Amerika Birleşik Devletlerinde annenin işgücüne katılma oranının babaninkine göre bir hayli düşüş gösterdiği tespit edilmiştir.

Dang ve Nguyen (2021),” COVID-19 Salgınında Cinsiyet Eşitsizliği: Gelir, Harcama, Tasarruf Ve İş Kaybı” adlı çalışmalarında COVID-19 salgınının, küresel ekonomide benzeri görülmemiş aksamalara(gelir kaybına ve yüksek işsizlik oranları) neden olduğunu belirtmişlerdir. Yapılan araştırmada kadınların işlerini kalıcı olarak kaybetme olasılığının erkeklere göre % 24 daha fazla olduğu, ayrıca kadınların işgücü gelirlerinin erkeklerden %50 daha fazla azaldığı ortaya çıkmıştır.

Radulescu, Ladaru, Burlacu, Constantin, Loanăs, ve Petre (2021), “COVID-19 Pandemisinin Romanya İş Gücü Üzerindeki Etkisi” adlı çalışmalarında dünyanın bu krizden çok etkilendiği ve Romanya’da işsizlik rakamlarının çok fazla arttığı üzerinde durularak sağlık krizinin toplumun psikolojisini alt üst ettiği belirtilmiştir.

Dockery ve Bawa (2020),” COVID-19 Karantinasında Evden Çalışmak” adlı çalışmalarında Çocuklarıyla evde karantinaya giren ailelere, bu durumu iyi bir fırsat olduğunu, çocuklarının ne yaptığı konusunda farkındalığını arttırabileceklerini, aile ilişkilerini güçlendirebileceklerini öngörmektedir.

Bulut ve Pınar (2020), “Covid- 19 Pandemisi Döneminde Türkiye’de İstihdam Ve İşsizlik” adlı çalışmalarında TÜİK verilerine dayanarak; Nisan ayı ve Eylül ayı arasındaki istihdam verilerini karşılaştırmışlardır. Hükümetin aldığı tedbirler

üzerinde durarak; Nisan-Ağustos 2020 döneminde işsizlik oranının 0,4 puan arttığını, işsiz sayısında ise 419 bin kişilik bir artışın meydana geldiğini genç nüfus işsizlik oranının %26 olduğunu tespit etmişlerdir. Yaşanan krizde iş tecrübesi az olan genç nüfusun ve eğitim seviyesi düşük olan yetişkin nüfusun daha çok etkilendiği görülmüştür.

Kara(2020),”Covid-19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri Ve İstihdam Tedbirleri” adlı çalışmasında salgın hastalığın etkisiyle büyüyen krizin çalışma ve işgücüne etkisi değerlendirilerek; bu süreçte evden çalışma oranları ve kimlerin evden çalışabileceği üzerinde durulmuştur. Ülkelerin aldığı tedbirler değerlendirilerek, Türkiye, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Çin, İspanya, Güney Kore, Japonya ve Rusya’nın krize karşı aldığı istihdam tedbirlerine yer verilmiştir.

Koca(2020), “Türkiye’de İşgücü Piyasasının Boyutları ve Covid-19 Döneminin İşgücü Piyasasına Etkileri” adlı çalışmasında Türkiye’de işgücü piyasasının yapısı incelenerek, yaşanan sorunların neler olduğu üzerinde durulmuştur. İlk işten çıkarılanların kadın ve gençlerin olduğu belirtilerek, sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde işgücü piyasalarının kadınlar ve gençler lehine güçlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Couch, Fairlie ve Xu (2020),”COVID-19’un Azınlık İşsizliği Üzerindeki Etkilerine Dair Erken Kanıtlar” adlı çalışmalarında COVID-19 pandemisinin ABD’deki azınlık işsizliği üzerindeki etkilerine dair erken kanıtlar sunduğunu ifade etmektedirler. Eyaletler tarafından Mart ayında benimsenen sosyal mesafe önlemlerini takip eden ilk ayda, işsizlik oranının %14,5’e yükseldiği, daha sonra bu rakamın %24,4’e kadar yükseldiği belirtilmektedir.

Coibion, Gorodnichenko ve Weber(2020),”Covid-19 Krizi Sırasında İşçi Piyasaları: Ön Görünüm” adlı çalışmalarında İşgücü piyasalarının Covid-19 pandemisinden nasıl etkilendiğini karakterize etmek için Nielsen Homescan panelinde tekrarlanan büyük ölçekli bir anket kullanılmıştır. Çıkan sonuçlarda iş kaybının çok fazla olduğu, işini kaybedenlerin de çoğunun tekrar iş aramadığı belirtilmiştir.

COVID 19 PANDEMİSİ’NDE DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE ÇALIŞMA KOŞULLARI

Dünya genelinde hızla yayılan ve sağlığı ciddi şekilde tehdit eden virüsün hızını kesmek için ülkeler çeşitli önlemler almak zorunda kalmışlardır. Ülke sınırlarının kapanması, ülke içinde insan hareketliliğini azaltmaya yönelik getirilen yasaklar; üretimi, dağıtımını pazarlamayı ciddi şekilde etkileyerek, işgücü piyasalarını altüst etmiştir. Bazı firmalarda küçülmeye gitme, bazılarının tamamen kapanması emek talebinin düşmesine neden olmuştur. Aynı şekilde emek arzında da bir azalma görülmüştür(Kara,2020:271)Evden çalışma, mesai saatlerinde azalma, işverenin çalışanına ücretsiz izin vermesi sık karşılaşılan bir durum olmaya başlamıştır. Restaurantların sadece paket servis olarak çalışması, Alışveriş merkezlerinin

kapanması, spor liglerinin seyircisiz oynanması, toplu organizasyonların yapılmasına izin verilmemesi, insanları evde kalmaları konusunda ikna edici nitelikte olmuştur. Toplu işten çıkarmalar, eğlence sektöründe, , turizm sektöründe, eğitim sektöründe, özellikle de hizmet sektöründe görülmüştür 2008’de dünyada yaşanan finansal krizden çok daha etkili olan bu durum işgücü piyasalarını yaklaşık olarak 4 kat daha fazla etkilemiştir (Mucuk,2021;148).

İşgücü piyasasıyla ilk kez tanışacak olan bireylerde ülkelerinin içinde bulunan ekonomik dönemi önem ifade etmektedir. Yapılan araştırmalarda iş hayatlarının başlangıcında olan bireylerin uzun süre işsiz kalmasının veya düşük ücretlerle uzun süre çalışmasının psikolojik yaptırımlarının olduğu bilinen bir gerçektir. Çalışma deneyimi kazanamayan birey,sosyal ilişkilerini min seviyeye indirerek, düşük ücretle çalışmaya razı olmaktadır. (Lodovici ve Patrizio, 2013: 15). Bireyin becerilerinin altında bir işte çalışması, daha nitelikli bir işte çalışmasına engel olmaktadır.

Tablo 1: Gelir Düzeylerine Göre Dünya Genelinde Çalışma Sürelerindeki Kayıplar

Düşük Gelirli ülkeler	%6.7
Üst Orta Gelirli Ülkeler	%7.3
Yüksek Gelirli Ülkeler	%8.3
Düşük-Orta Gelirli Ülkeler	%11.3

Kaynak: ILO, 2021

Tablo 1’de Gelir Düzeylerine Göre Dünya Genelinde Çalışma Sürelerinde Yaşanan Kayıplar görülmektedir. Buna göre; düşük gelirli ülkeler (%6,7), üst-orta gelirli ülkeler (%7,3), yüksek gelirli ülkeler (%8,3), düşük-orta gelir grubundaki ülkeler(%11.3) olarak değişmektedir. Yaşanılan bu kayıpların sebepleri olarak, işten çıkartılan insanların iş aramaktan vazgeçmesi veya çalışma hayatına devam edenlerin de çalışma saatlerinin azaltılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışma hayatında yaşanan sıkıntılar işsizliği de beraberinde getirmektedir. Bu mücadelede uygulanan istihdam politikaları büyük önem taşımaktadır.Pandemiyle beraber küresel bir kriz olarak karşımıza çıkan çalışma hayatındaki sorunlar ve işsizlikle mücadele her ülke politikasına göre şekil bulmaktadır (Koca,2021;81). İşsizlik her kesimi aynı şekilde etkilememektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe cinsiyet yaş, bulunan bölge, iş arama sürelerinin uzunluğu veya kısalığı değişim gösterebilmektedir. Eğitim seviyesinin yüksek olması istihdamı olumlu yönde etkilemektedir.

Tablo 2: Dünya Ve Bölgeye Göre Üç Aylık Tahminlerle Çalışma Saatleri

Ülkeler	Zaman Dilimi	2019'un 4. Çeyreğine Göre Çalışma Saatlerindeki Değişiklik (15-64 yaş arası nüfusa göre ayarlanmıştır)	Tam zamanlı iş (48 saat/hafta)
Dünya	2020 Q1	-4.9%	-142,000,000
	2020 Q2	-18.7%	-543,200,000
	2020 Q3	-7.4%	-217,000,000
	2020 Q4	-4.5%	-131,900,000
	2021 Q1	-4.5%	-131,400,000
	2021 Q2	-4.8%	-140,100,000
	2021 Q3	-4.7%	-136,900,000
	2021 Q4	-3.2%	-94,600,000
Afrika	2020 Q1	-1.6%	-5,800,000
	2020 Q2	-16.5%	-61,400,000
	2020 Q3	-8.4%	-31,400,000
	2020 Q4	-4.5%	-16,900,000
	2021 Q1	-6.9%	-26,100,000
	2021 Q2	-4.5%	-17,300,000
	2021 Q3	-5.6%	-21,700,000
	2021 Q4	-4.0%	-15,600,000
Amerika	2020 Q1	-3.2%	-11,900,000
	2020 Q2	-28.7%	-108,300,000
	2020 Q3	-15.7%	-59,500,000
	2020 Q4	-8.7%	-32,900,000
	2021 Q1	-7.1%	-27,100,000
	2021 Q2	-5.8%	-21,900,000
	2021 Q3	-5.4%	-20,600,000
	2021 Q4	-3.7%	-14,200,000
Arap Devletleri	2020 Q1	-2.3%	-1,200,000
	2020 Q2	-19.4%	-9,800,000
	2020 Q3	-9.3%	-4,700,000
	2020 Q4	-5.0%	-2,500,000
	2021 Q1	-7.2%	-3,700,000
	2021 Q2	-6.5%	-3,400,000
	2021 Q3	-6.5%	-3,400,000
	2021 Q4	-4.5%	-2,400,000

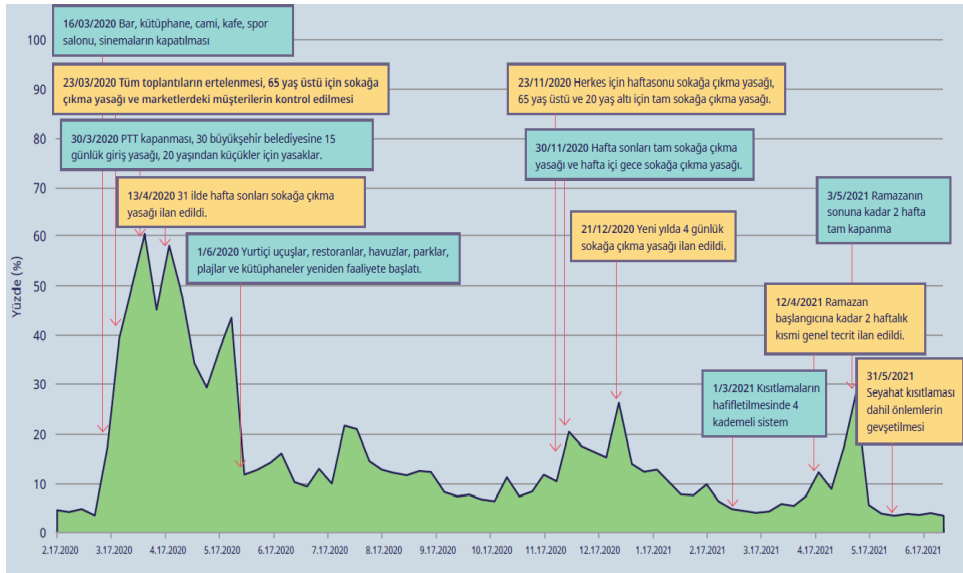
Asya ve Pasifik	2020 Q1	-6.4%	-113,200,000
	2020 Q2	-17.2%	-306,200,000
	2020 Q3	-5.6%	-100,700,000
	2020 Q4	-3.5%	-61,700,000
	2021 Q1	-3.2%	-57,800,000
	2021 Q2	-4.8%	-86,700,000
	2021 Q3	-4.6%	-83,100,000
	2021 Q4	-3.2%	-57,200,000
Avrupa Ve Orta Asya	2020 Q1	-3.0%	-9,900,000
	2020 Q2	-17.6%	-57,500,000
	2020 Q3	-6.4%	-20,800,000
	2020 Q4	-5.5%	-17,900,000
	2021 Q1	-5.1%	-16,600,000
	2021 Q2	-3.3%	-10,900,000
	2021 Q3	-2.5%	-8,200,000
	2021 Q4	-1.6%	-5,200,000

Kaynak: ILO,2021

Tablo 2’de Dünya Ve Bölgeye Göre Üç Aylık Tahminlerle Çalışma Saatleri verilmiştir. Afrika, Amerika, Arap Devletleri Asya ve Pasifik, Avrupa Ve Orta Asya olarak incelenen tabloda 2020’nin ve 2021’in 4 çeyreği alınmıştır. Dünya genelinde 2020’nin İlk Çeyreğinde çalışma saatlerindeki kayıp -4.9% olarak görülürken; aynı çeyrekte tam zamanlı çalışma -142,000,000’dir. 2021’nin son çeyreğinde çalışma saatlerindeki kayıp -3.2% olarak görülürken, tam zamanlı çalışma -94,600,000’dür. Afrika’da 2020 ve 2021 yılının dikkat çeken seviyesi 2020’nin ikinci çeyreğinde çalışma saatlerindeki kaybın -16.5% olarak görülmesidir. 2021’in son çeyreğinde bu rakam -4.0% olmuştur. Afrika’da 2020’nin ikinci çeyreğinde tam zamanlı çalışma -61,400,000 iken;2021’in son çeyreğinde -15,600,000’dir. Amerika’da 2020’nin ikinci çeyreğinde çalışma saatlerindeki değişiklik -28.7% iken, 2020’nin üçüncü çeyreğinde -15.7%; ,2021’in son çeyreğinde ise -3.7% olarak belirlenmiştir. Amerika’da tam zamanlı çalışma 2020’nin ikinci çeyreğinde -108,300,000 iken;2021’in son çeyreğinde bu rakam;-14,200,000’dir. Çalışma saatlerindeki değişiklik Arap Devletleri’nde 2020’nin ikinci çeyreğinde -19.4%, 2021’in son çeyreğinde -4.5% olarak görülmüştür. Tam zamanlı çalışma saatlerinde 2020’nin ikinci çeyreğinde rakam -9,800,000 iken;2021’in son çeyreğinde -2,400,000 olmuştur. Asya ve Pasifik bölgelerinde çalışma saatlerinde dikkat çeken değişiklik 2020 yılının ikinci yarısında olmuştur. Buna göre 2020’nin ikinci yarısında -17.2% değeri görülürken; 2021’in son çeyreğinde bu değer -3.2% olmuştur. Aynı dönemlerde tam zamanlı çalışma saatleri 2020’de -306,200,000, 2021’de -57,200,000 olarak görülmüştür. Çalışma saatlerindeki değişiklik Avrupa Ve Orta Asya Bölgelerinde 2020’nin ikinci yarısında -17.6% iken 2022’nin son

çeyreğinde -1.6% olarak görülmüştür.2020'nin ikinci yarısında tam zamanlı çalışma saatleri $-57,500,000$ iken 2022'nin son çeyreğinde bu rakam $-5,200,000$ olarak görülmüştür. Tablodan anlaşılacağı üzere; 15-64 yaş arası nüfusa göre ayarlanan Çalışma Saatlerindeki Değişiklikler, tam zamanlı çalışma saatlerindeki farklılıklar yıldan yıla bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye değişmektedir. Her ülkenin veya bölgenin pandemiden etkilendiği zaman dilimi aynı olmamaktadır. Bölgeler bazında; virüsün bulaşıcı riskinin azaldığı dönemlerde evde çalışma oranlarının da azaldığı tam zamanlı çalışmanın arttığı gözlemlenebilmektedir.

Şekil 1:Türkiye’de Haftalara Göre Çalışma Saatlerindeki Azalma

2014-2020 Hanehalkı İşgücü Araştırması, Google Hareketlilik Endeksleri ve ILO'nun hesaplamaları
Kaynak: Caro,2021;10 ILO Türkiye Ofisi Araştırmaları 2021

Şekil 1’de Türkiye’de Salgının yoğun yaşandığı dönemlerde Haftalara Göre Çalışma Saatlerindeki Azalmalar görülmektedir. Mart 2020’de DSÖ tarafından dünyada pandemi ilan edilmesi ile çalışma saatlerinde meydana gelen değişiklik işgücü piyasalarını da derinden etkilemiştir(Caro,2021:10). Tüm dünya ülkelerinin yaşadığı sorunların benzerlerini yaşayan ülkemizde sıkı önlemler alarak bu süreçten en az zararlı kurtulmak istemiştir. Hatta daha kontrollü daha başarılı bir yol izleyerek, diğer ülkelerin vaka sayılarının hızlı artış gösterdiği dönemlerde ülkemizde alınan sıkı tedbirler sayesinde bu hızlı tırmanışın önüne geçilmek için çok ciddi çabalar sarfedilmiştir. Esnek çalışma saatlerine geçilmiştir. Şekilde de görüldüğü üzere 16/03/2020 tarihinde, kütüphanelerin, camilerin, restaurantların, spor salonlarının, sinemaların kapatılması; çalışma saatlerinde %20 oranında azalmayla sonuçlanmıştır. 23/03/2020 tarihinde; yıl içinde yapılması planlanan tüm toplantıların ertelenmesi, 65 yaş üstüne sokağa çıkma yasağının getirilmesi ve

market alışverişi yapacak olan müşterilerin kontrollü bir şekilde markete alınması, çalışma saatlerinde %40 esnemeye neden olmuştur.

30/3/2020'de PTT'lerin esnek çalışmaya geçmesi, 30 Büyükşehir Belediyesine belli bir süre girişlerin yasaklanması, 20 yaşından küçükler için getirilen yasaklar, çalışma saatlerinde %60 azalmaya neden olmuştur. 31 ilde hafta sonları sokağa çıkma yasağının geldiği 13/4/2020 tarihinde, çalışma saatlerinde azalma takriben %57 civarında olmuştur. 1/6/2020'de camilerin ibadete tekrar açılması, Yurtiçi uçuşların tekrar başlaması, restoranların açılması, parkların, plajların ve kütüphanelerin yeniden faaliyete başlaması çalışma saatlerinde takriben %12 azalmaya neden olmuştur. 23/11/2020 tarihinde tüm yaş gruplarını kapsayan haftasonu sokağa çıkma yasağı, çalışma saatlerinde yaklaşık %18'lik azalmaya neden olmuştur. 30/11/2020'de tüm haftasonu boyunca sokağa çıkma yasağı ve hafta içi gece sokağa çıkma yasağı uygulamaları çalışma saatlerini %20 oranında etkilemiştir. 31/12/2020'de Yeni yılda 4 günlük sokağa çıkma yasağı ilan edilerek çalışma saatlerinde yaklaşık % 27 azalma olmuştur. 1/3/2021 tarihinde Kısıtlamaların hafifletilmesi yoluna gidilmiştir. Çalışma saatleri yaklaşık % 5 oranında azalmıştır. 12/4/2021 tarihinde Ramazan ayının başlangıcına kadar 2 haftalık kısmi kapanma ilan edilerek çalışma saatlerinde yaklaşık % 12 azalma görülmüştür. 3/5/2021 tarihinde Ramazan bayramının sonuna kadar tam kapanma gerçekleşmiştir. Çalışma saatleri yaklaşık %28 azalmıştır. 31/5/2021'de Seyahat kısıtlaması dahil önlemlerin gevşetilmesi çalışma saatlerinde takriben %5 oranında azalmaya yol açmıştır. Maske mesafe, hijyen kuralları çerçevesinde son zamanlarda çalışma saatleri pandemi öncesine çekilmiştir. Çalışma saatlerindeki esneklikler, arz ve talep piyasasını olumsuz yönde etkilemiştir. Dünya genelinde olduğu gibi; Türkiye'de de bu süreçte İşsizlik oranları artmış, bazı firmalar iflas etmiş, dar gelirli kimseler zor duruma düşmüştür. Çalışma saatlerinde yaşanan esneklik sosyal izolasyonu da beraberinde getirerek bazı kimselerde depresif durumlara neden olmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Covid 19 pandemisi tüm dünyayı tehdit etmeye devam etmektedir. Uğradığı mutosyonlarla her geçen gün farklı bir yüzünü gösteren bu virüs sağlık, eğitim, ulaştırma, ticaret alanında özellikle de ekonomik anlamda insanoğluna ağır bir yük getirmiştir. Ülkelerin uyguladıkları sıkı tedbirler bile bu hastalığın kırılmasına engel olamamıştır. Dar gelirli bireyleri fazlasıyla sıkıntıya sokan Covid 19 süreci iş gücü piyasalarına ağır darbe vurmuştur. Çalışanın çalışma saatlerinin değişmesi, esnetilmesi, evden çalışma sistemi veya çalışma saatlerinin kısaltılması sosyal hayat düzenini etkilediği gibi maddi anlamda da ciddi kayıplar yaşamasına neden olmuştur. Covid 19'un dünyada en son yaşanan 2008 krizinden daha çarpıcı ve yıkıcı etkileri olduğu gözlemlenebilmektedir. Öyle ki ülkelerin uzun süreli karantina uygulamaları işsizlik rakamlarının artmasına, enflasyonun yükselmesine, büyüme oranlarında ciddi düşüşlerin yaşanmasına, bütçe ve ödemeler dengesinde düzensizliklere yol

açarak, tedarik zincirini de sekteye uğratmıştır. Dar gelirli çalışanın gelirinin daha da azalmasına yol açmıştır. Ülkedeki karar alıcılarının bundan sonraki süreçte istihdam olanaklarını pandemiden en çok etkilenen kesimlere yönelik yapması, hem işgücünün hareketlenmesine hem de bireylerin daha verimli çalışmasına olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Albenesi,S. ve Kim, J.(2021).The Gendered Impact Of The Covid-19 Recession On The Us Labor Market, Nber Working Paper Series. National Bureau Of Economic Research. Cambridge: February 2021, <https://www.nber.org/papers/w28505>(E.T.:18.12.2021).
- Baycık,G.,Doğan,S.,Yangın,D.D. ve Yay,O.(2021). COVID 19 Pandemisinde Uzaktan Çalışma: Tespit ve Öneriler.*Çalışma Ve Toplum*,(3),1683-1728.
- Brooks, M.M. , Mueller, J.T. ve Thiede,B.C. (2021). Rural-Urban Differences in the Labor-Force Impacts of COVID-19 in the United States. *Socius:Sociological Research for a Dynamic World*, (7), 1 –12.
- Bulut,R. ve Pınar,C. (2020). Covid- 19 Pandemisi Döneminde Türkiye’de İstihdam Ve İşsizlik. *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*,2(2),217-225.
- Caro,L.P.(2021). . İşsizliğin Ötesinde: Küresel Salgının Türkiye’de Çalışma Saatlerine Etkisi. ILO Türkiye Ofisi, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/publi-c/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_766573.pdf,(E.T.:20.12.2021).
- Coibion, O., Gorodnichenko,Y. ve Weber,M.(2020), Labor Markets During The Covid-19 Crisis:A Preliminary View,National Bureau Of Economic Research,Cambridge,April 2020, <http://www.nber.org/papers/w27017> (E.T.:21.12.2021).
- Collins,C., Ruppanner,L., Landivar,L.,C. ve Scarborough,W.,S. (2021). School Reopening Plans and Parents’ Employment During the COVID-19 Pandemic. *Gender & Society*, 35(2),180-193.
- Couch,K.,A., Fairlie,R.,B. ve Xu, H. (2020).Early Evidence Of The Impacts Of Covid-19 On Minority Unemployment. *Journal of Public Economics*. 192 (104287),1-11.
- Dang,H.,H. ve Nguyen,C.,V.(2021), Gender İnequality During The COVID-19 Pandemic: Income, Expenditure, Savings, And Job Loss. *World Development*, (140), 105296-105305.
- Dockery, M.ve Bawa,S. (2020).Working from Home in the COVID-19 Lockdown, Bankwest Curtin Economics Centre Research Brief COVID-19 , <https://bcec.edu.au/publications/working-from-home-in-the-covid-19-lockdown/> (E.T.:19.12.2021).
- Erikli,S. (2021).Covid-19’un Genç İşgücünde Yaratacağı Olası Tehlike: Yara İzi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(39), 380-404.
- Gregoire, M. B. ve Strohbehn, C. (2002). Benefits and Obstacles to Purchasing Food from Local Growers and Producers, *The Journal of Child Nutrition & Management*, 1, <http://www.asfsa.org/childnutrition/jcnm/02spring/> (E.T.: Erişim 10.04.2015).
- ILO, ILO Monitor: COVID-19 And The World Of Work. Eighth Edition Updated Estimates And Analysis (2021). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/--dcomm/documents/briefingnote/wcms_824092.pdf (E.T.:21.12.2021)
- Kara,E.(2020). Covid-19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri Ve İstihdam Tedbirleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (5) , 269-282.
- Kılınç,N.Ş.(2021).Covid-19 Salgınının TR71 Düzey 2 Bölgesinde İşgücü Piyasasına Etkileri. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,10 (2),313-336.
- Koca,D.(2020). Türkiye’de İşgücü Piyasasının Boyutları ve Covid-19 Döneminin İşgücü Piyasasına Etkileri. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(2), 69-83.

- Lodovici M.S. ve Patrizio, M. (2013). The Conditions of Unemployed Young Women And Men in The European Union, European Parliament. The Advantages of A Gender-Sensitive Approach to Tackle Youth Unemployment Workshop.Brussels:April 2013
- Mucuk,M. (2021) Covid-19 Pandemisinin İstihdam Ve İşsizlik Üzerine Etkisi.İçinde M.Gerçekler (Editör), *Covid 19 Pandemisinin Makro Ekonomik Yansımaları*(s.145-159). Konya:Çizgi Yayınevi
- OECD, Development Co-Operation Report 2020:Learning From Crises, Building Resilience,(2020). <https://www.oecd.org/dac/development-cooperation-report/> (E.T.:20.12. 20 21).
- Özkan,G.(2021).Covid-19 Pandemisi ile Yoksulluğun Derinleşen Yüzü: Çalışan Yoksullar. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(14), 93-108.
- Radulescu,C.,R., Ladaru,G.,R., Burlacu,S. , Constantin , F., Loană,C. ve Petre ,I.,L.(2021).Impact of the COVID-19 Pandemic on the Romanian Labor Market. *Sustainability*,13(271),1-23.
- Tatar,M.ve Ergün,S.(2021). Covid-19 Salgınının Türkiye İşgücü Piyasasına Yansımaları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(4),46-60.
- Yalman,İ.N.,Ünal,E.A., ve Koşaroğlu,Ş.M.(2021). Covid-19 Salgını Sürecinin İşgücü Piyasaları Üzerine Etkisi: Uygulamalı Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3),1125-1144.
- [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/workshop/join/2013/474437/IPOL-FEMM_AT\(2013\)474437_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/workshop/join/2013/474437/IPOL-FEMM_AT(2013)474437_EN.pdf) (E.T.:17.12.2021).